

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ NESNEL AMAÇLARI VE KİŞİSEL ARZULAR: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Mehmet Hüseyin ÇİÇEK
17920004

Danışman
Prof. Dr. İnan KESER

Diyarbakır 2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ NESNEL AMAÇLARI VE KİŞİSEL ARZULAR: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Mehmet Hüseyin ÇİÇEK
17920004

Danışman
Prof. Dr. İnan KESER

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Sivil Toplum Kuruluşlarının Nesnel Amaçları Ve Kişisel Arzular: Diyarbakır Örneği" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

..../..../.....

Mehmet Hüseyin ÇİÇEK

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgisi ve deneyimlerinden yararlandığım, çalışmanın ilk aşamasından, son aşamasına kadar bana yol gösteren ve bu çalışmanın literatüre kazandırılmasından desteklerini benden esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. İnan Keser'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma sürecinde bana desteklerini sunan hocam Prof. Dr. Rüstem Erkan'a, aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Hüseyin ÇİÇEK

Diyarbakır 2021

ÖZET

Bu çalışmada asıl olarak: Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarındaki yöneticilerin, kuruluşların, nesnel amaçlarından ziyade daha çok kişisel arzuları ve çıkarları doğrultusunda eylemde bulunduklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı: Teorik temeli ve araştırma sorularının aydınlatılması üzerine benimsenen stratejiler nedeniyle nitel araştırmadır. Araştırmanın evreni: Diyarbakır ili olarak belirlenmiştir. Evren içerisinde rastgele örneklem metoduyla seçilen yirmi beş dernek yöneticisi ile görüşmeler sağlanarak veriler toplanmıştır. Araştırmadaki verilerin analiz edilme sürecinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle araştırmaya dâhil edilen dernek yöneticilerinin görüşleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların ekonomik durumunun standartların üstünde olduğu, tamamının formel eğitim aldığı ve genelinin eğitim düzeyi yüksek olduğu görülmektedir. Verilerden çıkardığımız sonuç: Kişilerin yöneticisi olduğu kurumsallaşmış yapının sermayesini kullanarak, sivil toplumun nesnel amaçlarını gerçekleştirmek yerine kendi çıkarlarını ön plana çıkarıp eylemde bulundukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sivil Toplum, Kişisel Arzu, Feminizm, Sosyal Alan, Habitus, Sermaye.

ABSTRACT

The fundamental aim of this research is to demonstrate that actions of the persons in management positions in the Non-Governmental Organisations in Diyarbakır are driven by personal interests and incentives rather than objective goals of the NGOs. Due to its institutional base and method of shedding light to the questions posed in the research survey, the characteristic of the research is a qualitative one. The research universe is the province of Diyarbakır. Twenty-five managers of associations in this universe were identified through random sampling method and they were interviewed. Descriptive analysis method was used in analysing the data in the research. With this method, the aim was to identify differences and similarities between views of the NGO managers involved in the research. It was revealed that, all participants had above average financial status, all of them were graduates of formal education and with high education levels. The conclusion drawn from the data is that, it reveals that the managers tend to utilise the capital of the organisation they manage in actions prioritising their own personal interests rather than utilising it to achieve the organisational objectives of the civil society.

Keywords

Civil Society, Personal Interest, Feminism, Social Sphere, Habitus, Capital.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **II**

ABSTRACT ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

TABLO LİSTESİ ..... **VIII**

KISALTMALAR ..... **IX**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMININ TARİHSEL VE TEORİK ARKAPLANI

1.1. SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ **4**

1.1.1. Hegel ve Sivil Toplum 15

1.1.2. Marx'ta Sivil Toplum 19

1.1.3. Gramsci'de Sivil Toplum 25

1.1.4. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Ve Teorik Arka Planının Feminist Perspektiften Eleştirisi 34

1.2. BOURDİEU SOSYOLOJİSİ'NİN TEMEL KAVRAMLARI **41**

1.2.1. Alan 41

1.2.2. Habitus 45

1.2.3. Sermaye 48

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. OSMANLIDA SİVİL TOPLUM 52

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYET'İNDE SİVİL TOPLUM 54

2.3. DİYARBAKIR VE SİVİL TOPLUM 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEREKÇE VE YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI 60

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 60

3.3. ARAŞTIRMANIN METODU 61

3.3.1. Araştırmanın Modeli 61

3.3.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi 61

3.3.3. Araştırmanın Süreci 61

3.3.4. Araştırmanın Analizi 62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BULGULAR 64

4.2. SOSYO-EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL BULGULAR 65

4.3. BULGULARIN BETİMSEL ANALİZİ 66

4.3.1. STK Yöneticilerinin Ekonomik Durumları ve Ekonomik Geçmişleri 66

4.3.2. Eğitim Durumu 67

4.3.3. Cinsiyet 69

4.3.4. Öz Tanımlama 70

4.3.5. Yabancı Dil 70

4.3.6. Sanatsal Faaliyetler 70

4.3.7. Kitap Okuma Alışkanlığı 70

4.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLİŞKİN BULGULAR 71

4.5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLİŞKİN BULGULARIN BETİMSEL ANALİZİ 72

4.5.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Nesnel Amaçlarına Yönelik Görüşler 72

4.5.1.1. Diyarbakır'da Sivil Toplum Kavramının Tanımlanması 72

4.5.1.2. Sivil Toplumun Amaçları ve İşlevleri 75

4.5.1.3.Diyarbakır'daki Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeterlilik Durumu Hakkındaki Düşünceler 78

4.5.1.4. Diyarbakır'daki Sivil Toplum Kuruluşları Hakkındaki Görüşler 81

4.5.1.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasete Müdahalesi Hakkında Görüşler 85

1.6. YÖNETİCİLERİN KİŞİSEL ARZULARI 86

1.7. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNA YÖNETİCİ OLMA VE TEMEL AMAÇLARI 86

1.7.1. Yöneticilerin Aileleri ve Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İlişki 87

1.7.2.Yöneticilerin Siyasi Partilerle İlişkisi 87

1.7.3. Yöneticilerin Siyasete Katılımı 87

SONUÇ 89

KAYNAKÇA 96

EKLER 103

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Araştırma Süreci 62

Tablo 2: Sosyo-Demografik Bilgiler..... 64

Tablo 3: Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Bulgular 65

Tablo 4: Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Bulgular..... 71

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
S.	Sayı
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

GİRİŞ

Sosyolojide temel kavram ve kuramların tanımı yapılmadan anlamlı bir yorum geliştirmek güçtür. Sosyoloji bilimi açısından yeniden yapılandırma gibi bir durum söz konusu olduğunda bakılabilecek temel kavramların en önemlilerinden biri de sivil toplum olmalıdır.

Sivil toplum, bugün büyüyen bir değer haline gelerek, iktidar karşısında görev üstlenerek siyasi hayatta önemli bir konuma sahiptir. 1980'lerden itibaren liberal ekonomi politikaları çerçevesinde devletin toplum hakkında karar alan ve baskıcı rolünü kaybettiği görülmektedir. Günümüzde insanlar daha kişisel ve kendi çıkarlarını ve özgürlüklerini önemser vaziyettedir. Bu nedenle devlet ve yurttaş arasında yeni oluşumların veya birliklerin ihtiyacı doğmaktadır. Modern anlamda sivil toplum da bu boşluğu doldurmak için ortaya çıkmıştır. Devlet ile sorun yaşayan veya devletin kendi sorunlarını çözmesini isteyen insanlar tek başlarına bir güç oluşturamaz. Bunun için aynı amaçlar doğrultusunda bir araya gelen insanlar sivil toplum kuruluşları ile devlete taleplerini daha güçlü bir şekilde ulaştırabilmektedir. Tarih boyunca iş yükü gün geçtikçe artan devletler, hantallaşarak toplumdan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Kendisini var eden toplumun sorunlarıyla ilgilenmek konusunda bazen yeterli olamamaktadır. Bu bağlamda modern anlamda sivil toplum, devlet veya hükümet ile toplumu bir araya getirmektedir. Böylece sorunların çözülebileceği bir ortam yaratılmış olmaktadır. Bu noktada bahsedilen modern sivil toplum, devletin yetersiz kaldığı konularda uyaran bir örgütlenme biçimidir. Sivil toplum, devletin sorumluluklarına dikkat etmesi gerektiğini hatırlatır: Bu sorumlulukların her ikisi de toplumsal ihtiyaçlara dayalı tarihsel süreçte ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, demokratik bir sistemin temel kuruluşlarıdır. Farklı amaç ve anlayışlarla çalışan sivil toplum kuruluşları; bir şehir, bölge veya tüm ülkede

bir bütün meydan getirmektedir. Bu bir çeşitlilik ve zenginlik olarak görülmelidir. Bu örgütler toplum içerisinde düşüncenin özgürleşmesini ve politik düzeyin yükseltilmesine dönük toplumsal, siyasal ve ekonomik sürece katkılarının yanı sıra sadece erkek üyelerinin değil kadınların da karar alma süreçlerine katılıp özne olmalarını sağlayacak nesnel amaç içinde olmaktadır. Fakat bazen nesnel amaçların dışına çıkan sivil toplum örgütleri öznel çıkar ve ilişkiler içerisine girerek: otoriter, merkeziyetçi ve ataerkil bir yapıya bürünerek ekonomik, siyasal ve sosyal rant elde edebilecek ilişki ağları içerisine girmektedir. Böylece toplumsal açıdan üstlendikleri amaçlarını unutarak kolektif bilinç ve sivil toplumun var oluş amacının dışına çıkmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, sivil toplum kuruluşlarındaki yöneticilerin sosyal yaşamı ve çevresine Pierre Bourdieu (1930-2002) perspektifinden bu alanlardaki kişilerin sermayesi, konumu ve habituslarına dayalı bir sosyolojik analiz yapmaktır.

Araştırma planı yaparken, sivil toplum kavramının, tarihsel süreç içerisindeki yolcuğu incelenmektedir. Bu süreç içerisinde devlet ve sivil toplum ilişkisinin üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Aristoteles ile başlayan sivil toplumun tanımlanması, sözleşmeci düşünüler olarak adlandırılan Hobbes (1588-1679), Locke (1632-1704) ve Rousseau'nun (1712-1778) sivil toplum konusundaki düşünceleri ile açıklanacaktır. Daha sonra 18. yüzyıla kadar geleneksel bir tanıma sahip olan sivil toplum kavramının değişimi ortaya konacaktır. Bu değişim de Hegel (1770-1831) ile başlayacak, Marx'ın (1818-1883) Hegel'e yaptığı eleştiriler ile devam edecektir. 20. yüzyıla gelindiğinde Antonio Gramsci'nin (1891-1937) sivil toplum temelinde Marx ve Hegel'i nasıl harmanladığı incelenecektir. Önemli noktalardan biri olan kadınların sivil topluma katılımlarının ve etkilerinin nasıl olduğu araştırılacaktır. Çünkü 19. yüzyıla kadar kadınların varlığının hiçe sayıldığı bir sivil toplum kavramı gelişmişken feminist hareket ile birlikte kadınların yaptığı eleştirilerin üzerinde durulacaktır. Araştırmanın teorik çerçevesini oluşturan Bourdieu sosyolojisini unutmamak gerekir. Feminist eleştiriden sonra Bourdieu'nün bizlere sunduğu alan, habitus ve sermaye kavramı tanımlanacaktır. Araştırmanın ikinci bölümünde Türkiye'de sivil toplumun gelişimi, Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik yapısı ve

Diyarbakır'da sivil topluma dair bilgilere yer verilecektir. Son bölümde cevaplandırılmış olan sorular Bourdieu'nün yukarda verilen kavramları üzerine şekillendirilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın metodu hakkında bilgilere yer verilecektir. Bu bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, metodu, modeli, evreni, örneklemi ve verilerin toplanması süreci hakkında bilgi verilecektir. Araştırmanın dördüncü ve son bölümünde elde edilen temel veriler Bourdieu sosyolojisi bağlamında değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KAVRAMININ TARİHSEL VE TEORİK ARKAPLANI

Sivil toplumun tanımı: Antik Yunan'dan günümüze kadar çok fazla değişikliğe maruz kalmıştır. Birçok düşünür yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarından etkilenerek bir sivil toplum anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu çalışmada öncelikle sivil toplum kavramının tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır. İlk olarak, Antik Yunan'dan başlayarak Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin fikirlerinden bahsedilecektir. Daha sonra Hegel, Marx ve Gramsci'nin diğerlerinden farklılaşan sivil toplum tanımlarını ortaya konulacaktır. Son olarak feminist teorinin sivil toplum hakkındaki önermeleri incelenecektir.

1.1. SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sivil toplum kavramını ilk olarak Antik Yunan'da Aristoteles (MÖ 384 – 322) açıklamaya çalışmıştır. Aristoteles sivil toplum için "Politike Koinonia" derken, Cicero da (MÖ.106-43) aynı şekilde Latince çevirisi olan "Societas Civili"yi kullanmıştır. Aristoteles'e göre insanlar, temel (doğal) ihtiyaçlarını karşılayabilmek için toplumu ve devleti meydana getirmiştir. Bu devletin temel görevi, yurttaşlarının iyiliğini sağlamaktır. Sivil toplum da burada ortaya çıkmaktadır. Aristoteles, sivil toplumu yasalar karşısında eşit ve özgürlüğü garanti altına alınmış olan yurttaşların ahlaki değerleri temel alan bir toplum olarak değerlendirmektedir (Tosun, 2001: 30; Cengiz, Küçükkural, Uğraş ve Akşit., 2005: 223; Gönenç, 2001: 12)

Antik Yunan düşüncesinde, yurttaşların sosyal yapı, kamusal alan "polis" ve özel alan "oikos" olarak üzere ikiye ayrılmıştır. "polis"te yurttaş erkekler devletin

yönetime katılır ve tüm yurttaşlar için faaliyet gösterirdi. "Oikos"ta ise yurttaşların ev, aile ve ekonomik ilişkilerini sürdürdüğü yerdir. Bu kavramlar birbirinden ayrılamayacak şekilde bütünleşmiştir. Esas olarak polis ve oikos birbirine zıt değildir. Toplumdaki her oikos'nin, polis'in yapı taşları gibidir (Doğan, 2002: 10; Tosun, 2001:31).

Antik Yunan toplumunda sadece yurttaşlar bir anlam ifade etmektedir. Sadece yurttaşlar Polis'te görev alabilir. Yabancılar ve kölelerin böyle bir hakkı söz konusu değildir. Devlet ve sivil toplumda sadece yurttaşlar bulunmaktadır. Bu nedenle devlet ve sivil toplum ayrımının yapılmadığı bir dönemdir. Sivil toplum bir anlamda siyasal toplumdur. Bu toplumda sadece siyasal toplumu oluşturan yurttaşlar eşittir ve özgürdür. Yasalar yurttaşların iyiliği için uygulanmaktadır. Yabancılar ve köleler sistemin dışına itilmiştir. Antik dönemde bu şekilde tanımlanan sivil toplum kavramı feodal zaman içerisindeki gelişmelerle birlikte dönüşmeye başlamıştır (Therborn, 1999: 67; Yıldırım, 2003: 227). Aristoteles *Politika* (2017: 47-48) kitabından kölelik ile ilgi şunları aktarmaktadır:

> *"Kölenin erdemi de efendisinin erdemine göre şekillenir. Köleler, sadece hayatın basit ihtiyaçlarını karşılama hizmeti verirler, bu nedenle kendisinden beklenen çok da büyük bir erdem değildir. Sadece görevini yapması, işlerini savsaklamaması yeterli olur. Köleler için bu yeterliyse özgür işçiler için de çalışmalarını engellemeyecek bir erdeme sahip olmalarının yeterli olup olmadığı sorulabilir. Buna da aynı yanıtı versek de durum benzer değildir. Her iki grup da benzer işleri yapsalar da birbirlerinden çok farklı yaşarlar. Köle efendisinin yaşamının parçasıdır, işçi ise kendisine işi veren kişiyle aynı yerde yaşamaz, kendisi kölelikten ne kadar pay alıyorsa yaptığı iş adına erdemden de o kadar pay alır. Çünkü basit bir işte çalışan bir işçide bir anlamda köle sayılır. Ayrıca köle doğal olarak köledir, fakat kunduracı veya başka bir işle uğraşan bir işçi bu durumda değildir. Bundan dolayı efendi, köle için yeterli olacak*

erdemi sağlayan kişidir. İşte bu nedenle kölenin tamamen akılsız olduğunu ve efendinin yapması gereken şeyin emir vermek olduğunu söyleyenler yanlış düşünüyorlar. Kölelere yardımcı olmak, onlara akıl vermek belki de çocuklara aynı şeyi yapmaktan daha önemlidir."

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra, Avrupa'da yüzlerce irili ufaklı devletler kurulmuştu. Roma İmparatorluğu'nun mirasını devralan Roma Katolik Kilisesi, bu devletlerin de hamisi konumuna yükselmişti. Böylece Orta Çağ Avrupası, kilise ve devletin birbirlerine üstünlük kurma çabalarının sahnelendiği bir dönem olmuştu. Bu dönemde sivil toplum kavramı kendine yer bulamamıştı. Çünkü dönemin şartları gereği temel gücü oluşturan dini iktidarın kamusal ve özel alanları kontrol etme çabası içerisine girmişti. Bu kontrol mekanizmasını kiliseye bağlı krallar ve prensler aracılıyla yapılmıştı. Kilise, devleti ve toplumu dini ve siyasi argümanlarla kontrol ederken, küçük devletlerin birleşip merkezi bir krallık haline dönüşmesine de engel olmuştu. Bu yüzden feodalizm gibi parçalı bir siyasi ve ekonomik yapı kilise tarafından daha rahat kontrol edilebilmişti. Ancak, zamanla bu kontrol mekanizmasını sürdürebilmesinin mümkün olmadığı fark edilmişti. Çünkü, Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren feodalizm içerisinde merkez şehirlerden ziyade çevre şehirlerinin gelişmesine neden olmuştu. Bu şehirler, yeni güç merkezleri haline gelmiş ve otoriteye karşı direnç oluşturmuştu. Bu da sivil toplumun ortaya çıkışına önayak olan gelişmelerden biridir.

Şehirlerin gelişiminin yanı sıra, coğrafi keşifler sonucu yeni kıtalar keşfedilmişti. Keşfedilen yerlerle ticaret hacmi daha da artmış ve tüccar sınıf, aristokrat sınıfa göre zengin olma fırsatını yakalamıştı. Bunun yanında Reform hareketi, İtalyan Rönesans'ı ile birleşince Orta Çağ Avrupası'nda toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel değişim ve dönüşümü ortaya çıkarmıştı. Reform Hareketleri sonucunda Kuzey Avrupa'da Protestan olan birçok kral ve prens Katoliklere karşı cephe almıştır. Machiavelli (1469-1527) gibi düşünürler kiliseyi eleştirerek merkezi krallıkları güçlendirici söylemler geliştirmiştir. Bunun en büyük örneği de Machiavelli'nin (1469-1527) *Prens* adlı eserinde görülmüştür. Dinin

sadece siyasi iktidar için bir araç olabileceğini savunan Machiavelli, güce ulaşmak için her yolun meşru olduğunu savunmuştur. Katolik Kilisesi'nin gücü azalmış ve nüfuz alanı daralmıştır. Teknolojik gelişmelerde mevcut savaş stratejilerini merkezi krallıklar lehine çevirince feodalizm çöküşünü hızlandırmıştır. Avrupa için birliğini sağlayan Birleşik Krallık, Fransa, İspanya gibi krallıklar yeni kıtalara uzanarak, sömürge imparatorlukları haline gelmiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi yeni kıtalardaki zenginlik, Avrupa Kıtası'na akmaya başlamıştır.

Tüm bu gelişmeler, sivil toplum kavramındaki değişim ve dönüşümün habercisi olmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde birtakım değişiklik görülmeye başlanmıştır. Bu değişikliklerin en önemli nedenleri olarak da yukarıda bahsedilen değişen siyasal sistemler, kişi hak ve özgürlüklerinde meydana gelen gelişmeler, sınıfsal ayrımların ortaya çıkışı ile kitle iletişim araçlarının gelişerek kullanım alanlarının yaygınlaşması gösterilmiştir. Merkezi ulus devletlerin kurulması ve yıllar süren savaşların ülkelerin ekonomilerini ve sivil hayatı mahvetmesi uluslararası ilişkileri ve diplomasiyi geliştirmiştir. Oluşan kısmi barış ortamında sivil toplumun olumlu anlamda gelişimi sürmüştür (Arslanel, 2017: 15-16).

Geleneksel sivil toplum anlayışı, feodalizmin yıkılmasıyla ve modernleşmenin Avrupa toplumuna yayılması ile yeni bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Antik Yunan'dan Aydınlanma Çağı'na kadar insanlar devlet ile sivil toplumun aynı olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Devletin toplumdaki tüm alanlara hâkim olduğu görülmüştür. Ancak, Aydınlanma Çağı ile başlayan süreçte sivil toplumun devletle rekabet içinde olacağı açıktır (Cengiz, vd., 2005: 223).

Batılı toplumlarda farklı toplumsal ve siyasi süreçler sonucunda iki sivil toplum anlayışı gelişmiştir: Birleşik Krallık'tan çıkan Anglo-Sakson anlayışı, diğeri ise Fransızların ağırlığını koyduğu kıta Avrupası anlayışıdır. İki anlayıştaki farklar İngiltere ve Fransa gibi Avrupa'nın aydınlanmasında önemli rol oynayan ülkelerin tarihsel ve toplumsal birikimlerini nasıl modern kurumlara aktaracağı ile belirlenmiştir. İskoç aydınlanmasından etkilenen Birleşik Krallık'ta bu durum aristokratların ve yerel toplulukların ortak bir tabanda uzlaşma sağlayarak merkeze karşı birleşmesiyle geniş tabanlı bir sivil toplum oluşturmasından gelmiştir.

Fransa'da ise tam tersi: Politik toplum merkezde yer alırken, toplum bu merkez tarafından yönetilmekte ve yönlendirilmiştir (Aslan, 2010a: 192).

18. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'daki tüm siyasal düşünürler, sivil toplumun devletin yasaları altında çalışarak barışçıl bir düzeni inşa etme sürecinde yer alan bir aktör olması gerektiğini savunmaktadır. Devlet ile sivil toplumun birlikteliği iyi bir yönetim için gereklidir. Sivil toplum kavramının gelişimi Aristoteles, Cicero, sözleşmeci düşünürler ile birlikte klasik Avrupa geleneğinden hiç sapmamıştır. Avrupa düşüncesinde devlet ile sivil toplum her zaman iç içeydi. Sivil toplum (koinonia politike, societas civilis, societe civile, bürgerliche gesellchaft, civil society, societa civile) ve devlet (polis, civitas, etat, staat, state, stato) birbirlerinin yerlerine kullanılabilen terimlerdir. Devletin tüm yurttaşları, hali hazırda sivil topluma da üyedir (Keane, 1993: 47-48). Esas sivil toplum kavramı, günümüzde Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmış toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimidir. Marx ve Engels'in (Marx ve Engels, 2011b: 106) de işaret ettiği gibi:

> *"Sivil toplum kelimesi, 18.yüzyılda, mülkiyet ilişkileri eski çağın ve orta çağın komünal toplumundan kopup ayrıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıca sivil toplum ancak burjuvaziyle birlikte oluşmuş fakat doğrudan doğruya üretim ve ticaretin sonucu olan toplumsal örgütlenme her zaman bu isimle anılmıştır."*

18. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, geleneksel sivil toplum kavramı, sanayileşmeyle birlikte çökmeye başlamıştır. Bu geçiş çağının terminolojik çalkantıları içindeki birçok kavramla aynı kaderi paylaşan sivil toplum kavramı, karmaşık ve çok fazla ifadeyi barındırır hale gelmişti. Ayrıca, yoğun tartışma ve çatışma nesnesine dönüşmüştü. Sivil toplum terimi 1750-1850 dönemi boyunca, Avrupa siyasal düşüncesinde kilit bir sözcük olarak varlığını korumuştu. Ancak, bu dönemin ortalarına gelindiğinde, geleneksel olarak "societas civilis" ile birbirine bağlı gibi görünen sivil toplum ve devletin aralarında var olan farklılıkların ortaya çıktığı zaman olarak kabul edilmişti (Keane, 1993: 48-49).

Sosyal bilimlerde sıkça başvurulan sivil toplum kavramı, batı siyasal düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Batı'nın toplumsal, ekonomik ve siyasi değişim ve dönüşümünün sonucu olarak düşünülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 12. yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeler 18. yüzyıldan sonra Hobbes (1588-1679), Locke (1632-1704), Rousseau (1712-1778), Hegel (1770-1831), Marx (1818-1883) ve Gramsci (1891-1937) gibi düşünürler sayesinde toplumda değer kazanmıştır. Tüm bu tarihsel süreç sivil toplumu meydana getirmiştir (Tosun, 2001: 27).

Aristotales'ten beri politik topluma karşılık kullanılan sivil toplum kavramını, T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau gibi sözleşmeci düşünürler de aynı fakat siyasal otoriteyi ortaya çıkaran kamusal alan anlamında kullanmış (Arslanel, 2017: 24) olsalar da her düşünür sivil toplum kavramını kendi felsefi bakış açılarına göre tanımlamışlar.

Çalışmada ilk olarak sivil toplum ve devleti birbirinden farklı olarak ele alan T. Hobbes'un argümanları ele alınacaktır. Aristoteles'in izinden giden Hobbes, devleti doğal devlete karşı olarak gösterir. Doğal devlet özgür ve eşit insanların kurduğu "societas naturalis"tir. Hobbes'a göre insanlar, doğaya göre her ne kadar eşit yaratılsalar da özgürlüklerini korumaya çalışırlar veya birbirlerini yönetmek isterler. Bu nedenle mücadele ortamı oluşur ve düşmanlıklar ortaya çıkar (Hobbes, 2007: 127). Hobbes devletin olmadığı bir toplumun savaş halinde olacağını ifade eder (Hobbes, 2007: 94). Hobbes'a (2007: 127) göre, devletin amacı güvenliktir. Buna paralel olarak da aşağıdaki tanımlamayla düşüncesini destekler.

> *"Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmektir."*

Bu sebeple toplumdaki herkes, kendi aralarındaki sözleşmeyle yönetme güçlerini devlete vermeleri sonucunda onu yeryüzündeki ölümlü tanrı haline getirir.

Devlet, sadece toplum güvenliğini sağlamaz, toplumun medenileşmesine olumlu katkıda bulunur (Onbaşı, 2005: 18).

Hobbes'a göre, başkalarına "doğal" saygı duymayan insanlar, bu insanları sürekli olarak düzenlemek ve uzlaştırmak ister, eğer bu insanlar, donanımlı bir egemen devlete sahip olmazlarsa yeryüzünde barış ve maddi rahatlık elde etmeleri imkansızdır. “Güvenlik devleti tarafından uygulanan bu düzene sivil toplum denir. Sivil toplum; kavgacı ve açgözlü kişiler arasındaki şiddetli rekabet ile tanımlanan doğal devletin olumsuzluğu olarak kabul edilmektedir.” Hobbes’un “güvenlik devletini” haklılaştırma çabası, savaş ile sivil toplum arasındaki çarpıcı karşıtlığa dayanır. Modern dünya bir tercih yapmak durumundadır: ya doğal durumun şiddeti ve karışıklığı ya da kişinin sınırsız devlet iktidarına neredeyse topyekün tabi kılınması sayesinde “barış içinde, toplumsal ve rahat yaşayış elde etmesidir (Keane, 1994: 63-64). Hobbes, barış durumuna egemen olabilmesi için devlete sınırsız bir güç verir. Devlet öncesi bu durum, bazen görece barışçıl bir durum olarak kavranılsa da çoğu kez son derece istikrarsız ve anti-sosyal bir durum olarak sürekli bir savaş hali olarak görülür. Devlet, korku içerisindeki sakinleri arasında yapılan sözleşme süreciyle bu doğal savaş durumunu ortadan kaldırmak için meşruiyetini kullanır. Bunun sonucunda da ortaya çıkan sivil toplum, devlete ve yasalarına eşdeğer olarak görülür (Keane, 1994: 61).

Hukuka ilişkin kavramlar, yalnızca bir sözleşme bağlamında, yani sivil toplumda geçerlidir. Doğal haklar, düzenleyici bir hukuk sistemi oluşturmazlar: Bunlar yalnız hak sahibini ilgilendirmektedir. Böylece, Hobbes’un kuramında doğa durumu, doğal hakların sahipleri arasında süreklilik taşıyan hiçbir bağın olmadığı atomize bir durumdur. Bu, bütün toplumsal bağların siyasal sözleşmeden kaynaklandığı ve bu sözleşmeye bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Hobbes’ta doğa durumu ile sivil toplum iki kutup olarak ortaya çıkmaktadır: Doğa durumunda varlığını sivil toplumun içinde de sürdüren hiçbir şey yoktur. Tıpkı sivil yasa ile doğal hukukun birbirine karşıt olduğu gibi, sivil toplumun sıkı toplumsal bağları da doğa durumunun çıplak atomizminin tam karşıtıdır (Savran, 2013: 46-47). Hobbes doğal durumdan sivil topluma bazı şeyler taşıdığı için sivil toplum ile doğa durumu

arasında kökten bir kopukluk yoktur. Hobbes'a göre: Doğa yasalarının yalnızca doğa durumu dışında, sivil toplumla da iş birliği vardır. Nitekim doğa yasaları doğa durumunun karşıtlığı anlamına gelir ve kişilerin doğal haklarından vazgeçmelerini buyurur. Öyleyse akıl, alanında hüküm süren bu yasalar barış içinde yaşamanın koşullarını ve ilkelerini ortaya koymaktadır (Savran, 2013: 45).

Hobbes'tan sonra gelen sosyal sözleşmeci düşünür John Locke'tur. Locke, burjuvazinin yükselme çağında devlet ile toplum ilişkisi içinde sivil toplumu tanımlamaya çalışmıştır. Locke'a göre kendini düzenleyebilen bir toplum olarak sivil toplumun kurulmasını gündeme getirerek Hobbes'tan farklılaşmış ve siyasal alanda değişikliklerin söz konusu olduğunu, devletin rolünün sınırlanması gerektiğini savunmaktadır (Tamer, 2010: 95). Locke, Hobbes'tan farklı olarak savaşın doğa durumunun gerekli bir özelliği olmadığına ve savaşın yalnızca özgürlük ve eşitliğe dayandığına inanır. Sivil topluma geçiş, aslında doğadan bağımsız insanlar arasındaki uyumun artırılması ve sürekliliğin sağlanmasıyla gerçekleşir. Locke sivil yönetimden bahseder ki bu da sivil toplum ile siyasal toplumun birbirinin alternatifi olarak kullanıldığının göstergesidir (Tosun, 2001: 32).

Locke için doğa durumu, sivil toplumun kendisidir; birincisinin ikincisinden tek eksiği siyasal aygıtın olmayışıdır. Kısacası Locke'un sivil durumu, doğal duruma ek olarak zaten var olan bir doğal toplumda ortaya çıkabilecek olan gerilim ve çatışmaları düzenleyecek bir siyasal aygıtı kapsar. Bu şu anlama gelmektedir. Doğal durumun toplumsal ilişkileri, burjuva toplumunun, devletin dışında kalan alanına tekabül eder. Doğa durumu karşısında, sivil durumu belirleyen bu siyasal boyutun, topluluğun üyelerinin kendi doğal güçlerine dayanmasıdır. Doğa durumunda herkesin bir yargı ve uygulama gücü vardır. Kişinin sözleşmeyle devrettiği de bu güçlerdir. Dönüşümün özü budur. Bu süreçte daha yakından bakıldığında ise doğa durumunda insanın kendisinin yerine getirdiği bir dizi işlevi kendisinden ayrıldığı, ayrı bir alan oluşturduğu görülür (Savran, 2013: 43). Bu alan devlet tarafından korunmalı ve düzenlenmelidir. Devletin işlevi, doğal durumun yerini alamaz. Aksine, devlet, toplumsal özgürlüğü ve eşitliği gerçekleştirme ve tamamlama aracıdır. Locke doğal durumun korunması ve tamamlanmasına yaptığı vurgudan dolayı, karakteristik

olarak, sivil toplum ve devlet ayrımını bulanıklaştırır. Locke'un, 'societas civilis'in Latince anlamına başvururken, devlet-öncesi varoluş durumuna değil de siyasal topluma ve böylelikle devlete atıfta bulunur. (Keane, 1994: 61). Kişiler bir araya gelerek kendi rızalarıyla yetkilerini sözleme çerçevesinde sivil bir iktidara verirler. Locke şu sözler ile açıklamaktadır.

> *"Birinin kendisini Doğal Hürriyetinden yoksun kılmasının ve Sivil Toplum bağları içine koymasının tek yolu, Mülkiyetlerinin güvenli bir kullanımı ve Sivil Toplumun üyesi olmayanlara karşı daha büyük güvenlik içinde birbirleriyle rahat, güvenli ve barışçı bir yaşam sürdürmeleri için diğer İnsanlarla bir Topluluğa katılma ve birleşme konusunda anlaşmaktır"* (Locke, 2018: 105).

Hobbes ve Locke'nun devlet modelleri arasında benzerlikler görülmektedir. Hobbes'un güvenlik için var olduğunu, Locke ise devletin kural koyucu olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak iki devlette yurttaşlarını kontrol etmek üzerine kurulmuş yapılardır. Her iki model de siyasal olarak sağlanan bu sükûn ortamına sivil veya siyasal diye atıfta bulunur. Sivil toplum, barış, güvenlik ve huzur içinde yaşama durumudur. İstikrarlı etkileşimleri olan özgür, eşit ve bağımsız erkek kişilerden oluşur. Öte yandan, bu kişilerin mülkleri siyasi olarak korunur- yani kanun yapma, uygulama ve yürütme sürecini tekeline alan devlete bağlı olmalarıyla malları güvence altına alınır. Bu benzerliklere karşın, Locke'un önerdiği anayasal devlet modelinin güvenlik devletine göre iki farkı bulunmaktadır. Her iki farklılık da modern devletin sahip olduğu iktidarın, sivil toplum lehine, nasıl ve ne ölçüde sınırlanması gerektiği sorununun formüle edilmesi kesin bir şekilde katkıda bulunmaktadır. (Keane, 1994: 67) Görüldüğü üzere Locke, Hobbes'un devlete verdiği sınırsız gücün aksine özel ilişkiler alanının koruyucusu olarak devletin gücünü sınırlandırmıştır. Locke (2018, s. 11), *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında devlet gücünden şöyle bahsetmektedir:

> *"Siyasal iktidarı, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezasını ve dolayısıyla diğer bütün hafif cezaları da içeren*

yasalar yapma, topluluğun gücünü bu yasaların uygulanmasında ve devletin dış zararlara karşı savunulmasında kullanma ve bütün bunları kamu yararı için yapma hakkı olarak alıyorum."

Locke'a benzer şekilde sivil toplum kavramını siyasi toplumla eş anlamlı olarak kullanan Rousseau, savaş durumunun sadece özel mülkiyetin yani sosyal sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle sona ereceğini savunur. Hobbes'un düşüncelerini de doğa durumunun bir savaş durumu olmadığını, birbirleriyle savaşta olan insanların zaten "doğal olmayan" olduğunu belirterek terk eder. Hobbes'un doğal durumu kurarken toplumsal ve tarihsel belirlenimlerden tümüyle soyutlandığını söyler. Doğal insanın benim-senin kavramları ile adalet konusunda hiçbir fikrinin olmayışı, özel bir önem taşımaktadır. Rousseau'nun doğa durumunda "özel mülkiyet" bir hak değildir. Doğal insan, fiziksel olarak erişebileceği her şeyi kendiliğinden, kendisine sayar (Savran, 2013: 51-63). Rousseau'nun devleti "etat çivil" olarak adlandırırken, devletin sivil toplumdan uzak olduğunu göstermektedir. Doğa durumu anlayışını Rousseau özel mülkiyeti sivil toplumun temellendirir. Ayrıca Doğa durumu ile sivil toplum arasındaki uçurum olduğunu belirterek sivil topluma doğru ilerlemek için radikal değişimlere ihtiyaç duyulduğunu savunur (Tosun, 2001: 34).

Yaşadığı dönemin koşullarına bağlı hareket eden düşünürler, burjuva toplumunun kişi (yurttaş) ile doğal toplumun insanı arasındaki ikilemi yasa ve yasa koyucu olarak açıklamaya çalışır. Rousseau'nun sözünü ettiği "Toplumsal Sözleşme" kişinin kendisinin de bir parçası olduğu bütüne bağlılığını göstermekte olup kişi üyesi olduğu halk aracılığıyla egemenliğe katılır. Bu bağlamda tüm toplumsal kurumlar yasalar aracılığıyla insanı doğa durumundan çıkarıp, kişiyi grup içinde kaynaştırarak, kendini bütünün bir parçası olarak hissetmesini sağlar. Bu süreç içinde yurttaşlara güçlü yurtseverlik duyguları verecek olan bir kamu eğitimi sayesinde özel olan ile kamusal olan arasında birlik kurularak, kişisel çıkarların giderek kamu çıkarlarına yöneleceğini savunur (Tosun, 2001: 35).

Doğa durumunun toplumsal yaşamı oluşturan şeylerin yokluğu ile tanımlanması, doğa durumu ile sivil toplum arasında bir kopukluk olduğu anlamına

gelir. Bütün doğal hukuk öğretilerinde geçerli olan doğa durumu anlayışına yönelttiği eleştirilerle tutarlı olarak Rousseau, doğa durumu ile sivil toplum arasında bir duvar örer. Rousseau'ya göre, doğa durumunda, sivil toplumdan taşınmış hiçbir şey yoktur. Başka türlü söylendiğinde doğa durumunda sivil topluma geçiş köklü bir dönüşümü getirir (Savran, 2013: 66-67).

Rousseau, doğal eşitliğin nasıl bozulduğunu araştırmıştır. Toplumsal sözleşmenin önündeki nasıl bir engel olduğunu görmüştür. Tarih boyunca doğal eşitlik hep eşitsizlik yönüne doğru ilerlemiştir. Eşitsizlik kökleşmiş ve kurumsallaşmıştır. Rousseau ise bunun nedenini iş bölümü ve mülkiyette görmüştür. Mülkiyet ve iş bölümü üzerinden efendi-köle, işçi-işveren gibi ayrışmaları ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde sivil toplum gereklidir. Ancak sivil toplumun olumsuz bir anlamı vardır. Çünkü bu devirde eşitsizlik kurumsallaşmıştır ve sivil toplum da özgür değildir (Rousseau, 2006: 14). Rousseau (2004: 84) da toplum inceleyen filozofları bu aşama da eleştirmektedir:

> *"Toplumun temellerini incelemiş olan filozoflar hep doğa haline kadar gitmek gereğini duymuş ama hiçbiri oraya ulaşamamıştır. Hepsi de gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz ederken toplumdan edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğa haline aktarmışlardır. Vahşi insandan söz açmışlar; fakat uygar insanı anlatmışlardır."*

Rousseau (2006: 24) toplumdaki eşitsizliği sözleşmeye nasıl ortadan kaldıracağını şöyle açıklamaktadır:

> *"Temel sözleşme, doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun; tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar."*

Sosyal sözleşmelerle ortaya çıkan ve sivil toplum olarak kabul edilen toplum, sadece devletle ve devlet içinde devam edebilir. Başka bir deyişle: Kavramsal bir

bakış açısıyla insanlar devleti düşünmeye başladıktan sonra sivil toplum hayatta kalabilir. Bu bağlamda: Hobbes ve Locke'un belirlediği şey devlet-sivil toplum ikilemi değil, sivil toplum-sivil olmayan toplum tepkisidir (Akal, 1995: 37). Rousseau'da ise doğa durumu ve sivil toplum birbirleriyle çatışmalı bir süreç içerisinde değil sivil toplum doğa durumunun dönüştürülmüş halini temsil eder.

1.1.1. Hegel ve Sivil Toplum

Hegel'in sivil topluma bakışı kendisinden önceki dönemin sivil topluma yönelik dizginlenmemiş heyecanlarına karşı tepki olarak anlaşılabilir. Hegel'in kullanımında sivil toplum teriminin anlamı çok olumlu değildir. Hegel açısından sivil toplum, sürekli devlet denetimini ve kontrolünü gerektiren acımasız bir benlik olarak görülmektedir. Hegel'in yorumu: Siyasal iktidara ve bu iktidarın otoriter potansiyeline daha az duyarlı olmasına karşılık sivil toplum fikrinin modernleşmesine iki yeni katkıda bulunmaktadır. İlk olarak sivil toplumun doğal yaşamın önceden verili ve değişmez, zamanın ve mekânın dışında var olan bir alt tabakası niteliğinde olmadığını vurgulamaktadır. Aksine, sivil toplum, uzun ve karmaşık bir tarihsel dönüşüm sürecinin bir ürünüdür. Sivil toplumun yaratılması, modern dünyanın başarısıdır. Dahası, sivil toplumun geliştirdiği "ihtiyaçlar sistemi" ki doğal çevre ile kesin ve apaçık bir kopuşu ifade etmektedir. Hegel'in modern sivil toplum kuramlarına ikinci yeni katkısı bu doğalcılık eleştirisinden çıkmaktadır. Ona göre sivil toplumun unsurları arasında gerekli bir kimlik ve uyum yoktur (Keane, 1993: 67-68). Hegel kendisinden önceki düşünürlerin siyasal toplumu belirlemek için kullandıkları sivil toplum kavramına köklü bir yenilik yaparak, onu siyasal toplumdan ayırarak kullanmıştır (Bobbio ve Texier, 1982: 13).

Hegel sivil toplumu veya daha doğrusu toplumun sivil kesimini aileden ve devletten ayırmaya çalışır. Bu anlamda Hegel, sivil toplum kavramının geleneksel yorumunu şiddetle eleştiren ilk düşünür olarak kabul edilir. Hegel'in insanları öznel bir kavramdan nesnel bir kavrama dönüştürme yöntemi, kişinin yalnızca sivil toplum içinde ve dolayısıyla ülke içinde vicdan sorunundan kurtularak (öznel kişisel ahlaktan uzaklaşarak) toplumsal ve nesnel hukuk kuralına uyabileceğine inanmaktadır (Tosun, 2001: 37).

Hegel sivil toplumu "ahlaki hayat" başlığı altında tartışır ve sivil toplumu yurttaşların ahlaki yönünden aile ve devlet arasında bir farklılaşma aşaması olarak değerlendirir. Doğa durumu modelinin aksine Hegel, devleti doğa durumu ortadan kaldırdığına değil, doğal durumu korumak, genişletmek ve dengelemek için var olduğu bir araç olarak görür. Hegel devletin evrensellik, rasyonellik ve nesnellik açısından iş birliği yapan yurttaşları için en uygun yaşamı sağlayan tek sosyal varlık olarak nitelendirirken; sivil toplum ise kişisel çıkar ve isteklerin, ihtiyaçların talep edildiği bir alanı oluşturmaktadır. Bu noktada doğal hukuk geleneğinde devlet ve sivil toplumun eşitliği kabul edilirken Hegel tarafından farklılıkların olduğunun düşünülmesi önemlidir (Tosun, 2001: 38-39). Hegel; (1991: 144-145) aile, sivil toplum ve devlet ilişkini söyle netleştirmektedir:

1. *"Dolaysız veya doğal objektif ahlâk: aile. Bu cevhersellik, birliğini kaybeder, bölünür ve bir sonraki dış bağlantılar safhasına geçer;*
2. *Üyeleri formel bir evrensellik içinde bağımsız kişilerden oluşan topluluk: sivil toplum. Bu topluluğun üyelerini bir arada tutan şey, bunların ihtiyaçları, şahıs ve mülkiyet güvenliğini sağlama aracı olan hukuk sistemi ve özel ve kolektif menfaatleri düzene koyan bir dış organizasyondur.*
3. *Bu dış organizasyon, devlet, devletin siyasî ana yapısına dayanır ve onun içinde birliğine kavuşur. Devlet, evrensel cevherin ve ona adanmış olan kamu hayatının gayesi ve fiili realitesidir."*

Hegel, *Tarihte Akıl* kitabında aile ve devlet konusuna özel bir ilgi göstermektedir. Ataerkil ilişki çerçevesinde incelenen aile ve devlete tarihsel bir anlam vermektedir. Kabile devrinde aile ve devlet birbirinden ayrılmamıştır. Kabilenin lideri aynı zamanda dini lider olarak bulunmaktadır. Kabilenin lideri hem ailenin lideri hem de devletin lideridir. Devletlerin oluşumunun ailelerin birleşmesinden ortaya çıktığını söyleyen Hegel, ailenin temelinin sevgi olduğunu vurgulamaktadır. Her üye kişisel çıkarı için değil aileni çıkarı için çalışmaktadır. Devlet ise farklı özelliklerden oluşur. Aile gibi sevginin yeri olmadığının belirten

Hegel; bilinç, isteme ve bilme biçiminde temellendirilmektedir. Devleti devlet yapan yasalardır. Kişiler yasalar karşında boyun eğerler ve böylece özgür olurlar. Devletin çizdiği çerçevede kişilerin özgürlüğü mümkün kılınmaktadır. Ailenin içinde bağımsızlık yoktur, çünkü aile bağları yasalar ile değil doğal içgüdüyle oluşmaktadır (Hegel, 1995: 118-119).

Sivil toplumu "burjuva toplumu" kavramıyla ifade eden Hegel; sivil toplumu bir yandan kişisel ve özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların çatıştığı bir alan olarak kabul ederken diğer yandan ekonominin gelişiminin koşulu olan çelişkileri içerir. Hegel, devlete dengeleyici bir rol verir ve sivil toplum kişisel ve aile ilişkilerini organize etme rolünü oynar. Ancak devletin sivil toplum içinde gerekli olduğunu düşünür ve sivil toplumu devletin dengelemesi gerekmektedir. Hegel'in burjuva toplumu anlamındaki toplum kullanımının merkezini özel mülkiyet sahipliği oluşturmaktadır (Tosun, 2001: 39-40). Hegel'in özel mülkiyeti burjuva toplumunu (sivil toplum) temel faktör olarak ele alış biçimi Rousseau ile benzerlik gösterir. Çünkü Rousseau da sivil toplumun temelini özel mülkiyetin oluşturduğunu ileri sürer. Bu kullanım, kendinden sonra modern zamanların kullanımına ışık tutucu niteliktedir.

Hegel, sivil toplumun insanların etik yaşamlarını geliştirdiğini ifade etmektedir. İnsanlardaki etiğin gelişimi maddi yaşam kalitelerini yükseltecektir. Bu da insanların kişisel çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Devletin temsil ettiği genel çıkar ile sivil toplumun desteklediği kişisel çıkar birbiriyle karşıtıdır. Hegel; devletin nesnel ahlakını diğer kalkınma noktalarından, aileden ve sivil toplumdan daha yükseğe koyar. Devlet, sivil toplumdaki gibi kişisel çıkarları ve toplumsal sınıf çatışmalarından bağımsızdır. Bu yüzden Hegel toplumdaki örgütlenme biçimlerini ele alırken aile, sivil toplum ve devlet hiyerarşisini kullanır. Aileden sivil topluma geçiş, sivil toplumdan da devlete geçen bir sistem geliştirmiştedir. Sivil toplumu, aile ve devlet arasındaki geçiş gibi düşünecek olursak devlet ve aile kavramlarından farklılaşmaktadır (Chandhoke, 1995: 118; Bottigelli, 1997: 90). Mehmet Yetiş'e göre (2003: 37):

"Hegel'in kuramsal yaklaşımındaki biçimiyle sivil toplum alanı gereksinimler sistemi: piyasa ekonomisini, toplumsal sınıfları, korporasyonlar, polisi, hukuk ve idareyi kapsamaktadır. Bu alan, aileden ve devletten farklı olarak insanlar arasındaki doğrudan siyasal nitelikli olmayan kişisel çıkara dayalı ilişkilerin biçimlendirdiği karmaşık bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla doğal hukuk kuramcılarının ön gördüğünün tersine doğa durumunun bir türevi olmaktan çok tarihsel süreçler tarafından somut olarak biçimlendirilmiş toplumsal ilişkiler örüntüsüdür."

Hegel'in burada vurguladığı şey: Sivil toplumun bir karşılıklılık ve karşılıklı kabul alanı olduğudur. Sivil toplumu modern devletin bir kavramı olarak tanımlayan Hegel, devletin hem sivil toplumun dışında olduğunu belirtmiş hem de sivil toplumun devleti şekillendiren bir güç olduğunu savunmuştur. Devlet, sivil toplumu korur ve haklarını garanti altına almıştır. Böylece devletin erişemediği yerlere sivil toplum ulaşarak sosyal ilişkileri düzenler. Devlet mekanizması, tüm bu oluşum süreci içerisinde aile ve sivil toplumdan beslenmektedir. Sivil toplum ve devlet birbiri olmadan yaşamaları mümkün değildir. Sivil toplumun olmadığı devlette hedeflenen "evrensel özgürlüğe" ulaşılması ütopiktir (Tosun, 2001: 40-41).

Hegel'in, modern sivil toplumun kendi parçalanmışlığını aşmaya ve kalıcı özelliği olan çatışmaları kendi kendine çözmeyi vurgulamaktadır. Sivil toplum, siyasal zeminde düzenlenmesi ve devlet mekanizmasında bir karşılığı olması gerekir. Yoksa sivil toplum Antik Yunan'daki durumuna geri dönmektedir. Yüksek kamu otoritesi olan monarşi, devlet görevlileri ve zümreleri tarafından yönetilen anayasal devletler ile harmanlanabilen sivil toplum, adaletsizliklerin önlemesi ve kişi çıkarlarının maksimize edilmesini sağlayabilir. Bu perspektiften; ideal devlet ne sürekli savaş halinin hüküm sürdüğü bir doğal durumun radikal olumsuzluğu ne doğal toplumu koruma ve tamamlama aracıdır (Hobbes). Locke'un aksine Hegel'in kavrayışında siyasal devlet, toplumu birliği içinde yeniden sunan bir yeni uğraktır.

Hegel, devlet müdahalesinin meşru olduğu iki durum düşünür: Birincisi, devletin sivil toplum içindeki adaletsizlik ve eşitsizlikleri önlemek için

müdahale etme hakkı olabilir. Devlet gibi sivil toplum içerisinde de sınıfların birbirlerine üstünlük kurma mücadelesi görülebilir. Bu da yerel güçler veya diktatörler meydana getirebilir. İkincisi; devleti yöneten iktidarlar, halkın çıkarlarını korumak ve geliştirmek isterler. Bunun için sivil toplumun iç işlerine doğrudan müdahale etme hakkı doğar ki bu hakkı devlet kendisine yükler (Keane, 1994: 78).

Sonuç olarak: Hegel, kendisinden önceki düşünürlerden farklı olarak sivil toplumu siyasal alan olarak değil onun aile ve devlet arasındaki alanı temsil ettiğini savunur. Bununla birlikte sivil olmayan ve sivil karşıtlığı üzerinden değil bir tarihsel süreç üzerinden ele alır. Ayrıca bu alanı eksik görür, sivil toplumun öznel çıkarlar alanı olduğunu söyler ve devletin müdahalesini zorunlu bulur. Hegel'in sivil topluma dair fikir ve eleştirileri yer verildikten sonra, sivil topluma yeni bir yerden yaklaşan Marx'ın düşüncelerine yer verilecektir.

1.1.2. Marx'ta Sivil Toplum

Marx'ın sivil toplum kavramsallaştırması, seleflerinin eleştirisine dayanır. Özellikle Hegel'i eleştirel bir gözle incelemek ister. Araştırmalarının kendisini Hegel'in sivil toplumuyla kesiştirdiğini düşünür. Marx (1979: 25) düşüncelerinin nasıl başladığını *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* eserinin önsözünde açıklamaktadır:

> *"Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı. Tam tersine bu ilişkilerin köklerinin: Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak 'sivil toplum' adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları ve sivil toplumun anatomisinin de ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı."*

Marx genel anlamda düşüncesini 19. yüzyılda sanayinin gelişmesinden kaynaklanan toplumsal sorunlar ile temellendirmektedir. Bu toplumsal sorunlar proletarya ve burjuvazi arasındaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Tüm insanlık tarihini de bu toplumsal sorunların ve proletarya-burjuvazi arasındaki sınıfsal savaşın

tarihi olduğunu vurgulamaktadır (Marx ve Engels, 2011a: 65). Bu şekilde tanımlanan bir toplumda Marx'ın sivil toplumu; belirli tarihsel dönemlerde ticari ve endüstriyel ilişkilerin bütününü oluşturmaktadır. Sivil toplumu devlet ve ulus kavramlarının üstünde bir konuma yerleştirir (Dursunoğlu, 2012: 39). Marx ve Engels (2011b: 110-111) devleti şöyle tanımlamaktadırlar:

> *"Devlete üç temel öge yüklenmiştir. İlk olarak devlet, baskıcı bir yapıdır. Toplumda yoğunlaşmış ve örgütlenmiş şiddeti yöneten araçsal bir devlet anlayışı hakimdir. İkincisi ise devlet sınıf egemenliğinin bir aracıdır. Modern devlet olarak adlandırılan devlet mekanizması tam anlamıyla burjuvaziye hizmet etmektedir."*

Yukarıda Marx ve Engels, Hobbes, Locke ve Hegel'in evrensel bir devlet anlayışına karşı tikelci devlet anlayışını savunmaktadırlar. Son olarak sivil toplum açısından ikincil ve bir bağımlı moment yani itici güç oluşturan devlet yer alır. Devlet bu anlayışta sivil toplumu düzenleyen ve kısıtlayan bir güce sahip değildir. Ancak, sivil toplum devleti düzenler ve kısıtlar. Tüm bu devlet tanımları Marx ve Engels için bir sonu ifade etmemektedir. Devletler geçici kurumlardır ve değişmektedir (Marx ve Engels, 2011b: 110-111).

Sivil toplum konusunda Hegel'i takip eden Marx, burjuva sınıfını sivil toplum ile bir tutmaktadır. Aynı zamanda burjuva sınıfının gelişimini ile sivil toplumun aynı süreçte ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ancak, devlet ve sivil toplumu biri birinden bağımsız olmadığını ve hali hazırdaki çatışma ortamının sivil toplum ile birlikte sürdüğünü belirtir. Marx'ın sivil toplumunda da eşitsizlik hüküm sürmektedir. Eşitsizliğin kaynağı ise burjuvazi ve özel sermaye ile kişiselleşen pazardır. Pazarın yarattığı rekabet ortamı çatışmayı körüklemektedir. Marx, modern devletin "burjuva devleti" olduğunu tanımlamaktadır. Bu devletin sivil toplumun gelişimini desteklemek yerine kendi çıkarı için kullanacağını ifade eder. Bu da çatışmayı körükleyerek sömürüye dayalı sınıf ilişkilerini sürdürmesine yol açar (Doğan, 2002: 172). Marx'a göre sivil toplum; medeni bir toplum değil, üretim araçlarına sahip olan insanların mülksüz kitleleri zorla fethettiği bir toplumdur. Mülkiyet sınıfı ve mülksüz sınıf olarak bölünen üretim ilişkileri ile toplum arasındaki

ilişki, sivil toplumun bir özelliğidir (Tosun, 2001: 42-43). Marx (2011a: 65) Engels ile birlikte yazdığı Alman İdeolojisi kitabındaki mülkiyet ile sivil toplumu şu ifadeler ile açıklar:

> *"Orta Çağ'da doğup gelişen uluslarda kabile mülkiyeti, çeşitli aşamalardan geçerek -feodal toprak mülkiyeti, korporatif taşınabilir mülkiyet, manifaktür sermayesi- büyük ölçekli sanayi ve evrensel rekabet tarafından belirlenen modern sermaye aşamasına, yani komünal bir kurumun bütün görünümlerinden sıyrılmış olan ve devletin mülkiyetin gelişimi üzerinde etkide bulunmasına olanak tanımayan saf özel mülkiyet aşamasına ulaştı. İşte bu modern mülkiyete, modern devlet karşılık gelir. Mülk sahiplerinin vergiler yoluyla yavaş yavaş ele geçirdikleri modern devlet, devlet borçlanmaları yüzünden tamamen bu mülk sahiplerinin eline düşmüş ve varlığı borsadaki devlet tahvillerinin yükselip düşmesinde gördüğümüz gibi bütünüyle mülk sahiplerinin yani burjuvazinin verdiği krediye bağımlı hale gelmiştir. Artık bir zümre değil bir sınıf olması yalın gerçeği, burjuvaziyi artık yerel değil ulusal ölçekte örgütlenmeye ve kendi olağan çıkarlarına genel bir biçim vermeye itti. Özel mülkiyetin topluluktan ayrılıp kopmasıyla birlikte devlet, burjuva toplumun yanı sıra ve burjuva toplumun dışında, tamamen ayrı bir varlık haline geldi. Ancak bu devlet burjuvazinin hem içsel hem de dışsal amaçları nedeniyle kendi mülklerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak için benimsemek zorunda kaldığı örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir."*

Bunlara ek olarak: Marx ve Engels kölelik ile proleterin farkını sivil toplum ile ortaya koymaktadır. Kölenin sadece bir kere satıldığını ancak proleterin her gün ve saat emeğini sahibine sattığını vurgulamaktadır. Kölelik ne kadar kötü gürünse bile kazancı güvence altındadır. Proleter ise burjuva sınıfının mülkü gibidir ve emekleri güvence altında değildir. Burjuva ve proleter arasındaki sınıf mücadelesi bunun sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu iki sınıf sivil toplumun üyeleridir. Ancak

köleler, Aristoteles'ten beri sivil toplum üyesi sayılmamaktadır. Eğer bir köle özgürlüğünü kazanırsa bir proleter olabilir. Böylece köle kendisine sivil toplumda yer edinmiş olur. Proleter ise burjuvanın özel mülkiyetini kaldırırsa kendi özgürlüğüne kavuşabilir. Emeği sömürülmez ve güvence altına alınır (Marx ve Engels, 2011b: 171-172).

Marx, kapitalizmden önceki sosyal yapıda sivil toplum ile gerçek sivil toplum arasında bir ayrım yapar. Sivil toplum saf haliyle sadece kapitalist özel mülkiyet ile gelişir, bunun bir uzantısı da sivil toplum-devlet bölünmesinde kapitalist özel mülkiyet ile zirveye ulaşır. Gerçekten de Marx'ın gerçek sivil toplumun oluşum tarihini anlatmadaki odak noktası, toplumun siyasetten arındırılması ve siyasi devletin kurulmasıdır. Böylelikle, kişiler arasındaki kişisel ve ekonomik ilişkileri, bütün dolaysız toplumsal bağlardan arındırmıştır. Gerçek bir sivil toplum, ancak devlet ile toplum arasındaki temel farklılık tam bir ayrılık durumu oluşturulduğunda mümkündür (Savran, 2013: 270-271).

Marx'ın sivil toplum ve devlet ayrımının anlamlılığını teslim etmekle, erken modern siyasal düşünce geleneğiyle aynı safta yer aldığı açıktır. Ancak Marx, devletin alanı ile devletin olmayan veya sivil alanı birbirinden ayırt etmek suretiyle devlet eylemine sınır koymaya yönelik Hobbes sonrası girişimlerine karşı eleştireldir (Keane, 1994: 90).

Marx, devlet ve sivil toplum ikiliği üzerine de görüşlerini dile getirmektedir. İlk olarak Hegel'in siyasal alan ve devlet arasındaki ilişkinin evrensellik anlamı taşıdığı görüşünü reddetmektedir. Diğeri ise sivil toplumu ilk paragrafta belirttiğimiz gibi ekonomi politiğin alanı olarak görerek maddeci bir anlam yüklemeye çalışmaktadır. Sivil toplum, sömürünün ortaya çıktığı bir alandır. Proletarya tarafında üretilen artı değer burjuvazi tarafından sömürülür ve sınıfsal bölünmeler şekillenir. Marx'ı Hegel'den ayıran en önemli farklılıklardan birini sivil toplum ve devlet ayrımında yapmıştır. Sivil toplumda sadece devleti oluşturan çelişkilerin birleştiği bir çatışma alanı değildir. Bu çelişkilerin sorgulanarak aşılmasını sağlayacak bir süreci yaşandığı toplumsal ilişkilerin bir bütünüdür (Yetiş, 2003: 35; Savran, 2013: 63).

Marx, devlet ve sivil toplum kavramını alt yapı ve üst yapı kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla devlet siyasal düzende, yani üst yapıda bir katılımcı olsa da sivil toplum üretim sürecini oluşturan sosyal sınıfları alt yapıya katılanlar olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle Marx, devletin sivil toplumu içerdiğine inanmaktaydı. Ayrıca, sivil toplumun sadece ekonomiyi değil, her şeyi ve doğrudan devlet mekanizmasını da içerdiğini işaret etmektedir (Tosun, 2001: 43).

Marx; siyaset yoluyla sivil toplumdaki gruplar ve siyasi düzeydeki gruplar arasında bir kimlik ilişkisinin kurulabileceğine inanıyordu. Sivil toplum ile siyasi toplumun aynı düzlemde olduğunu vurgulamıştı. Sivil toplumun politik bir toplum olduğunu vurgulamasındaki amacı, sivil toplumun organik doğası aynı zamanda devletin organik ilkelerini içerdiğini düşündüğü sebebindendi (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 174).

Marx, (1997: 27) *Yahudi Sorunu* kitabında sivil toplumu daha farklı bir konudan ele almıştır. Hristiyanlık, Yahudilik ve devlet üçgenini çözümlemeye çalışan Marx, şunları ifade etmektedir:

> *"Politik devlet üyeleri; kişisel yaşam ile cinsil yaşam, sivil toplum yaşamı ile politik yaşam arasındaki ikirciklik yoluyla tinsel olurlar. İnsan; gerçek kişiselliğinin ötesindeki devlet yaşamını, asıl yaşamıymış gibi görmesiyle dinsel olurlar. Dinin burada sivil toplumun tini ve insanın insandan kopuşunun ve uzaklaşmasının ifadesi olduğu noktada dinseldirler. Politik demokrasinin Hristiyan'ca oluşu, içinde insanın egemen ve yüce varlık sayılmasındandır, ama bu insan, toplumumuzun örgütlülüğünün tümü yüzünden çürümüş, kendini kaybetmiş, yabancılaşmış, insanlık dışı ilişki ve öğelerin egemenliğine bırakılmış insandır. Tek kelimeyle hala gerçek bir cinsil -varlık olamamış insandır*."

Marx; sivil toplumu daha önce tartışılan iki düşünür: Hobbes ve Locke'dan farklı olarak, doğal bir durum olarak değil, bir süreç sonucunda oluşan tarihi bir fenomen olduğunu düşünmektedir. Modern devletin kontrolünde ve korumasında

olan sivil toplumlar, ezeli ve edebi doğa kanunlarına uymazlar. Ayrıca varlık sebebi olan toplum için değil devlet için ortaya çıkmaktadır. Böyle bir sivil toplumun yaşam süresi de sınırlıdır. Çünkü zincirleri dışında kaybedecek hiçbir şeyi olmayan proletarya savaşarak kaybetmeye mahkumdur.

Marx, sivil toplumu burjuvazi ile işçi sınıfı arasında tarafsız bir alan olarak değil burjuvazinin kapitalist sömürüyü örtbas etmek ve burjuva eşitlik ve özgürlüğünü kurmak için kendi kuralını kurduğu bir alan olarak anlaşılması gerektiğine inanmaktadır. Marx'a göre işçi sınıfı isyan için sivil toplumun benzersiz ilişki biçimlerini aşmalıdır (Savran, 2013: 14)

Marx, devlet ile sivil toplum arasındaki modern ayrılığın geçici ve kötü bir fenomen olduğuna inanır. Modern devlet, yabancılaşmış bir toplumsal güçtür. Bu nedenle sivil toplumu ortadan kaldırma mücadelesindeki bu durum devletin eski zamanlarına işaret eder. Modern sivil toplum bir evrensel sınıf, proletaryayı doğurur. Proletaryanın kapitalist üretim tarzına karşı direnişin büyümesiyle devlet öncesi ya da devletin olmadığı durum herkesin herkese karşı savaşı diye değil de toplumsal sınıflar arası bir mücadele alanı olarak tanımlar. Marx, proletaryanın olası zaferlerinin devlet kurumlarının burjuva egemenliğinden kurtarılmış olan etkin bir toplumsal düzen içerisinde yeniden hissedilmesini olanaklı kılacağı kanısındadır. Proletarya; özgürleşme sürecini, ancak sivil toplumun sınıf mücadelesiyle bu şekilde önceden dönüştürülmesi ve sivil toplum ile onun baskıcı devlet arasındaki bölünmenin ortadan kaldırılması yoluyla tamamlayabilecektir (Keane, 1994: 97). Tarihsel süreç içerisinde burjuva egemenliğini pekiştirirken yani üretim araçlarını elinde bulundurduğu için egemen sınıf konumundadır. Üretimi yapan ama üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olan proletarya ekonomik yapının asıl unsuru olmasına rağmen üst yapıya müdahil olamamaktadır.

Özetle: Marx, kendinden önceki düşünürlerin ve özelde Hegel'in eksik bıraktığı nesnel gerçekliğin göz ardı edildiğine vurgu yapmaktadır. Öte yandan: Sivil toplum kavramına idealist bir perspektifle yaklaşmanın yetersiz olduğunu, toplumsal sınıfların siyasi yapıyı bizzat etkilediğini vurgulayarak sivil toplumu üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ve mülkiyetsiz bırakılan ama buna rağmen

toplumun sürdürülebilirliğini sağlayan ekonomik yapının ana unsuru olan proletaryanın üst yapı içerisindeki etkinliğini ortadan kaldıran modası geçmiş bir toplum türü olarak sınıflandırır.

1.1.3. Gramsci'de Sivil Toplum

Gramsci her ne kadar Marx'ın çizdiği yoldan ilerlese de sivil toplum konusundaki görüşlerinin temelini Hegel'e dayandırmaktadır. Gramsci düşüncelerinde Marx ve Hegel'e hem eleştirel yaklaşmakta hem de eksikleri tamamlamaya çalışmaktadır. Sivil toplumu ele alırken Marxist gibi yaklaşsa da kendi özgün fikirlerinin de ortaya koymaktan geri kalmaz. Gramsci'nin sivil toplum kavramını tanımlarken Hegel'i dikkate almasının sebebi sivil toplumun yalnızca ekonomik ilişkilerin alanı olmadığını dile getirmesi ve ekonomik ilişkilerin sonucunda oluşan örgütlenmelerin, kurumsallaşmanın ve ham hukuk devletinin ilk defa Hegel tarafından kullanmasıdır (Bobbio ve Texier, 1982: 21).

Gramsci *Hapishane Defterleri* kitabında, sivil toplum kavramını geliştirirken İtalyan toplumu üzerindeki tespitlerinden büyük ölçüde yararlanmıştır. İtalya'da kilisenin sivil toplum üzerindeki rolünü incelemiştir. İtalya'da kilisenin devlet üzerinde tam bir etkisi olmasa da sivil toplum üzerinde oldukça etkisi vardır. Kilise kendisine ait eğitim kurumları, basın ve yayın organlarına sahip olduğu için İtalyan toplumunun sosyal yaşamında etkin rol oynamaktadır (Gönenç, 2001: 36-37)

Sivil toplum, Marx'a kadar olan gelişim sürecinde birçok şekilde tanımlanmıştı. Gramsci'nin sivil toplum düşüncesi daha farklı bir anlama evrilmiştir. Marx, sivil toplumun ortaya çıkış süreci ve yapısal kavramlar üzerinde durmuştur. Gramsci'nin teorisinde tüm Marxist camia karşı radikal bir söylem geliştirmiştir. Marx'ın alt yapının bir aktörü olarak nitelendirdiği sivil toplumu, Gramsci üst yapıda değerlendirmektedir (Bobbio ve Texier, 1982: 18). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Gramsci ve Marx'ın sivil toplum anlayışındaki farklarına bakacak olursak iki vurucu nokta bulunmaktadır. Bu noktalar birbiri ile iç içe geçmiş gibi görünmektedir. Marx, gerçek ve temel bağlayıcının altyapı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında üst yapı ikincil konumda ve bağımlıdır. Gramsci, devlet ve sivil toplum anti tezine yeni

bir anti tez ekleyerek, sivil toplumu olumlu bir uğrak olarak nitelendirirken, devleti olumsuz bir uğrak olarak sınıflandırmıştır (Keane, 1993: 105-107).

Gramsci devlet mekanizmasının ne olduğunu tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre devlet, burjuva hegemonyasında tekil değildir. Sivil toplum ile birlikte burjuva hegemonyasını oluşturmaktadır. Açıkçası devlet siyasal toplum ile sivil toplumu aynı anda kapsamaktadır. Hegemonya devlet ve sivil toplum arasında paylaştırılamaz. Bu iki olgu birbiriyle birleşir ve büyük bir egemenlik alanı meydana getirir. Devlet, sadece bir yönetim aygıtı değildir. Hegemonyayı ve sivil toplumu da kapsayan özel aygıt yetkisine de sahiptir. Bu nedenledir ki sivil toplum ile devlet birdir ve iç içe geçmiştir (Thomas, 2013: 112-113).

Gramsci ve Marx'ın sivil toplum konusunda hem fikir olduklarını noktalar bulunmaktadır. Bu iki düşünürde aynı Hegel'de olduğu gibi tarihsel gelişim sürecinde olumlu ve aktif uğrağın kaynağını devlet olarak görmemektedir. İkisi de sivil toplumu olumlu anlamda kullanmaktadır (Keane, 1993: 103).

Gramsci sivil toplum ve siyasal toplumun birlikte devleti oluşturduğunu söylemiştir. Gramsci'nin düşüncesindeki dar sivil toplum kavramında bağımsız toplumsal örgütlenmelere ve hükümet dışı kurumlara yer vermektedir. Bu dar sivil toplum tanımı nispeten devletten bağımsız ve devlete karşı grupları içeren bir siyasal toplumdur. Dar sivil toplumda kişisel çıkar, bencillik ve maddiyata dayalı ilişkiler ağırlıktadır. Bunun yanında siyasal toplum, sınıf-bağımlı devlet sisteminin gündeminden uzaklaştıran her türlü genel soruna ilgiyi yansıtmaktadır. Gramsci bu düşüncesini hem Hegel hem de Marx'dan yararlanarak oluşturmuştur. Marx, sivil toplumu ekonomik ilişkiler ağına sıkıştırmaya çalışırken, Gramsci sivil toplumu halk tabanına yayar ve kültürel, dini, demokratik, eğitim ve diğer birçok kurumda ön plana çıkarır (Tosun, 2001: 45-46).

Gramsci, sivil topluma Hegel tarafından bakarsa sosyal grupların tüm toplum üzerinde siyasi ve kültürel hegemonyası devletin etik içeriği olarak tanımlanmaktadır. Oysaki Katolikler tarafından verilen anlamsa aile veya kilise toplumu ile karşılaştırılan sivil toplum politik toplumdur, aynı zamanda devletin

kendisidir. Gramsci bu durumu açıklamaya devam eder. İnsan doğduğu andan itibaren Tanrı ile arasında üç toplum meydana gelir. İlk ikisi aile ve sivil toplumdur. Bunlar doğal düzene aittir. Diğer ise doğaüstü düzene hizmet eden kilise kurumudur. Doğan yavruyu oluşturan aile kurumu doğal haklarından dolayı sivil topluma mensuptur. Her ne kadar doğal bir süreç sonucunda ortaya çıkmış olsa da aile kiliseye göre kusurlu ve ilkeldir. Kilise elindeki ilahi güç ile mükemmel ve kusursuz toplumu meydana getirecektir. Hegel, bu anlayışa sahip olan Katolikler için sivil toplumun gerekli bir kurum olmadığını sadece tarihsel bir olgu olduğunu söylemiştir. Gramsci de aynı şekilde kilisenin orta çağ anlayışını sürdürmesini eleştirir. Fakat Katolikler için devlet kilisedir. Kilise de evrensel ve doğaüstüdür. Bu anlayış günümüze kadar gücünü korumaktadır (Gramsci, 1995: 75-76).

Gramsci *Hapishane Defteri* (1995: 166-167) adlı kitabında "homo economicus" kavramının insan doğasına bağlanmasını eleştirmektedir. Bu durumu da sivil toplum-devlet ilişkisi ile açıklamaya çalışır. Gramsci'nin ifadeleri söyledir:

> *"Homo economicus kavramı hakkındaki tartışma, sözde 'insan doğası' üzerine yapılan birçok tartışmadan biri haline geldi. Tartışmacıların her biri kendi "inancına" sahiptir ve bunu genel olarak ahlaki nitelikteki argümanlarla sürdürmektedir. Homo oeconomicus, belirli bir toplum biçiminin, yani belirli bir ekonomik yapının ekonomik faaliyetinin soyutlamasıdır. Her sosyal formun homo economicus'u, yani kendi ekonomik faaliyeti vardır. Homo economicus kavramının bilimsel olarak hiçbir değeri olmadığını iddia etmek, sadece ekonomik yapının ve faaliyetin uyumlu olduğunu söylemenin bir yoludur. Radikal bir değişime uğramıştır veya ekonomik yapı o kadar değişmiştir ki, yeni yapıya uymak için ekonomik davranış tarzının zorunlu olarak değişmesi gerekir. Dahası, ekonomik yapının radikal bir değişime uğradığını ve ekonomik davranışın yeni yapıya uyacak şekilde değişmesi gerektiğini bilimsel olarak kabul etmenin anlamı ne olabilir? Bunun anlamı, bundan daha fazlası değil, politik bir teşvik olacaktır. Ekonomik yapı ile devlet ve mevzuatı ve onun zorlaması arasında sivil toplum vardır ve bu*

ikincisi, yasalarda ve öğrenilmiş kitaplarda göründüğü gibi sadece yazılı kelimede değil, somut terimlerle kökten dönüştürülmesi gereken şeydir. Devlet, sivil toplumu ekonomik yapıya uygun hale getirmenin aracıdır, ancak devlet bunu yapmayı "istemeli", yani ekonomik yapıda halihazırda meydana gelen değişimin temsilcileri devletin kontrolünde olmalıdır. Sivil toplumun propaganda ve ikna çalışmalarıyla yeni yapıya uygun hale gelmesini beklemek, eski homo economicus'nun hak ettiği tüm onurlara gömülmeden ortadan kaybolmasını beklemek, yeni bir ekonomik retoriğe ve anlamsız ve sonuçsuz ekonomik ahlakçılığın yeni bir biçime düşmektir."

Gramsci sivil toplumu, toplumun tamamındaki bir sosyal grubun kültürel ve politik tiranlığı olarak tanımlarken sivil toplumun hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkilerin (kurumların) bütünü olduğuna inanır. Gramsci devletle sivil toplumun ilişkilerinin bir (ekonomik) yapı değişikliğinin meydana geldiği gelişme aşamasında ortaya çıkacağını açıklamaya çalışır. Ona göre yapı değiştiğinde, hâkim sınıfın temsilcileri egemenliklerine başvurarak sivil toplumdaki değişimi zorla kabul ettirmeye çalışır. Ekonomik yapı ile yasama ve baskı gücüne sahip olan devlet arasında kalan sivil toplum kâğıt üzerinde değil somut olarak kökten değiştirilmelidir. Gramsci bu noktada değişimin aracı olarak devleti gösterir. Sivil toplumu olmayan devletlerin hemen ve devlet eliyle sivil toplumu oluşturmaları gereğini vurgulayan Gramsci, kavrama olumlu bir değer yükleyen yaklaşımıyla, Marx'tan çok Hegel'e yakın görünmektedir (Tosun, 2001: 47-48). Hegel, evrensel devletin sürekliliğini savunurken Gramsci'nin Hegel'den ayrıldığı noktası ise bu devlet yapısının sürekliliği değil sivil toplum içerisinde erimesi ve devlet hegemonyasının ortadan kalkması gerektiğini savunmasıdır.

Gramsci, Batı'daki sınıfsız toplumu korumanın yollarını ararken, Marxist sivil toplumun çeşitli kurumları dönüştürmesini ve böylece sivil toplumun devlet içindeki gücünü ve hegemonyasını arttırarak ulaşacağını düşünmektedir. Son amaç olarak devlet, gelişen ve dönüşen sivil toplum karşısında gücünü yitirir ve eriyip gider. Bu batı toplumlarında arzulanan bir süreçtir. Doğu toplumları daha farklı

tarihsel süreçlerden geçtiği için sivil toplum kurumları zayıf kalmıştır. Batı'da ise sivil toplum, tüm tarihsel süreçlerden etkilenerek gelişmiş ve güçlenmiştir. Bu nedenle sivil toplum göz ardı edilemez ve onsuz bir politika üretilemez (Bobbio, 1979: 30).

Gramsci'nin sivil toplum şemasında sivil toplum, artık ne doğa durumuyla ne sanayi toplumuyla ne de genel olarak devlet, öncesi toplumla özdeşleştirildiği için üçüncü bir terim olarak ortaya çıkar. Aksine sivil toplum, hegemonya uğrağıyla yani üstyapının iki uğrağından biriyle (zor uğrağının karşıtı olarak rıza uğrağı) özdeşleştirilir. Sivil toplumun böyle sunulması Gramsci'nin şemasını yukarıda zikredilenlerin birincisine yaklaştırmış gibi görünür. Çünkü birinci şemada devlet, sivil toplumun sönmesinin ardından yok olur. Yani aşma sürecinden daha ziyade bir erime sürecinden geçerek yok olur. Gramsci'nin sivil topluma atfettiği yeni ve farklı anlam, çok basit yorumlar yapılmasını önlemektedir. Eski doğa durumu-medeni devlet anti tezini sivil toplum-devlet anti tezine dönüştüren gelenekten kopan Gramsci başka bir büyük tarihsel anti tezi, yani kilise (geniş anlamıyla ifade edilecek olursa modern kilise partidir) ve devlet arasındaki anti tezi, sivil toplum-siyasal toplum anti tezine dönüştürür. Böylece; Gramsci siyasal toplumun, sivil toplum içinde erimesinden söz ederken, tarihsel sürecin bütününe değil sonuçta ve son kertede altyapıdaki değişmeler tarafından koşullandırılan üstyapı içinde cereyan eden sürece gönderme yapmayı tasarlamaktadır. Yani siyasal toplumun sivil toplumun içinde erimesinin yanı sıra, aynı zamanda ekonomik yapının dönüştürülmesi de sivil toplumun dönüştürülmesiyle diyalektik olarak bağlantılıdır (Keane, 1993: 117-118)

Bu durumda da Gramsci'nin kavramsal sistemini doğru yorumlamak için sivil toplumun yalnızca bir anti tezini değil; iç içe girmiş ve sadece kısmi olarak örtüşen iki farklı anti tezin iki teriminden biri olduğunu anlamak gerekmektedir. Eğer sivil toplumu altyapı-üstyapı anti tezine ait bir terim olarak görürsek devletin sonu, sivil toplum ve siyasal toplumun karşılıklı denge durumunda olduklarını üst yapısal uğrağın alt edilmesidir Sivil toplumu üstyapının bir devamı olarak kabul edersek o zaman devletin sonu siyasal toplumun sivil topluma dönüşmesidir (Keane, 1993: 118).

Sonuç olarak: Gramsci, sivil toplum kavramını geliştiren düşünürler arasında yer almasının nedeni: Hegel ve Marx arasındaki farklı sivil toplum tanımlarını kendi düşüncesinde harmanlama çabasıdır. Gramsci ile birlikte yeniden dirilme fırsatı bulan sivil toplum, devleti oluşturan ana unsurlardan biri olarak görülmesinden bu gücü almaktadır. Daha önce de Hegel ve Marx bölümlerinde değindiğimiz gibi; Hegel, sivil toplum karşısında devleti yüceltmiş, sivil toplumu onun uydusu gibi görmüştür. Marx ise Hegel'i eleştirmiş ve ekonomik ilişkilerin temel aktörü olarak belirlemiş ve siyasal alanda sivil topluma büyük bir anlam yüklemiştir. Aynı zamanda devletin faaliyetlerini de sivil toplum üstlenmektedir. Gramsci'nin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Devlet le sivil toplumu bağdaştırmaya çalışan Gramsci, sivil toplumu Marx gibi sadece ekonomik ilişkilerin kaynağı olarak görmez. Devleti de Hegel gibi sorgulanamaz ve putlaştırılmış bir kavram gibi düşünmemektedir. Tüm toplumun, ailenin, dinin, kültürün kaynağı olarak nitelendirir. Böylece devletin bir uzvu haline gelen sivil toplum güçlendikçe siyasal toplumu kendi içine alacak ve demokratik sosyalizm gerçekleşecektir (Kazkondu ve Aydilek, 2015: 14).

Doğal hukuk düşünürlerinden Marx'a kadar sivil toplum kavramının analizi, sivil toplum ile Marx'ta ortaya çıkan yapısal unsur arasında bir ayrım yapılabilmesini sağlar. Bu tanımlama, Gramsci'nin sivil toplum kavramını analiz etmede başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Çünkü, sivil toplumun doğasını ve sistemdeki yerini belirlerken, Gramsci'nin teorisi tüm Marksist gelenek dikkate alındığında derin bir yenilik getirir. Çünkü: Gramsci'de sivil toplum; altyapı alanına değil, üst yapısal alana aittir (Bobbio ve Texier, 1982: 18).

Marx ve Gramsci'nin anlayışlarında, özünde iki temel farklılık vardır. Her şeyden önce iki alan karşılıklı ilişki içinde düşünülüyor olsa bile, Marx'ta asıl ve bağlayıcı olan altyapıdır, üstyapı ise ikincil ve bağımlıdır. İkinci temel farklılık ise, Gramsci'nin altyapı ve üstyapı arasındaki bu temel anti teze, üstyapı alanı içinde devlet ile sivil toplum arasında gelişen ikincil bir anti tez eklemesidir. Bu iki terimden birincisi (sivil toplum) her zaman olumlu bir uğrak, ikincisi (devlet) olumsuz uğraktır (Keane, 1993: 105-107)

Gramsci, sivil toplum kavramının Hegel'den geldiğine inanıyordu. Gramsci'nin sivil toplum kavramının Hegel'de türetmesinin temel sebebi; sivil toplumun yalnızca ekonomik ilişkiler alanı değil aynı zamanda ekonomik ilişkilerin kendiliğinden yani kurumlaşmaların ve onların hukuk devletindeki ilk olgunlaşmamış kurallarının sadece Hegel'de bulunmasındandır (Bobbio ve Texier, 1982: 21).

Hegel'in düşünce sisteminde bahsettiği sorunda da ima edildiği gibi, bir sosyal grubun tüm toplum üzerindeki politik ve kültürel hegemonyası devletin etik içeriği olarak anlaşılmaktadır. Öte yandan devlet ise egemen sınıfın üretim sürecindeki ayrıcalıklı konumundan yararlanarak, baskı ve zorlama yoluyla kazandığı ideolojik üstünlüğünü güçlendirdiği bir doğrudan egemenlik sağlamaktadır. Sivil toplumu hegemonya, siyasi toplum veya devlet işlevleriyle ele alan bu yaklaşım, önceki teorik modellerden farklıdır. Bu anlamda, Marx'ın kavramına kıyasla, sivil toplum, farklı bir teorik statü kazanarak ekonomik yapı ile dolaylı bir ilişki içinde olmasına rağmen devlet seviyesinin ikilik rakibi olarak inşa edilmiş bir hegemonik mücadele alanına dönüşmektedir (Halefioğlu ve Yetiş, 2013: 65).

Hem Marx hem de Gramsci'de sivil toplum: Hegel'deki gibi devleti değil tarihsel gelişimin aktif ve olumlu bir anını temsil eder. Bununla birlikte bu aktif ve olumlu an Gramsci'de bir üstyapı olgusu iken Marx'ta bir altyapı olgusudur. Bir bakıma Hegel'in anlayışının tamamen tersine görüş bildirmektedirler. Ancak fark şu ki Marx'ın ters çevirme: üstyapının veya koşullandırılmış andan yapısal veya koşullandırılmış ana bir geçiş anlamına gelirken, Gramsci'de ters çevirme: üstyapının içinde gerçekleştirmektedir (Keane, 1993: 103).

Gramsci'ye göre sivil toplum, üretim ve ekonomik organizasyonların içinde değil ülke içinde vardır. Bu vurgu: Gramsci tarafından sıklıkla kullanılan "devlet = politik toplum + sivil toplum" formülünde açıktır. Düşünürlerin bu tür bir kavramsallaştırması dar anlamıyla bağımsız sosyal kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan sivil toplumu ve bir ölçüde sosyal özerkliğin varlığına bağlı olan devletin dışında ve karşısında bir siyasi toplumu kapsamaktadır. Sivil toplum

alanı (Hegelci yaklaşıma benzer şekilde) bencillik, özel ve maddi çıkarlara odaklanırken; politik toplum (Marksist yaklaşıma benzer) gündemde olmayan çeşitli ortak konulara (hükümet) olan ilgiyi yansıtmaktadır. Gramsci'nin devlet-sivil toplum planını yeniden şekillendirmek için Hegelci ve Marksit düşüncenin özelliklerini kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Klasik Marksizm sivil toplumu ekonomik sistemlere göre belirlemeye çalışırken, Gramsci; demokrasinin, kültürün, dinin ve diğer sistemlerin önemine değinerek sivil toplumun ekonomik olmayan yönlerini vurgulamaktadır (Tosun, 2001: 45-46).

Gramsci; sivil toplumu, toplumun tamamındaki bir sosyal grubun kültürel ve politik tiranlığı olarak tanımlar. Ancak sivil toplumun hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkilerin (kurumların) tamamı da olduğuna savunur. Gramsci, ekonomik yapı değiştiğinde devlet ile sivil toplum ilişkisinin gelişme aşamasında ortaya çıkacağını açıklamaya çalışır. Ekonomik yapı ile yasama ve baskı gücüne sahip olan devlet arasında kalan sivil toplum kâğıt üzerinde değil somut olarak kökten değiştirilmelidir. Gramsci bu noktada değişimin aracı olarak devleti gösterir. Sivil topluma sahip olmayan devletlerin acil olarak devlet eliyle sivil toplumu oluşturmaları gereğini vurgulayan Gramsci, kavrama olumlu bir değer yükleyen yaklaşımıyla, Marx'tan çok Hegel'e yakın görünmektedir (Tosun, 2001: 47-48). Hegel evrensel devlet'in sürekliliğini savunurken, Gramsci'nin Hegel'den ayrıldığı noktası ise bu devlet yapısının sürekliği değil sivil toplum içerisinde erimesi ve devlet hegemonyasının ortadan kalkması gerektiğini savunmasıdır.

Gramsci, Batı'da sınıfsız bir toplum inşa etmenin yolunun, çeşitli sivil toplum sistemlerini Marksistler aracılığıyla dönüştürmek ile mümkün olduğunu söylemektedir. Böylece sivil toplumda kendi ideolojik egemenliğini kuracaklarına inanıyordu. Nihai amaç, ülkeyi bu gelişen sivil topluma entegre etmekti. Batı'da bu mecburiydi. Çünkü batı toplumlarında (doğu toplumlarından farklı olarak) sivil toplum kuruluşları güçlü ve gelişmişti. Bu nedenle sivil toplumu görmezden gelmek mümkün değildi (Savran, 2013: 12). Gramsci'nin sivil toplum kavramının öncelikli bir role sahip olduğu temaların sonuncusu, devletin sonu temasıdır. Bu tema, sınıfsal

bölünmelerin olmadığı bir toplumda devletin sönerek yok olmasıdır (Keane, 1993: 116).

Gramsci'nin sivil toplum şemasında sivil toplum, artık ne doğa durumuyla ne sanayi toplumuyla ve ne de genel olarak devlet öncesi toplumla özdeşleştirildiği için üçüncü bir terim olarak ortaya çıkar. Aksine sivil toplum hegemonya uğrağıyla yani üstyapının iki uğrağından biriyle (zor uğrağının karşıtı olarak rıza uğrağı) özdeşleştirilir. Sivil toplumun böyle sunulması, Gramsci'nin şemasını yukarıda zikredilenlerin birincisine yaklaştırır gibi görünüyor. Çünkü birinci şemada devlet, sivil toplumun sönmesinin ardından yani aşma sürecinden daha ziyade bir erime sürecinden geçerek yok olur. Gramsci'nin sivil topluma atfettiği yeni ve farklı anlam, çok basit yorumlara girişmemizi önlemektedir. Gramsci, eski doğa-medeni devlet muhalefetini sivil toplum-devlet muhalefetine dönüştürme geleneğini kırarak, aynı zamanda başka bir büyük tarihsel muhalefeti olan yani kiliseler arasındaki muhalefeti de (geniş anlamda modern kilise partidir) değiştirmektedir. Devlet, sivil toplum-politik toplumun antitezi haline gelmektedir. Böylece; Gramsci siyasal toplumun sivil toplum içinde erimesinden söz ederken, tarihsel sürecin bütününe değil sonuçta ve son kertede altyapıdaki değişmeler tarafından koşullandırılan üstyapı içinde cereyan eden sürece gönderme yapmayı tasarlamaktadır. Yani siyasal toplumun sivil toplumun içinde erimesinin yanı sıra, aynı zamanda ekonomik yapının dönüştürülmesi de sivil toplumun dönüştürülmesiyle diyalektik olarak bağlantılıdır (Keane, 1993: 117-118).

Bu durumda da Gramsci'nin kavramsal sistemini doğru yorumlamak için sivil toplumun yalnızca bir anti tezini değil iç içe girmiş ve sadece kısmi olarak örtüşen iki farklı anti tezin iki teriminden biri olduğunu anlamak gerekmektedir. Eğer sivil toplumu altyapı-üstyapı anti tezine ait bir terim olarak görürsek devletin sonu, sivil toplum ve siyasal toplumun karşılıklı denge durumunda olduklarını üst yapısal uğrağın alt edilmesidir; eğer sivil toplumu üstyapının bir uğrağı olarak görürsek devletin sonu, siyasal toplumun sivil toplum içinde erimesidir (Keane, 1993: 118).

Tarihsel süreç içerisinde sivil toplumun gelişimini ve teorik arka planını Antik Yunan'dan sözleşmeci düşünürlere, Hegel'den Gramsci'ye kadar ele

alınmıştır. Sonraki başlıkta bütün bu düşünürlere eleştiri getiren Feminist düşünceye yer verilecektir.

1.1.4. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Ve Teorik Arka Planının Feminist Perspektiften Eleştirisi

Feminist hareketin en temel özelliği, ulaşmak istediği toplumsal biçimi örgütsel bir biçim haline getirerek sürdürebileceğini gösterme çabasıdır. Feminizmin, örgütlerin ve sivil toplumun mücadelesi, hiyerarşi karşıtlığı, otoriter rejim karşıtlığı, şiddet karşıtlığı, homofobi, nefret ve ırkçılık karşıtlığının sonucu olan her türlü tahakküm biçimini sorgulamıştır. Fakat yüzyıllardır sivil toplum alanı, sadece erkeklerin varlığını kabul etmiş bir fenomendir. Sivil toplumun tanımında, kadınlar hep görmezden gelinmiştir.

Eto'yu (2012) takiben, sivil toplum üzerine düşünce belirten feminist literatür, bir yandan kamusal / özel alanın ayrımını, diğer yandan sivil toplumun devletten ayrılmasını eleştirmiştir. Bu iki eleştiri birbiriyle yakından ilişkili olsa arı ayrı incelenmiştir. Kamusal ve özel arasındaki ayrım, Batı'daki feminist teorisyenler için önemli bir "düzenleyici kategori" olmuştur (Howell, 2005: 5). Sivil toplumun cinsiyetçi bir terim olarak görülmesi gerekliliği öne sürülerek, "sivil toplumun kamusal / politik alanı ne siyasi ne ideolojik ne de cinsiyet açısından tarafsızdır" olarak nitelendirilmiştir (Einhorn ve Sever, 2003: 167). Bir yandan kamusal alan / sivil toplum / devlet ile diğer yandan özel alan / aile arasındaki ayrım eleştirisi, toplumsal cinsiyete dayalı sivil toplum teorilerine karşı feminist mücadelenin temelini oluşturmuştur. Bunun nedeni, geleneksel olarak, kadının özel alanda sınırlanması ve erkeğin kamusal alana dahil edilmesidir. Feminist düşünürler, bu modern ayrımın reddedilmesi ve ailenin güç ilişkileri tarafından şekillendirilmesi nedeniyle politik bir alan olarak görülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu eleştiri, siyasetin devlet meseleleriyle sınırlı olmayı reddetmesini ve "siyaset çerçevesi"nin yeniden tartışılmasını içeren daha geniş bir feminist proje ile çakışmıştır (Hassim ve Gouws, 1998: 57; Gal, 1997; Seungsook, 2002)

1960'lardan itibaren gelişen ve dönüşen feminist hareket, kadının baskılardan kurtulması ve özgürleşmesi için mücadele etmektedir. Uluslararası camiada üç önemli değişiklik meydana gelmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. İlk olarak, feminist akımın doğuşu denilebilir. Feminist akım küresel ve yerel seviyede (özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası nesil) genç nesil tarafından olumlu karşılanmış ve hızla yayılmıştır. İkincisi: feminizm, kendisini eleştirmeye başlamıştır. Ayrıca toplumsal cinsiyet ırk, etnik köken, dil, din gibi olguları da içine alıp gelişiminde yararlanmıştır. Son olarak, feminist grupların paradokslara sürüklendiği bir dönem yaşanmıştır. Günümüze dek ulaşan bu üç büyük etki karmaşık ve anlaşılamaz hale getirmiştir.

Kadının toplumdan dışlanması, tarihin her döneminde görülmektedir. Felsefenin doğduğu topraklar olan Antik Yunan'da da en ağır örneklerine rastlamaktadır. Antik Yunan'da cinsiyet özellikle kadınlar için önemli bir kısıtlama aracıdır. Günümüz demokrasisinin doğduğu yer olarak bilinen Atina'da yurttaşlık hakkı, yalnızca erkeklere tanınmıştır. Dolayısıyla sadece erkek olanlar demokratik haklarını kullanır ve politika yapabilirlerdi. Açıkçası Atina demokrasisine, erkeklerin demokrasisi denebilir ki modern çağda bile erkeklerin yönetimdeki üstünlüğü tartışılmaktadır. Yalnızca kölelerden hariç tutulan kadınlar ikinci sınıf yurttaş olarak varlıklarını sürdürürler. Sosyal hayatta kadının yeri evidir. Olimpiyatlara sadece erkekler katılabilir. Tapınaklara temiz olan kadınlar alınmaktadır. Doğum yapan kadınlar 40 gün boyunca pis kabul edilir ve tapınaklara sokulmaz. Kız çocukları, babaları üzerine maddi külfet yükledikleri için kabul görmezler. Antik Yunan'da kadınlar tabiri caizse akılsızdırlar. Bu nedenle çocukların eğitimini kadınlar üstlenemezler ve erkek çocuklara erkek öğretmenler tutulmaktadır (Atılgan, 2013: 16-18).

Platon ve Aristoteles kadının toplumdaki rolünü kitaplarında anlatmaktadır. Platon kadın ile erkeğin doğuştan aynı olduklarını düşünmektedir. Ancak kadınlar, bir işi erkekler kadar kusursuz ve eksiksiz yapamazlar. Platon için kadınlar erkekler gibi davranmaya başladıkları takdirde devlet yönetiminde söz sahibi olabilirler. Yani kadının erkekleşmesi istenmektedir. Aristoteles kadın ve erkeği iki farklı tür olarak

nitelendirmektedir. Çünkü kadınları erkeklere göre zekadan yoksun varlıklar olarak görür. Devlet sisteminde nasıl yöneten ve yönetilenler var ise ailede de aynı sistem geçerli olmalıdır. Bu yüzden kadın her zaman yönetilen bir varlıktır. Aristoteles, kadınların gerçekten zekaya sahip olduklarını ancak kadınların zekalarını nasıl kullanacağını bilmediğini söylemektedir. Bu yüzden kadını bir erkek yönetmelidir. Aristoteles'e göre erkekler yaratıcıdır, kadınlar ise taşıyıcıdır (Atılgan, 2013: 19; Güzel, 2015: 510). Aristoteles *Politika* (2017: 24) kitabında erkek-kadın ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

> *"Doğa erkek ve kadın arasında da bir fark ortaya koyar. Kadınlar farklı işlerle ilgilenirler ve cömertçe farklı araçlar sağlarlar. Yani her işe yarayan Delphoi bıçağı gibi değillerdir. Her bir araç sadece bir işi yapabilmesi için üretildiğinde en mükemmel sonucu verir, birçok şey için kullanıldığında değil. Kadınların ve kölelerin birbirinden farklı işlevlerinde de aynı şey geçerlidir. Ancak barbarlar arasında kadınlar ve köleler aynı seviyede görülürler. Çünkü onların toplumlarında doğal olarak yöneten ve emir veren bir sınıf yoktur. Toplumlarında sadece erkek ve kadın köleler vardır. İşte bu yüzden şairler, köleler ile barbarların eşdeğer olduklarını vurgulamışlar ve "Helenlerin barbarları yönetmesi gerekir" demişlerdir. Aile ilk olarak erkeklerle kadınlar ve kölelerin birleşmelerinden ortaya çıkmıştır. Şair Hesiodos'un şu sözleri çok doğrudur: "Önce öküz ve sabanı koşmak için bir ev ve bir kadın al!" Doğal yasalara göre kurulan ve varlığını sürdüren bu birlik ailedir. Kharondas aile üyeleri için ekmek ortakları; Giritli Epimenides ise "Ahır ortakları" demiştir."*

Yeniden tanımlama ihtiyacı duyulan kavramların başında sivil toplum kavramı da gelmiştir. Uzun yıllar boyunca spesifik olarak da 18. yüzyıldan sonra düşünürlerin hemen hemen tümü özel alanı kadınla, kamusal alanı erkekle özdeş görmüştür. Oysa feminizm kadını kamusal alanın öznesi haline getirme çabasının bir ürünüdür. Her türlü dayatmacı hiyerarşiye karşı çıkan düşünürlerden Rousseau, Hegel ve Marx, başta olmak üzere bunların kuramları sivil toplumu tanımlama

açısından her ne kadar birbirinden ayrı olarak tanımlasalar da söz konusu kadınlar olduğunda fikirleri açısından bir birlik içerisindedirler. 1960'lardan sonra örgütlenme alanında gelişme ortaya koyan feminist teori, başta siyaset olmak üzere birçok klasik tanımlamayı kadın bakış açısı ile yeniden tanımlama ve gözden geçirme gereği duymuştur.

Sivil toplumda kadının durumuna bakıldığında: 18. yüzyılın ortalarına kadar sivil toplum kavramı, sözleşmeci teorisyenlerden olan Hobbes, Locke, Rousseau gibi düşünürlerin devletin meşruluğunu açıklamada kullandığı kavramlardan etkilenmiş ve ulusal meşruiyetin temelini açıklamak için kullanılmıştı. Sivil toplumu kamusal alanla aynı anlamda kullanan sözleşmeci düşünürler, sivil toplumu erkek alanı olarak tanımlamıştı. Öte yandan sivil topluma açılamayan, kadınlarla bütünleşen özel alanlar ise kan bağıyla sınırlı alanlar olarak kabul edilmişti. Sivil toplumda erkekler ailenin başı, sahibi ve efendisi olduğunda, kadınlar erkekler tarafından temsil edilir ve erkekler onların liderliği altındaki siyasi güçtü. Hegel, sivil toplumun tanımını değiştirmesine rağmen sivil toplumun erkek tanımı daha da güçlendirilmişti. Yukarıda bahsedildiği gibi Hegel, aile ile devlet arasındaki aşamayı oluşturan alana sivil toplum olarak atıfta bulunmuştur. Hegel'e göre sivil toplum ve devletin oluşumu insan doğasına bir borç meselesidir. Bir kadının doğası, ailesiyle sınırlı kalmasını sağlarken bir erkeğin doğası, ülkenin gerçekleşmesine ve kamusal alanda yaşamının devam etmesine yol açmaktadır. Kısacası: Hegel'deki doğal insanlaştırma süreci, sadece erkeklerde işlemiştir. Hegel'e göre bu kadının tarihten kopmasının nedeni doğasını dışsallaştıramaması, onu sivil topluma ve dolayısıyla devletten miras alamamasıdır. Özünde Hegel, ataerkil bir bakış açısıyla kadının özel alanda yani evde iş yapan, çocuk doğuran, çocuk bakan, erkeğin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarının karşılanmasına yarayan kadının doğal sorumluluğu olarak belirlemiştir.

Sivil topluma yeni bir içerik getiren bir başka düşünür de Marx'tır. Marx, sivil topluma Hegel'den farklı bir içerik getirse de sivil toplumu tamamen erkek alanı olmaktan kurtaramadı. Ancak Engels'in değişim için üretimin kadınlar tarafından kullanım için kapsandığı ve bunun erkek gücü için önemli bir temel oluşturduğu gerçeğine vurgu yapması, özellikle bu noktada önemlidir. Engels, kamusal ya da

toplumsal emeği toplumsal yetişkinlik için bir temel olarak görmekte haklıdır. Ama bu bakış açısı yine de yeterli değildir (Donovan, 2016: 149). Marx, Hegel'in yarı kutsal devletini egemen bir devletin üst kurumu olarak kabul eder ve ülkeyi üretimin gerçekleştiği ve sınıf mücadelelerinin ortaya çıkıp devam ettiği bir bölge olarak ele almaktadır. Kamusal üretim alanı, Marx'ın ünlü teorisindeki tarihsel itici gücü oluşturan sınıflar arasındaki mücadeleyi yansıtmaktaydı. Marx, her ne kadar üretimin kendisini tarihin motoru olarak görse de kadının özel yani aile içerisindeki üretimini tarihin etkinlik alanının dışında görmekteydi. Özel ve aile içi etkinlik faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve büyütme, tamamıyla emek olarak görülmemiştir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler neredeyse Marx tarafından görmezden gelinmiştir. Marx, odağını emek ve üretim üzerinde yoğunlaştırmasına rağmen onun kadının ev işi emeğini görmezlikten gelmesi feminist teori açısından ciddi bir eleştiri konusu olmuştur (Donovan, 2016: 133-165).

Bu durum cinsiyet ile sivil toplum arasındaki ilişki iki noktadan ele alınarak sürdürülebilir. Öncelikle yukarıda da belirtildiği gibi cinsiyet, tarihte siyaseti ve sivil toplumu yaratan ve etkileyen bir faktördü ve bugün de böyledir. Sivil toplum, cinsiyet eşitsizliği ile şekillenen bir ataerkillik alanıdır. İlk sözleşmeci düşünürlerden olan Hegel'e, Marx'a ve günümüzün modern demokratik sistemine kadar, sivil toplum neredeyse tamamen erkek alanı olarak görülmüştür. Demokrasileri çok gelişkin ülkelerde dahi sivil toplum zaman zaman kadınların dışlanması üzerine kurulmuştur. Kadınları sivil toplumdan veya kamusal alandan dışlamanın kadın ve erkek arasındaki doğal bir fark olduğuna inanılmıştır. Kadın doğasının siyasete ve sivil topluma uygun olmadığı savunulmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi toplumdaki statüleri özel alanla sınırlı olan kadınlar, sivil toplumun entelektüel arka planında yüzyıllardır kalmakta ve pratikte bu kavram erkeğin egemen olduğu bir sistem üzerinde şekillenmiştir. Görülüyor ki en önemli düşünürler bile, kişiden bahsederken bir erkeği, sivil toplumdan bahsederken de bir erkek grubunu kast etmiştir. Bu sebeple sivil toplum alanının, erkeklere siyasi güç veren isimsiz, yazılı olmayan bir cinsiyet sözleşmesine dayandığını söylemek mümkündür.

Cinsiyet ve sivil toplum arasındaki ilişki düşünüldüğünde, vurgulanması gereken ikinci unsur, sivil toplumun siyasi yaşamı şekillendirmedeki önemidir. Toplumda siyasi kaynakların nasıl elde edileceği, en temel konuların (kişilerin ve grupların hakları ve yükümlülükleri gibi) tartışılması ve belirlenmesi gibi sivil toplum da cinsiyet ilişkilerini önemli ölçüde etkileme ve kurma hakkına sahiptir. Sivil toplum alanındaki uygulamalar, konuşmalar, tartışmalar, etkinlikler ve projeler; kadın ve erkeklerin toplumdaki rollerinin belirlenmesi ve cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi için siyasi alana ve devlete baskı uygulayabilmektedir.

Diğer bir deyişle: kadın hakları ve özgürlükleri için mücadele, insanların sivil toplum alanında çalışmasını sağlarken ülkenin ve toplumun ataerkilliğini değiştirmektedir. Sivil toplum; alanı bir mücadele alanı, fırsat eşitliği ve kurtuluş aracı olduğu için toplumsal cinsiyet ile yakından ilgilidir. Aslına bakılırsa yüzyıllardır kamusal alandan ve sivil toplumdan dışlanan kadınlar, sivil topluma katılmayı ve kadın hakları için mücadele etmeyi talep etmektedir (Saygılıgil, 2016: 19).

Kadınların akademik dünyaya girişi Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Savunusu (A Vindication of the Rights of Women)* ile olmuştur. Oy hakkı, eğitimde eşitlik hakkı, mülkiyet hakkı gibi kadınların taleplerini içermektedir. Kadınlar erkekler gibi en temel hakları olan eşit yurttaşlık hakları istemektedir. Kadınlara ev dışında da hareket özgürlüğünün olmasını savunmaktaydılar. 19. Yüzyıl boyunca bu talepleri içeren birçok kitap ve makale yazıldı. İkinci akım feminizmde, 1960'larda batı dünyasına gelişen teknolojik gelişmelerin getirdiği refah döneminin kadınları da etkilemesidir. Kadınların doğum sırasında hayatını kaybetme oranları teknoloji geliştikçe azalmaya başladı. Teknoloji bir yana, kadın sağlığı önemli hale geldi. Birçok ülke kadınlar ile erkeklerin eşit olduğunu kabul eden yasalar çıkardı. Ancak pratikte erkeklerin üstünlüğü sürmekteydi. Feminist hareket, bu dönemde örgütlenmeye başlayarak devlete yönelik baskı grubu oluşturmaya başladı. Kadınlar; ideoloji, bilim, kültür, özel yaşam ve politika alanı olmak üzere her alanda mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Üçüncü akım feministlere gelindiğinde kendi aralarındaki kavram karmaşalarına cevap aradıkları süreçtir. Üst ve orta sınıf beyaz

kadınların feminizmin odağı olup olmadığı üzerine tartışmalar başlamaktaydı. 1990'lara denk gelen bu dönemde, feminizmin sadece beyaz kadınların sorunlarıyla ilgilenmediğini tüm kadınları kişisel olarak temsil ettiğini ileri sürmekteydi. Feminizmin, kadınların kazanılmış haklarını korumak ve gerçek anlamda eşitlik gibi görevleri üstlenmek için sivil toplumdaki yeri artmaktadır (Taş, 2016: 167, 170, 171).

Türkiye'de kadın hareketi, kadınlarının bu gününü ve yarınını değiştirme ve dönüştürme hedefini ilk olarak kadına yönelik şiddete karşı vermiş olduğu politik mücadele ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ilk örgütlenme ve kurumlaşmalar 1980 sonrası ikinci dalga feminizmin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. İlk eylem ise: 1987 yılında "Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin." sözüyle eşinden şiddet gören hamile bir kadının açtığı boşanma davasını reddeden hâkimin yapmış olduğu bu açıklama kadınları sokağa dökmüştür. 1990'larda bu isyankar hareket sokaklara yayılarak ve kamusal alanda yankı uyandırdı. Kadın hareketinin birçok sivil toplumu kamusal alanda kurumsallaştırmasına neden oldu. Hareket, eylem, yürüyüşler vb. sonucunda Türkiye'de kadına yönelik şiddetin görünürlüğünü toplumsal açıdan görmek, ortaya çıkan sonuçları sağlamak ve toplumsal farkındalık gündemine oturtmak ve farkındalık sağlamak için kadınlar sivil toplumda kendini göstermeye başlamıştı (Saygılıgil, 2016: 23-45).

Kadın hareketinin oluşturduğu bağımsız sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, yerel yönetimler tarafından kurulmaya başlanan kadına yönelik şiddetin önlenmesi komisyonları, baroların kadın komisyonları ve devlet içindeki SHÇEK de bu mücadelede yerini almıştır.

Kadın hareketi olarak feminist hareketin birlikte kurdukları bağımsız kurumlar şunlardır: Mor Çatı Kadın Sığına Vakfı (1990), Kadın Dayanışma Vakfı (1991), Kadın İnsan Hakları Vakfı (1990), KAMER (1997) vb. birçok kurum ve sivil toplum örgütü kurulmuştur. Aynı dönemde hem kadın hareketinin mücadelesinin etkisiyle hem de devletin imza attığı sözleşmeler etkisiyle birçok yerel yönetim ve belediye bünyesinde kadın birimleri oluşturulmuştur (Saygılıgil, 2016: 313-314).

Sonuç olarak: kökleri Antik Yunan'a dayanan sivil toplum kavramı, farklı kavramsallaştırmalar ekseninde tarihsel süreç içinde dönüşümlere uğramıştır. Bu dönüşümleri yukarıda Aristotales'ten toplum sözleşmeci düşünürlere (Hobbes, Locke, Rousseau), oradan Hegel, Marx ve Gramsci'e uğrayarak sivil toplumun tarihsel sürecini ele alındı. Tüm tarihsel süreç içerisindeki fikirleri, feminist perspektifle eleştiri süzgecinden geçirildi. Böylece; sivil toplum kavramın, teorik şemasını oluşturduktan sonra verilerin analiz edileceği sosyal teori ile ilgili kavramlara yer verilecektir.

1.2.BOURDİEU SOSYOLOJİSİ'NİN TEMEL KAVRAMLARI

Bourdieu'nün, sosyolojiye bakışı diğer sosyologlardan metodolojik açıdan farklıdır. Temel olarak genellemelerin karşısında yer almaya çabalayan Bourdieu, zıtlıkları birbiriyle bağdaştırmaya çalışmaktadır. Bourdieu sosyolojisinde alan, habitus ve sermaye olmak üzere üç temel kavramı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sermayenin bölümlerine de dikkat çeken Bourdieu, ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik sermaye olarak dört bölüme ayırarak incelemiştir. İlk olarak alan kavramı açıklanacaktır.

1.2.1. Alan

Bourdieu, alan kavramı ile sosyolojik araştırma nesnelerini kavramlaştırmaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 97). Sosyal olayların, çözüme kavuşabilmesi için alanın doğru tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Alan içinde gelişen tüm olaylar, alanın ekonomik ve kültürel alt yapısı ile ilişkilendirilmektedir. Toplumsal uzam içinde bulunan alanlar, nesnel özelliklidir. Bourdieu'nün *Televizyon Üzerine* adlı kitabında, *alan* kavramı üzerine kullandığı ifadeleri şöyledir:

> *"Bir alan, yapılanmış bir toplumsal uzamdır, bir kuvvetler alanıdır – ezenler ve ezilenler vardır, bu uzamın içinde etkiyen düzenli, sürekli, eşitsizlik münasebetleri vardır-, ama bir yandan da bu kuvvetler alanını dönüştürmek ya da korumak için verilen mücadelelerin alanıdır. Bu evrende herkes, başkalarıyla sürdürdüğü*

rekabet içinde, elinde tuttuğu ve alan içindeki konumunu, dolayısıyla da izleyeceği stratejileri tanımlayan kuvveti görece devreye sokar" (Bourdieu, 1997: 46-47).

Alanlarda farklılıklar mevcuttur. Her alan, kendi mantığı veya sosyolojik belirleyiciler tarafından kurgulanmaktadır. Alanlar birçok boyuta sahiptir. Bu boyutlar içinde failler yerleşmektedir. Bu şekilde düzenlenmiş alanlara sahip, sosyal dünyada özneler arasında doğrudan etkileşim meydana gelir. Alanın şeklini ve içeriğini yapısal ve nesnel ilişkiler ağı ile özneler arasındaki etkileşim belirlemektedir. Din, ekonomi, sanat, eğitim, siyaset, bilim ve sanat gibi kendine birçok alan yaratma kudretinde olan canlı insandır. İnsanlar, bu hayat alanlarını kendi kurallarına göre düzenleyip örgütleyebilmektedir (Palabıyık, 2011: 135-136).

Çatışan gruplar, bulundukları alanda en etkili sermaye biçimine hâkim olma veya tekel kurma eğilimi gösterirler. Ayrıca iktidar alanına müdahale ederek alt-üst ilişkilerini belirleme amacıyla çatışmayı sürdürmektedir. Bourdieu, bunu "kademeli bir farklılaşma" olarak tanımlamaktadır. Bir alan konumlandığı yere göre kendi alanın krallarını dayatmaktadır. Buna güç alanı kavramı kullanan Bourdieu, alanı habitus ile ilişkilendirmektedir (Bourdieu, 2016: 48). Sonuç olarak: Bilim dünyası içerisinde olmaya çabalayan birisi, öncelikle bilim dünyasının adetlerine ve kurallarına uymalıdır. Ancak böyle bir yol izleyerek bilim dünyasına ilk adımını atmış olur. İkinci olarak alan içerisinde bulunun faillerin o anki durumu korumaya veya değiştirmeye çabaladıkları çatışma yeridir. Bu hiyerarşik bir çatışmadır ve Bourdieu "savaş alanı" olarak tanımlamaktadır. Üçüncü olarak alan; zamana bağlı bir şekilde değişen, gelişen ve dönüşen bir durumu da tarif etmektedir. Bourdie, bu tanımlamaya ayrıca "özerklik derecesi" de demektedir. Özerklik derecesinde alan, gelişmekle beraber kendini dış etkilerden koruma davranışı gösterir. Dış etkilere karşı kendi kurallarını dayatmaya ve geliştirme hakkına sahiptir. Her alan kendisini koruyan kuralları geliştirmek için dış güçlerin yardımına ihtiyaç duyabilir. Bu nedenle birçok farklı standardın gerçekleştiği bir çatışma alanıdır (Palabıyık, 2011:136).

Alanların kendine özgü kuralları olmasına rağmen, tüm alanları belirleyen genel yasalar vardır. Farklı alan türlerinde ve aynı alandaki farklı toplumlarda, üstler ile statü arayanlar arasındaki ilişki farklı şekillerde gelişmeye devam etmektedir. Ancak herkes için ortak payda; mücadeledir. Sermaye ve dağıtım tekeli tanımı perspektifinden, bu alana yeni girenlerle bu alandaki özgül sermaye üzerinde hegemonyası olan yönetici sınıf arasında her zaman bir mücadele olmuştur (Kaya, 2016: 40). **"**Bourdieu açısından sosyal gerçekliğin en temel özelliğini, tüm sosyal dünyaların özünde sosyal kozmos olduğuna inanmasıdır. Bugün var olan sosyal evrenin en temel özelliği, makro-sosyal evrenin pek çok alt sosyal dünyadan, yani mikro-sosyal evren veya başka bir deyişle "sosyal alan" oluşturduğu bir kompleks şeklinde ortaya çıkmasıdır. Makro sosyal evrenin çeşitli sosyal evrenler içermesinin nedeni, sosyal evrenin tarihsel süreç içinde kademeli bir farklılaşma sürecine girmiş olmasıdır, yani özerk alt-evrenler biçiminde yapılar üretmesidir" (Keser, 2017a: 45).

Bourdieu, alan kavramını, oyun metaforuyla açıklamayı uygun görmüştür. Alanın yapısını ve çerçevesini oyuncuların birbirleriyle olan güç ilişkilerinin belirleyeceğini söylemektedir (Bourdieu ve Wacquant: 2014: 83). Weber (2017: 36) gücün, sosyal ilişkiler içerisinde, tüm çevresel ve sosyal baskılara karşı istediğini yapabilmesi olarak tanımlamaktadır. Sosyal kozmosun yapısal tarihin ürettiği bir olgu olduğunu vurgulayan Bourdieu, sosyal konumlarda birçok farklı güç odağının olacağını belirtmektedir. Ancak, bu odaklar arasında nesnel ilişkiler mevcuttur (Bourdieu, 2015: 224). Keser'e (2017b: 118) göre, sosyal kozmostaki güç ilişkisi de sosyal statü arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Sosyal statüler arasında her zaman güç farklılıkları vardır. Biri baskın veya hükmeden rolündeyken, diğeri ise yönetilen olabilmektedir. Bu nedenle,statüler arasında hiyerarşik bir ilişkiye sahip olmak normal kabul edilmektedir. Sonuç olarak: Baskın ve hâkim pozisyonlarda mikro düzey eşitsizliklerin kaynağını arayabilmek mümkündür.

Diğer bir taraftan, sosyal hayat bir çatışma alanı olarak görülmemektedir. Doğaçlamanın olduğu bir alanıdır. Bourdieu, sosyal hayatı en kolay şekilde "oyun metoforu" ile anlatabileceğini belirtmektedir (Calhoun, 2016: 78). Sosyal hayat oyuna benzetilmektedir. Oyunun içinde kalmamızı sağlayan şey yaptıklarımız

karşılığında bir ödül kazanma arzumuzdur. Ancak oyunun kurallarını insanlar koyamaz ve icat edemez. Oyunun kuralları, tüm insanlık tarihi boyunca toplumsal mücadeleler ve tecrübe edilen doğaçlamaların bir sonucudur. Her kural, oyuncuları ve onların kararlarını kısıtlamaktadır. Genel oyuncu algısına göre, oyuncular kuralları değişmez ve mutlak olduğunu düşünmektedir. Ancak kurallar tarih boyunca gelişerek ve değişerek üretilmiştir. Değişmeye de devam etmektedir (Calhoun, 2016: 81-82).

Bourdieu, oyuncuların hangi oyunu oynadıklarını araştırmak gerektiğini söyler. Böylece alanın, sosyal durumu ve etkileşimi ortaya çıkacaktır. Ayrıca oyuncuların bu oyunu neden oynadıkları da önemlidir. Çünkü kazanacakları veya kaybedecekleri ödüle yönelik algılarını değişebilir. Birbirinden farklı oyunların ödülleri, farklı oyuncuların alanını kısıtlama ve alanın özerkliği koruma yollarını şekillendirmektedir (Calhoun, 2016: 81).

Bourdieu, oyuncuların kazanma arzularının getireceği rekabetin, bahisleri yaratacağını söyler (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82). Oyun metaforu hakkındaki kavramlarını listelemeye başlar ve ilk olarak, illusio kavramının nasıl ortaya çıktığını şu şekilde açıklar:

> *"Oyuna yoğunlaşmak, oyun tarafından ele geçirilmek, oyunun yapılana değdiğini sanmak, ya da daha basit söylemek gerekirse, oyun oynamaya değdiğini düşünmek"* (Bourdieu, 1995: 149).

Sosyal oyunlar olarak sınıflandırdığı oyunları, kendisini unutturduğunu savunmaktadır. Çünkü illusion, sosyal uzamlara zihinsel yapılar aracılığıyla müdahale ederek oyun ile oyuncu arasındaki ilişkiyi değiştirmektedir. Ancak oyuncular da oyun içinde kendilerini geliştirmeye başlar. Çünkü onlar da ödüle ulaşma arzularından dolayı stratejileri geliştirmek zorunda kalır. Sonuca veya ödüle nasıl ulaşılacağı sorusunu sorarken oyuncuların davranış formları ve karşılaşılan durumlara bir cevap verme niteliğinde ortak yatkınlıklar geliştirirler. Bu ortak yatkınlıklar bütünü "habitus" kavramı olarak adlandırılır (Bourdieu ve Wacquant,

2014: 82-83). Sonuç olarak oyun olarak tanımladığımız olgu, bir kurallar ağı değildir. Kaynakların, pratikler eğilimler ve stratejiler sistemidir (Calhoun, 2016: 96).

1.2.2. Habitus

Bourdieu'nün en önemli kavramlarından biri habitustur. Habitus, sosyal bir varlık olarak kişinin toplumda daha iyi yaşama kabiliyetidir. Kişi doğumundan itibaren kurgulanmış bir dünya içinde bulunmaktadır. Mecburen kendisini toplumsal uzamda nesnel yapılara yönelirken bulur. Varlığını sürdürebilmesi için kişi eylem yeteneği kazanmıştır. Buna da habitus adı verilmektedir. Önemli bir noktada şudur: Habitus toplumun kurallarına karşı bir eylem geliştiremez. Tam tersine toplumun kurallarıyla bir olup birlikte yaşamanın yollarını arar ve toplumsal uzamı dönüştürme imkânı kazanır:

> *"Habitus sosyal kuralların ağır bastığı bir etkileşim sürecinde kendisini sürekli üretmektedir. Bütün geçmiş deneyimleri bütünleştiren habitus ve bir durum arasındaki diyalektikçi ilişkinin ürünü (değiştirilebilir düzen ve kalıcı sistem olarak anlaşılmalıdır), her zaman 'algıların,' 'değerlendirmelerin' ve 'hareketlerin' bir matrisi olarak işlev görür*" (Lizardo, 2004: 316 aktaran Dursun, 2018: 77).

Habitus kavramı, tarihsel süreç içinde birçok düşünür tarafından kullanılmıştır. Felsefe geleneği içinde ilk Aristoteles tarafından kullanılmıştır. Orta Çağ Avrupa'sında Thomas Aquinas, habitus kavramını benimsemiştir. Aristoteles'in kullandığı habitus kavramı huy ve iyelik anlamları taşımaktadır. Aristoteles, kavramı daha çok "sürekli yinelenen ve alışkanlık haline getirilmiş davranış biçimi" olarak tanımlamıştır (Baltacı, 2018, 7; Wacquant, 2006: 315). Daha sonra Emile Durkheim'ın *"Fransa'da Pedagojinin Evrimi"* adlı dersinde (1904-1905), Marcel Maxuss'ın *"Beden Teknikleri"* üzerine makalesinde (1934), Max Weber'in *"Ekonomi ve Toplum da Dinsel Çilecilik"* tartışmasında (1918) ve Thorstein Veblen *"Aylak Sınıfın Kuramı"*nda sanayicilerin vahşi zihinsel habitusu (1899) hakkındaki

düşüncelerinde farklı içeriklerle habitus kavramını kullandı. Bununla birlikte: Bu düşünürlerin hiçbiri Bourdieu gibi habitus kavramına belirleyici bir rol atfetmedi (Tatlıcan ve Çeğin, 2016: 314).

Bourdieu, habitusu hem nesnel hem de pratik olarak sınıflandırabilmektedir. Pratikleri farklılaştıran şeyler, pratiklere bir değer atfeden habits, üreten ilişkiler tarafından ortaya konmaktadır. Sınıflandırılan pratiklerin üretimi, sosyal dünya ve sosyal uzam tarafından belirlenmektedir. Bourdieu'ya göre habitus, yalnız pratikleri düzenleyen yani "yapılandırıcı yapı" değil, sosyal dünyayı düzenleyen mantıksal bir sınıflandırmanın ürünü olarak "yapılandırılmış yapı" anlamını taşıdığını vurgulamaktadır (Bourdieu, 1984: 170).

Kişiler, doğuştan bir habitusa sahip olamazlar. Genetik habitusun kaynağı değildir. Habitus, yaşam ile birlikte kazanılan özellikler ile ilgili bir olgudur. Habitusun kazanımında zihin ve beden birlikte görev almaktadır (Calhoun, 2016: 79). Bourdieu sosyolojisinde, habitusu alışkanlık kavramı ile birlikte görülmektedir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki Bourdieu alışkanlık kavramını bedensel kazanımlar ile özdeşleştirmektedir. Habitus kavramındaki geçmiş kazanımlara verilen değer kavramı tarihsel bir ilişki içinde sokmaktadır. Bourdieu, bu yüzden habitusu tarihin bir ürünü olarak görmektedir. Habitus, geçmiş ve gelecek arasındaki bir kesişim noktadır. Bedenin içine bir kod gibi işlenmiş olan habitusa "tortulaşmış durum" adı verildi. (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 29-30). Adem Palabıyık en net şekilde habitusu şöyle açıklamaya çalışmaktadır:

> *"Habitus, bir kişinin neler istediği ve ilişkilerinde neler sağlayabileceği konusundaki beklentilerini besleyen eğilimlerin toplamıdır. Mesela bir hukukçu, işçi olan bir kişiye göre daha iyi beklentilere sahiptir. Yani hem geçmişte kazandığı yapısalcı durum söz konusudur hem de geçmişten edinilen bilgiler aracılığı ile ileride karşılaşabileceği durumların neler olabileceğini kestirebilir. İşte bu durum ''habitus'' kavramını içerir. Habitus kavramına göre bir insan, bir davranışı nasıl yapacağını bilir fakat 'niçin'ini açıklama durumunda zorlanır. Bourdieu habitusu bu noktada alanla gerçek*

ontolojik bir suç ortaklığı içinde olan habitus, bilinçlilik gerektirmeyen/yönelmişliğin, kişinin açıkça ifade etmeden de geleceğe yönelmesini mümkün kılan dünyadaki düzenliliklere pratik hâkimiyetin bir ilkesi olarak tanımlar." (Palabıyık, 2011: 129).

Bourdieu, *Ayrım* (1996) adlı eserinde beğeni kavramı üzerinde durmaktadır. Beğeninin anlamını sınıf farklılıklarından kaynaklanan sınıfsal konum nedeniyle gelişen kişisel farklılık göstergeleri olarak tanımlanmaktadır. Farklı sınıflara mensup kişiler sadece sahip oldukları güç ve sosyal ilişkiler ağı sayesinde diğer kişilerden ayrılamazlar. Kişilerin ayrılmasını sağlayan kendi kişisel özellikleridir. Bu yüzden Bourdieu, habitus kavramı ile itibar kavramı arasında ilişki kurmaktadır. Çünkü Bourdieu kişilerin itibar arayışlarının odak noktasını, bedenleri olarak belirlemiştir. Bu sefer de bedendeki farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Beden "güzel mi", "sağlıklı mı" veya "dayanıklı mı" gibi soruların cevapları sınıflar arasında değişmektedir. Toplumsal nedenler sonucunda üretilen bir kavram olan beğeni, Bourdieu için bütünleştirici bir sınıflandırma ilkesidir. Örnek vermek gerekirse: burjuvazi sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki hayat tarzı farklılıkları, beğeni kavramı ile incelenebilir. İşçi sınıfı üyelerini, diğer sınıflardan ayıran özellik: Bedenlerini araç olarak kullanmasıdır. Bu nedenle bir hayat tarzı gelişmiştir ve işçilerin kas yapıları dayanıklıdır. Bunun için kas yapısını korumaya yönelik vücut geliştirme, rugby gibi sporlara yönelmektedir. Burjuvazi sınıfı ise: golf, polo, tenis gibi daha prestijli sporlara yönelirler (Bourdieu, 1996: 20).

Habitus, sosyal yapı ile alakalı bir kavramdır. Habitus, sosyal alan algısını sistematize eden ve onları mantıksal kategorilere ayıran kurallardır. Sosyal kategorilerin sistem içinde içselleştirilmesinin somutlaşmış halidir. Temel olarak Bourdieu yapısal belirleyicilerin soyut mantığı ile kişisel yaratıcılığın bölümlere ayrılmış mikro özneleri arasında bir orta yol arar ve eylemsizlik kavramını: Özneleri içeriden yöneten yapılandırmacı bir mekanizma olarak tanımlar. Suç davranışını organize etme ilkesi olarak habitusun pratik mantık ve oyun bilincinin kaynağına karşılık geldiğini iddia eder. Habitus, esas olarak dış sosyal yapıların içselleştirilmesinden gelir. Herhangi bir ortamdaki veya sosyal formdaki yaşam

koşulları uygulamayı etkileyen alışkanlıklar üretir. Uygulama, habitusun şekillendirdiği nesnel yapıyı yeniden üretir. Sosyal etmenler, alışılmış "sürekli eğilim" yoluyla aslında mevcut kurumları harekete geçirir ve benimser (Palabıyık, 2011: 128). Başka bir deyişle: Habitus ikili diyalektiği içerir ve dış yapının içselleştirilmesi ile insani şeylerinin dışsallaştırılması gerekir. Bu noktada bu kavram Bourdieu'nün nesnellik ve öznellik arasında tercih yapmak zorunda kalmamasına imkân verir (Öztürk, 2016: 357). Bourdieu, habitus ve alanın iki yönlü ilişki içinde olduğunu şu şekilde belirtir: "Yapılaşmış bir uzay olarak alan habitusu yapılandırma eğilimindeyken, habitus ise alana ilişkin algıyı yapılandırma eğilimindedir" (Bourdieu, 2016: 48).

1.2.3. Sermaye

Alan ve habitus kavramlarını açıkladıktan sonra üçüncü önemli kavram olan sermaye üzerinde durulacaktır. Bourdieu sermaye kavramını dörde ayırmaktadır. Bunun nedeni sınıf mücadelelerinde kişilerin sosyal uzamda dört sermaye türüne kendilerini biçimlendirdikleridir. Bunlar: ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermayedir. Kişilerin sermaye türleri, ilk önce sermayenin toplamına göre şekillenirken daha sonra ekonomik ve kültürel farklılıklar doğrultusunda kendi sermaye yapılarına göre genel sosyal uzama dağılmaktadır. Yani kişilerin sermaye yapıları sermayenin sosyal uzam içinde kapladığı yere göre güçlenmektedir. Bu nedenle: Sermaye, biriktirilen ve dönüştürülen şey olarak kullanılmaktadır. Sermaye türleri arasında net çizilmiş sınırlar mevcut değildir. Tüm sermeye türleri birbirleri ile bağlantılıdır ve biriktirilme ve dönüştürülme özelliklerini korumaktadır (Dursun, 2018: 83).

Bourdieu, *Sermayenin Türleri* (1986: 242) adlı makalesinde, sermayeyi üç başlıkta incelemektedir. Makalede ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermayeye yer verirken sembolik sermaye yer almamaktadır. Sermaye türlerinin temel özelliklerini tanımlayan Bourdieu, ekonomik sermayeyi hemen ve doğrudan paraya çevirebilme özelliği bulunduğunu ve mülkiyet hakları ile kurumsallaşabileceğini vurgular. Kültürel sermaye ise belirli koşullarda iktisadi sermayeye dönüştürülebilir veya eğitim nitelikleri üzerinden kurumsallaşabilir. Aynı

şekilde sosyal sermaye de iktisadi sermayeye dönüşebilirken, sosyal yükümlülükler oluşturan bağlantılar sayesinde elde edilen asalet unvanı ile kurumsallaşabileceğini vurgulamaktadır.

Ekonomik sermaye, günümüzde görebileceğimiz en somut sermaye türüdür. Somut olarak paraya, eve, araba gibi metalara sahip olmak ekonomik sermaye birikiminin bir ürünüdür. Ekonomik sermaye dolaysızdır ve doğrudan gücünü göstermektedir. En güçlü sermaye türü de diyebiliriz. Çünkü diğer sermaye türlerinin de ekonomik sermaye içinde bir değeri vardır ve ekonomik sermaye ile somut bir güce ulaşırlar (Dursun, 2018: 83-84).

Kültürel sermaye Bourdieu'ye göre kişinin kendisini ne kadar geliştirdiği ile alakalıdır. Kişi, dışarıdan elde ettiği zenginlikleri bir habitusa dönüştürerek kültürel sermayeyi canlandırabilir. Edinilen habitus sadece edinene aittir. Bu nedenle kültürel sermaye beceri ve genetik yollarıyla aktarılamaz, satılamaz ve değiş tokuş yapılamaz. Buna kültürel sermayenin somutlaştırılması adı verilmektedir. Kişi ile iç içe geçmiş bir sermaye formudur. Tamamen bilinçsiz bir şekilde de gelişebilir. Bunun için toplumsal yapı, sosyal sınıflar gibi etkenler kültürel sermayenin üzerinde etkilidir. Genetik olarak aktarımı mümkün olmadığı gibi kişinin kendi kapasitesinden dışarı çıkamaz. Kişinin içinde sürekli gizlenmektedir. Bu nedenle bir yetenek gibi göründüğünü söylenebilir. Bourdieu, şöyle bir örnek vermektedir: Okuryazar olmayan bir toplumda okuryazar olmak bir değerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır ve toplumdaki yerini güçlendirir (Bourdieu, 1986: 244-245).

Kültürel sermayenin diğer bir görünüm olan nesneleştirmeyi inceleyelim. Bourdieu'nün ilgisini edebiyat, sanat ve estetik alanındaki ürünler çekmiştir. Sanatçılardan üretici olarak bahseden Bourdieu, düşünceleri nesnelerin üzerine aktırıldığını, bunun ise, üreticiye sembolik ve iktisadi bir güç kazandırdığını söylemektedir. Somutlaştırılan kültürel sermayenin aksine nesneleştirilen sermaye aktarılabilir ve iktisadi çıkar elde edilebilir. Çünkü ürünler düşünceleri barındırmaktadır. Anlam yüklenen ürünlerin iktisadi bir değeri ya da sermayeleri bulunmaktadır (Dursun, 2018: 86).

Bourdieu, kültürel sermayenin kurumsallaştırılması üzerine de düşüncelerini ortaya koymuştur. Somutlaştırma ve nesnelleştirme olaylarını doğal bir süreç olarak yorumlayan Bourdieu, kurumsallaşmanın kaynağını ise akademik kurumlarda görmüştür. Akademik kişilerin sahip olabileceği nitelikte bir sermaye türüdür. Kişilerin yeteneklerini yasalar tarafından koruma altına alınmıştır. Kişilerin eğitim süreçleri boyunca elde ettikleri belgeler, onlara kurumsal bir güç ve güvence vermiştir. Bu belgeler ile kültürel sermayeleri tescillenmiştir (Bourdieu, 1986: 247-248).

Bourdieu, sosyal sermayeyi toplum içindeki gruplar veya topluluklar arasından ilişkilerin kişilere olan getirisi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sermeyenin içinde kurumsallaşmış yapılar önemli rol oynamaktadır. Bu yapılardaki ağlar arasındaki ilişkiler önemlidir. Kişiler arasında kurulan ilişkileri sosyal bağları tesis etmektedir. Bu bağlar değerlidir ve sosyal sermayenin kaynağıdır. Bourdieu, sosyal sermayeyi şöyle açıklamaktadır:

> *"Sosyal sermaye, az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkilerinin sürekli ağlara sahip olma/tasarruf etme ile bağlantılı, aktüel ve potansiyel kaynakların birlikteliğidir; ya da farklı bir ifade ile bir gruba aidiyete dayanan kaynaklarla alakalı bir şeydir" (Bourdieu, 1983: 190-191).*

İlk olarak sosyal sermaye, ilişki ağlarının genişlemesiyle gelişir. İkincisi; kişilerin iktisadi, kültürel ve sembolik sermayelerinin gelişimine göre belirlenmektedir. Toplumda her kişinin sosyal sermayesi vardır. Çünkü her kişi toplumda bir gruba dahildir. Kişilerin içinde oldukları aile, sivil toplum veya partiler, onlara sosyal sermaye kazandırmaktadır (Yarcı, 2011: 131).

Bourdieu, iktisadi, kültürel ve sosyal sermaye arasındaki analitik ayrımı sembolik sermaye ile yapmaktadır. Sembolik sermaye diğer sermaye çeşitleriyle karşılıklı iletişim içindedir. Sembolik sermaye iktisadi dünyanın dışarısı ile ilgilenmektedir. Örneğin, üretim, pazar, metalar, egemenlik ve iktidarın toplum ile

ilişkilerini incelemektedir. Merve Kaplan ve Mahmut Yardımcıoğlu'nun aktardığına göre:

> *"Bourdieu çalışmaları neticesinde öncelikli olarak toplumsal yapı ile bilişsel yapı arasında ortaya çıkan karşılıklı ilişkinin önemini vurgulamaktadır. İkilikleri aşma yaklaşımının bir uzantısı şeklinde toplumsal yapı ile bilişsel yapı arasında meydana gelen ayrımı da yapay biçimde değerlendirmektedir. Bourdieu toplumsal yapılar ile bilişsel yapılar arasında toplumsal dünyanın objektif bölünmeleri ile eyleyenlerin onlar üzerine uyguladıkları görme ve bölme ilkelerinde bir tutarlılık durumu mevcuttur" (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2018: 620).*

Bourdieu, sembolik sermaye kavramını habitus ile ilişkilendirmektedir. Habitus kültürel miras ve kazanımlar üzerine inşa edildiği için tarihi süreçteki kazanımların önemli olduğu sembolik sermaye ile ilişkisi güçlüdür (Palabıyık, 2011: 135).

Verilerin analizi edileceği Bourdie'nün kavramlarına yer verildikten sonra araştırmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'de sivil toplumun gelişimine ve Diyarbakır'a ile ilgili bilgiler sunulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN TÜRKİYE'DEKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. OSMANLIDA SİVİL TOPLUM

Osmanlı toplumu kültüründe, güçlü bir ulusal geleneğin hakim olduğu bir siyasal sistem vardır. İktidar bölünmekten ziyade birleşik olduğundan, sivil toplum ile siyasal toplum arasındaki ayrım doğal olarak yoktur. Bu durum, Batı Avrupa'da sivil toplumun temel bileşenleri olan aristokrasi ve burjuvazi gibi sınıfların ortaya çıkmasını engellemiş ve devletin kısıtlamalarının önüne geçmiştir. Batı'da sivil toplumdan ve devletten ayrı, özel mülkiyete ve serbest pazara dayalı bir ekonomik çember mevcutsa da Osmanlı Devleti'nde durum böyle değildi. Bununla birlikte, sivil topluma atıfta bulunurken devlet dışı gönüllü örgütlerin varlığından söz edilmelidir. STK'lerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlıkları vakıflar, loncalar, mezhepler ve dini gruplar şeklinde var olmuştur. Bununla birlikte, dönemsel farklılıklar ve bazı istisnalar dışında bu kuruluşların ülkeye çok sıkı bağlar ile bağlandıkları görülmektedir. Ayrıca ülke ile ilişkilerinde ülkeye öncelik veren bir tavırları olduğu görülmektedir (Aslan, 2010b:280).

Vakıflar Osmanlı toplumun en önemli kurumlarından birisidir. Osmanlıda sivil toplumun ilk gelişmeleri de vakıflarla birlikte başlar. Osmanlıda İslam'ın yaygınlaşması ve devletleşme ile birlikte vakıflaşma artış göstermeye başlamıştır. Vakıfların artırmasının bir diğeri nedeni de genişleyen toprakların etkisidir. Vakıfları aracılığıyla merkezi otorite ile kırsal kesim arasında ilişkiler devam etmiştir. Vakıflar üzerinde toplumsal yardımlaşma ve dayanışma örgütlenmiştir.

Çaha (2004: 252-253), Osmanlı İmparatorluğu tarihini sivil toplum açısından incelediğimizde üç farklı dönemle karşılaştığımıza işaret etmektedir. Çaha'ya göre ilk

dönem, 16. yüzyılda sivil toplumun geliştiği döneme kadardır ve bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun özgün modelinin oluştuğu dönemdir. Bu dönemde ülke cepheler, gaziler ve yöneticilerden oluşan bir teşkilattır ve bu örgütler cihatçı motifler taşımaktadır. Ancak bu idari yapı, sosyal yaşamı kontrol altına almak yerine yeni yerler fethederek Osmanlı topraklarını genişletmeye çalışmıştır. Sosyal yaşamın temel değerleri ve motivasyonu sivil toplum tarafından belirlenmektedir. Bu dönemde İslam ve dini düzen önemli sivil dini unsurlar haline gelmiştir. Devlet ne eğitime ne de ekonomik hayata tam anlamıyla katılmaktadır.

Çaha'ya göre sivil toplumun ikinci dönemi 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamıştır. Bu dönem, ulusal çıkarların sosyal çıkarların önüne geçtiği bir dönemdir. 19. yüzyıla kadar süren bu dönemde İslam, vakıflar, mezhepler, loncalar, millet sistemleri ve tarım sektörleri kademeli olarak merkezi hükümetin gözetimine girmiş ve ulusal önceliklere göre zamanla özerkliğini yitirmiştir. Çaha, Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil toplum açısından üçüncü aşamanın 19. yüzyıldan Cumhuriyet'in ilan edildiği 1920'lere kadar olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak bu dönemde sivil toplum açısından bir paradoks vardır. Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme dönemi olduğu için bir yandan sivil toplum yeni modern unsurlarla yeniden canlandırılırken, diğer yandan merkezi yapı güçlendirilerek mutlak anlamda sivil toplum vurgulanmıştır. Merkezi yapının bu özelliği nedeniyle devlete ait olmasına rağmen sivil toplum yirminci yüzyılın başlarında canlılık kazanmıştır.

Dolayısıyla yeniden kurulan millet sistemi, loncalar, vakıflar, tarikatlar ve misyonerler Osmanlı toplumunda sivil toplumun temelini oluşturan yapılar haline gelmiştir. İdari olarak devlete bağımlı olsalar da bu sivil toplum unsurları en azından 19. yüzyıldan önce önemli bir konuma sahiplerdi. Bununla birlikte, siyasi iktidarın merkezileştirilmiş örgütlenmesi, nihayetinde bu unsurları devlete bağımlı hale getirdi. 19. yüzyıla gelindiğinde, devlet kurumlarını Batı'ya kaydırmaya başlayan ulusal elitler, sivil toplum kuruluşlarının değil, ülkenin kendisini modernizasyon yaşamasını sağladı. Seküler değerleri ana referans noktası olarak kullanma yöntemi, sivil toplumun kademeli canlılığını yitirmesine yol açtı (Aslan, 2010b: 261). Bu son dönem, Cumhuriyet dönemini de derinden etkiledi.

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYET'İNDE SİVİL TOPLUM

1923'te ilan edilen Cumhuriyet rejimi, merkeziyetçilik geleneğini ve aşağı yukarı Osmanlı İmparatorluğu'nun sivil toplum mirasını da devraldı. Ancak 1923-1950 yılları arasında Türkiye aslında tek bir siyasi parti tarafından yönetildi ve katı usullere uygun bir Batılılaşma politikası uyguladı. Tüm toplumu Batı değerlerine göre değiştirmek ve dönüştürmek için tek parti yönetimi sivil toplumu da kendi egemenliği altına aldı. Tek partili rejim toplumu Batılılaştırmaya çalıştığında, liberal değerlerden ziyade merkeziyetçi değerleri referans olarak kabul ettiği için, katı bir devlet yapısı kurdu. 1923 ile 1950 arasında ne modern ne de geleneksel sivil toplum unsurlarının hayatta kalma şansı yoktu (Çaha, 2004:255).

Türkiye'deki modernleşme sürecinde yönetici elitin düşüncesi, toplumu değiştirmek için seküler, Jakoben ve pozitivist ideolojilere atıfta bulunarak sınıfsız, ayrıcalıklı ve uyumlu bir toplum yaratmaktı. Bu da farklı fikirlerin ve ideolojilerin kaybolmasına ve gruplar, siyasi partiler, toplumların tek bir yapıya dönüşümüne yol açtı (Aslan, 2010b:281).

Ancak 1950 yılında Türkiye'de bir sansasyon yaratılmaya başlandı. Çok partili sistem birtakım canlanmalara neden oldu ve sivil toplumu yeniden açmaya başladı. Türkiye'de sivil toplumunun en büyük rönesansı 1980-1993 yılları arasında Turgut Özal hükümetinin kurulmasıyla başlamaktadır. Bu dönem liberal demokratik değerlerin tanıtılmasıyla ön plana çıkmaktadır (Çaha, 2004:255).

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından dünyadaki başlıca siyasi eğilimler ortak bir tavır alarak güçlü ulusal geleneklerin dönüştürülmesini, demokratik olarak kontrol edilmesini ve sivil toplum kavramının ön plana çıkarılmasını amaçlamıştır (Aslan, 2010b:281).

Turgut Özal hükümeti de 1980'den beri yapılmaya çalışılan liberalizm ve sivil kültür yoluyla demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi için çalışmıştır. Bunun anlamı bürokrasinin gücünü sınırlamak ve serbest piyasa ekonomisinin kurulmasını talep etmek olmuştur. Hükümet kamu ve özel kavramları arasındaki çatışmayı hafifletmek için özelleştirmeyi başlatmıştır. Ekonomik cephede, Türkiye batı demokratik değerleriyle daha fazla bütünleşmeye karar kılarak sosyal özgürlüğü

artırmak adına yeni politikalar formüle etmiştir. Türkiye'deki bu süreç nedeniyle dışlanmış kesimlerden insanlar demokratik gruplarla ciddi bir uyum göstermeye başlamıştır. Dışlanan gruplar, demokratik kurumlarda kamusal hayata damgasını vurmuş olsalar da demokratik ülkelerle barış içinde bir arada yaşamanın yolunu da vurgulamaya başlamıştır. Buna olan talep neredeyse ülkeyi ulusal tarafsızlığı sağlamaya, serbest piyasa kuralları geliştirmeye ve dünyayla daha fazla ticaret yapmaya zorlamıştır (Çaha, 2004: 255).

1980'lerde Türkiye'de sivil toplumun gelişmesi ve liberal politikaların uygulanmasıyla demokratik bir sistem popüler hale gelmiştir. 1990'lı yıllarda bu olumlu gelişmelerin aksine birçok STK'nin ulusal STK olarak hareket ettiği ve demokrasiyi kurumsallaştırmaktan çok anti-demokratik müdahale aracı olarak kullanıldığı görülmüştür. Demokratik değerlerin günlük yaşamda uygulanması, esas olarak sivil toplum kuruluşlarının ve sivil kültürün devam eden varlığından kaynaklanmış olsa da kesinlikle Türk sivil toplum kuruluşları ulusal kaynaklarından yararlanmış ve demokrasiyi daha fazla kullanmıştır. Bu ayrıca sivil kuruluşların sivil toplumun gelişmesini engellediğini kanıtlamıştır. Öte yandan Türkiye'de sağlıklı, demokratik ve özgür bir sivil toplumun gelişmesi tek partili siyasi değerlerden ve hayatta kalma zihniyetinden kaynaklanmış ve devletin toplumu şekillendirmeye çalışmasını sağlamıştır (Aslan, 2010b:261).

1980'li yıllardan bu yana sivil toplumun gelişiminde Türkiye'nin gelişimine ayak uyduran sivil toplum kuruluşları dünya çapında yaygınlaşmış ve sayıları giderek artmıştır. Şimdiki söylemin aksine sivil toplum, siyasi partiler ve devlet aktörleri tarafından kullanılmıştır. Günümüzde sivil toplumda farklı aktörlerin söylemi Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin ilerlemesinden kaynaklanmaktadır. Dünyaya paralel olarak Türkiye'de de STK'lerin ciddi sorunları vardır. Sivil toplumun toplumdaki nicel yayılımı ve ona yüklenen söylemin önemi, nitel bir yapıya dönüştürülmelidir. Bununla birlikte, sivil toplumun sorunlarını açıklamak ve tartışmak için sivil toplumun dış katılımcılarına başvurmak gereklidir. Ayrıca, sivil toplum indirgemecilik eğilimi gösterdiğinden, yapılması gereken sivil toplum sorunlarını kendi içinde tartışmak ve bulmaktır (Keyman, 12).

Türkiye'nin STK'lar açısından karşı karşıya olduğu temel sorun, değişen dünya koşullarını algılamanın zor olması ve "Sanayi Devrimi"nin kaçırılmasının neden olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel yapının dönüşümündeki gecikmenin de sivil toplumun modern anlamda gelişmesini engellemesidir. Batı Avrupa'da sivil toplum içinde önemli bir konuma sahip olan burjuvazinin, Osmanlı toplumunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde gelişme şansı yoktu. Başlangıçta devlet tarafından yaratılması amaçlanan burjuvazi hala oldukça yapaydır. Kent sakinlerinin sayısı büyük ölçüde artmış olsa da "kent kültürü" ve "kentleşme" tam anlamıyla sağlanamamıştır (Bayhan, 2002:10-11).

Osmanlı ve Türkiye'de sivil toplumun gelişimi ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Diyarbakır'ın tarihi, sosyo-ekonomik yapısı ve sivil topluma dair bilgiler verilecektir.

2.3. DİYARBAKIR VE SİVİL TOPLUM

"Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kadim kültürleri bağlamında geleneksel bir kent kimliğine sahip olan Diyarbakır, birçok kültür ve farklı inançların bir pota içinde yaşatıldığı kentlerden biri olarak bilinmektedir. Bu tarihi kentin somut ve/veya somut olmayan miras örgüsünde; Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere sayısız medeniyetin izleri görülmektedir" (Sami, 2017: 1). Tarihi önemiyle birlikte ticari bir öneme de sahiptir. Ticari merkezi olma özelliğinden dolayı sadece ekonomik yaşamını değil, etnik ve dini yapısını da çeşitlendirmiştir: Nüfusları ve toplam kent nüfusuna oranları üzerine kayıtlar ve bunların yorumları noktasında, çoğunluklar siyasi tartışmalar sebebiyle, bir uzlaşma bulunmamasına rağmen Osmanlı yönetimine girdiği 16. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Diyarbakır'da, Sünni ve Alevi Müslümanlar, birçok mezhepten Hristiyanlarla Museviler ve Yezidilerin; Kürtler, Ermeniler ve Türkler yanında İbraniler, Rumlar, Araplar, Süryani/Asuriler ve birçok farklı etnik grubun ikamet ettiği, Batılı ülkelerin temsilciklerinin bulunduğu ve otokton olmayan gruplara ait birçok dilin konuşulduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir (Keser, 2017: 6-7).

Diyarbakır'ın sosyo-ekonomik yapısına baktığımızda, nüfusun büyük çoğunluğunun tarım ve hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte istihdam oranın Türkiye'nin en düşük illeri arasında ve nüfusa göre işsizliğin fazla olduğu görülmektedir. Düşük iş arzı ve yaygın işsizlikten dolayı kent dışında çalışma Diyarbakır'da yaygındır. Bu duruma ek olarak, düşük ücretliliğin yaygın olması büyük ve derin bir yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu minvalde Diyarbakır'da en azından kişilerin büyük bir çoğunluğu açısından, temel ihtiyaçları yönelik bir "geçim ekonomisi"nin varlığından söz edilebilir. Bir diğer önemli fenomen insanlar arasında yaşanan keskin ekonomik gelir kutuplaşmasıdır. Bekleneceği üzere ekonomik gelir kutuplaşması mekânsal olarak da ayrımları beraberinde getirmektedir. (Keser, 2017: 21-50).

Sivil toplum dünyada olduğu gibi Diyarbakır'da gelişimi tarihsel ve çağdaş gelişmelerin etkisiyle şekillenmektedir. Bu çerçevede sivil toplum klasik Osmanlı döneminin izlerini taşımakla birlikte, modern ve post modern gelişmelerden etkilenerek de şekillenmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi Diyarbakır'da sivil toplum, Türkiye'de sivil toplumun gelişimin paralel olmuştur. Bunun nedeni Diyarbakır'ın sosyo politik öneminden kaynaklanmaktadır. Politik açıdan merkezi bir konuma sahip olması ve birbirinden farklı sosyal grupların yapısından dolayı kentteki dinamikler çeşitlilik göstermektedir. Bu dinamiklerde sivil toplum kuruşlarına birtakım imkanlar sunmaktadır.

2000'li yıllarda Avrupa Birliği müzakereleri görüşmeler başlayınca fon kaynakları ve projeler nedeniyle sivil toplum kuruluşlarında artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu artışlar yukarda bahsedilen çeşitlilikten dolayı Diyarbakır'da da yaşanmıştır. Bu artışlarla birlikte sivil toplum bir önem kazanmaya başladıktan sonra, insanlar tarafında araçsallaştırılmaya başlanmıştır. Sivil toplum nesnel amaçlardan ziyade kişisel arzular ön plana çıktığı görülmektedir. Kişisel arzuları Diyarbakır özelinde birkaç örnekle somutlaştırmak yerinde olacaktır. Sivil toplum kuruluşlarında yönetici olup sonradan siyasi alana geçen kişiler: Galip Ensarioğlu, Osman Baydemir, Adnan Selçuk Mızraklı'yı örnek verebiliriz.

Diyarbakır'ın merkezinde 600'den fazla sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Niceliksel olarak sayının bu kadar fazla olmasının nedeni, Diyarbakır'ın ülke siyaseti açısından önemi bir yerde olması, sosyal olarak çok fazla çeşitliliği bünyesinde barındırması, kozmopolit bir yapısı sahip olması ve bölge hassasiyetleri açısından önem teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır.

Diyarbakır ili merkezinde yapılan alan çalışmasında görüşülen sivil toplum kuruluşlarının listesi:

Anadolu Gençlik Derneği Diyarbakır Şubesi

Anadolu Kamuda Çalışan Şehit ve Gazi Aileleri Sosyal, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Aydınlık Yarınlar İçin Hak ve Özgürlükler, Eğitim ve Yardımlaşma Derneği

Dicle Hemofili Derneği

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi

Diyarbakır Çevre Gönüllüleri Derneği

Diyarbakır Doğal Yaşamı ve Doğayı Koruma Derneği

Diyarbakır Doğayı ve Hayvanları Koruma Derneği

Diyarbakır Emlak Komisyoncuları ve Müşavirler Derneği

Dünya Gençlik, Birlik ve Dayanışma Derneği

Diyarbakır Umut Var Engelliler Derneği

Diyarbakır Tarihi ve Kültürel Değerlerini Koruma ve Tanıtma Derneği

Diyarbakır Turizm ve Tanıtma Derneği

Diyarbakır Sosyal ve Kültürel Kalkınma Derneği

Çocuk Suçluluğunu Önleme Derneği

Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti

Toplumsal Duyarlılık ve Şiddet Karşıtları Derneği

MÜSİAD Diyarbakır Şubesi

Ömeriyalılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Önder Diyarbakır İmam Hatipliler Derneği

Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Diyarbakır Şubesi

Silvan (Farqin) Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Derneği

Şırnak- Cizre -Uludere-Silopi-İdil-Beytüşebap- Güçlükonak Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Yurt Savunması Şehit Aileleri Derneği ile İnsan Hakları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Yukarda verilen yirmi beş kuruluşun hangi alanda faaliyet yürüttüğüne ve çalışmana alanına göre tablo:4'de kategorize edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEREKÇE VE YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, önemi, metodu, modeli, evreni, örneklemi, süreci ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada Diyarbakır'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, nesnel bilgisini aktarmak ve kişisel arzuların (çıkarların), sivil toplum içerisinde ön plana çıktığı noktaların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye'de birçok ilde sivil toplum kuruluşlarının sayılarında ciddi artışların yaşandığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının toplumun gelişiminde önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda yaşanan bu artışın sebeplerinin ne olduğunun da araştırılması büyük önem taşımaktadır. Nitekim sivil toplum kuruluşlarındaki artışın yoğun olarak yaşandığı bu iller içerisinde de Diyarbakır önemli bir noktadır. Bunun en önemli sebebi ise Diyarbakır'ın sosyo-politik konumudur. Bu noktadan yola çıkarak yapılan bu araştırmayla Diyarbakır'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının nesnel amaçları, yöneticileri ve üyelerinin kişisel arzularının hangi alanlarda ön plana çıktığı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Genel olarak bakıldığında sivil toplum kuruluşları daha önce çeşitli boyutları ve ilişkileriyle (demokratikleşme, sivil itaatsizlik vs.) ele alınmış olmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarında kişisel arzularla ilgili herhangi bir bilimsel çalışmanın olmadığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmayla sivil toplum kuruluşlarının nesnel amaçları doğrultusunda kişisel arzularının varlığı ve ne tür çelişkiler ortaya çıkardığı araştırılacak, bu konuda elde edilecek sonuçlarla literatüre katkı sağlanmaya çalışılacaktır.

3.3. ARAŞTIRMANIN METODU

3.3.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırmalarda sayısal verilerden ziyade sözlü vurgulara dikkat çekilirken olaylar ve olgular kendi çerçevesinde yorumlanmaya ve anlaşılmaya yöneliktir. Olgulara dayalı araştırma yönteminde veri kaynağını araştırmanın kaynağını oluşturan olguyu ve olayları yaşayan ve bu olguları ifade edebilecek aktörleri kapsamaktadır. Bu araştırmanın amacı: Kuramsal dayanağı ve araştırma sorularının aydınlatılması üzerine izlemiş olduğu stratejiden dolayı bir nitel araştırmadır.

3.3.2.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmanın evreni Diyarbakır'ın merkezindeki sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlara ilişkin bilgiler Diyarbakır Valiliği'ne bağlı Dernekler Masası Müdürlüğü'nden alınmıştır. Diyarbakır'ın merkezinde faal olan sivil toplum kuruluşları kendi içerisinde türlerine göre ayrıldıktan sonra, evren içerisinde rastgele örneklem metoduyla seçilen 45 dernek yöneticisi ile görüşmeler sağlanarak veriler toplanmıştır. Çalışmada 45 görüşmenin 25 tanesine yer verilmiştir.

3.3.3. Araştırmanın Süreci

Çalışma kapsamında yer alan derneklerle ilgili bilgiler, Diyarbakır Valiliği bünyesindeki Dernekler Masası Müdürlüğü'nden talep üzerine alınmıştır. Derneklerle ilgili bilgiler alındıktan sonra araştırmacı tarafından oluşturulan yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla, yöneticilere çalışma kapsamındaki sorular yöneltilmiştir. Bu süreçte ses kaydı alınarak daha sağlıklı veri toplanması sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamındaki yöneticilerle görüşmeler gerçekleştirilmeden önce de etik açıdan uygunluğunun sağlanması ve sağlıklı veri toplanması amacıyla gerekli ön bilgilendirmeler yapılmıştır. Ayrıca çalışmaya ilişkin zaman çizelgesi de Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırma Süreci

Başlıca Aşamalar	Ayrıntılı Bilgi	Zamanlama
Literatür Taraması	Çalışılacak konu ile ilgili kaynak taraması yapılarak, bu konuda yapılmış çalışmaları incelemek ve bu çalışmalardan yola çıkılarak çalışmaya özgün olabilecek şeyler katmak için ön çalışma	Ekim-Kasım 2019
Birinci Bölümün Hazırlanması	Çalışmanın kavramsal çerçevesine ilişkin bölümün yazılması	Mart-Nisan-Mayıs 2020
İkinci Bölümün Hazırlanması	Bourdieu Sosyolojisi ile ilgili temel kavramların açıklanması	Mayıs-2020
Üçüncü Bölümün Yazılması	Çalışmanın konusu, amacı, yöntemi gibi başlıkların yazıldığı bölümüm yazılması	Mayıs 2020
Dördüncü Bölümün Hazırlanması	Araştırma kapsamında elde edilen verilere ilişkin bulguların hazırlanması ve raporlanması	Haziran-2020
Veri Toplama	Araştırmanın bel kemiğini oluşturan dernek yöneticileriyle görüşmelerin gerçekleştirilmesi	Mart-Nisan 2019
Verilerin İşlenmesi	Verilerin SPSS Girişinin Yapılması	Nisan 2020
Verilerin İşlenmesi ve Değerlendirme Süreci	Yapılan görüşmelerin içerik analizinin yapılması	Mayıs 2020
Araştırmanın Sonlandırılması	Rapor yazma işleminin yapılması ve çalışmanın sonlandırılması, tartışma, özet vb. son aşamada yapılması gereken işlemlerin tamamlanması	Aralık 2020

3.3.4. Araştırmanın Analizi

Araştırmadaki verilerin analiz edilme sürecinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle araştırmaya dâhil edilen derneklerin yöneticilerinin görüşleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca; derneklerin amaçlarına, kişisel arzulara yönelik sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan bu sorular, çalışma kapsamındaki kişilere yöneltilmiş ve araştırmanın temel temaları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma konusu belirlendikten sonra

konular arasındaki benzerlikler ve farklılıklar betimsel analiz yoluyla incelenmiştir. Ayrıca, araştırma sonuçları belirlenen temalar altında tartışılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan kişilerin sosyo-demografik, sosyo-kültürel bilgileri ile sivil toplum kuruluşlarının nesnel amaçları ile kişisel arzularına yönelik düşüncelerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

4.1. SOSYO-DEMOGRAFİK BULGULAR

Tablo 2: Sosyo-Demografik Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Düzeyi	Meslek	Medeni Durum
K1	Erkek	30	Yüksek Lisans	İnşaat Mühendis	Evli
K2	Erkek	44	Yüksek Lisans	İmam-Öğretmen	Evli
K3	Erkek	55	Lisans	Ziraat Mühendisi-Sivil Toplum çalışanı	Evli
K4	Erkek	28	Yüksek Lisans	Maden Mühendisi-Müzisyen	Bekar
K5	Erkek	39	Lisans	Avukat-Sosyal Çalışmacı	Evli
K6	Erkek	54	Ön Lisans	İtfaiye Amiri	Evli
K7	Erkek	65	Lisans	Mali Müşavir	Evli
K8	Erkek	63	Yüksek lisans	Üretim Mühendisi-Turizmci	Evli
K9	Erkek	29	Lisans	Tüccar	Evli
K10	Erkek	55	Lise	Emlakçı	Evli
K11	Erkek	43	Lisans	Gazeteci	Evli

K12	Kadın	58	Yüksek lisans	Şube Müdürü	Bekar
K13	Erkek	52	Lise	Memur	Evli
K14	Erkek	54	Lise	Tüccar	Evli
K15	Erkek	56	İlkokul	Tüccar	Evli
K16	Erkek	69	Yüksek Lisans	Avukat-Emekli Öğretmen	Evli
K17	Erkek	40	Yüksek Lisans	Tüccar-Öğretmen	Bekar
K18	Erkek	44	Lisans	Avukat	Evli
K19	Erkek	65	Lisans	Emekli Öğretmen	Evli
K20	Erkek	46	Ortaokul	Tüccar	Evli
K21	Kadın	45	Lisans	Öğretmen	Evli
K22	Erkek	65	Ön Lisans	Emekli	Evli
K23	Erkek	54	Lise	Esnaf	Evli
K24	Erkek	56	İlkokul	Ayakkabıcı	Evli
K25	Erkek	41	Ön Lisans	Memur	Evli

4.2. SOSYO-EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL BULGULAR

Tablo 3: Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Bulgular

Katılımcı	**Anne Öğrenim Durumu**	**Baba Öğrenim Durumu**	**Ailenin Ekonomik Durumu**	**Kişinin Ekonomik Durumu**
K1	Okumamış-Ama okur-yazar	Okumamış ama okur-yazar	Orta	Orta
K2	İlkokul	İlkokul	Kötü	Orta
K3	İlkokul	İlkokul	Kötü	Orta
K4	Lise	Lisans	Orta	Orta
K5	Okumamış-Okur-yazar	İlkokul	Orta	Orta
K6	Okumamış	İlkokul	Orta	Orta
K7	Okumamış	İlkokul	İyi	İyi
K8	İlkokul	İlkokul	Orta	İyi
K9	Okumamış-Okur-yazar	Lisans	İyi	İyi
K10	Okumamış	Okumamış	Çok kötü	Orta
K11	Okumamış	Lise	Orta	Orta
K12	İlkokul	Ortaokul	Orta	İyi
K13	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K14	Okumamış ama	Okumamış	İyi	Çok iyi

	okur-yazar	ama okur-yazar		
K15	Okumamış	Okumamış	Kötü	Orta
K16	Okumamış	Lise	Orta	Orta
K17	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K18	İlkokul	İlkokul	Orta	İyi
K19	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K20	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K21	İlkokul	Lisans	Orta	Orta
K22	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K23	Okumamış	İlkokul	Kötü	Orta
K24	Okumamış	Okumamış	Orta	Orta
K25	Okumamış	Okumamış	Kötü	Orta

4.3. BULGULARIN BETİMSEL ANALİZİ

4.3.1. STK Yöneticilerinin Ekonomik Durumları ve Ekonomik Geçmişleri

Günümüzde, birer sosyal fail olarak gerek kişilerin gerekse toplulukların sosyal kozmos içindeki konumlarını belirleyen temel unsurların başında sahip oldukları ekonomik güç gelmektedir (Keser ve Seyidoğlu, 2018:11). Burada sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerine ilişkin ele alınması gereken ilk konu, sahip oldukları gücün oluşturucu ögeleridir.

Sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin sahip olduğu mesleklerin bir kısmının formel eğitim gerektiren bir kısmının da uzun süreli bir mesleki deneyim gerektiren saygınlığı olan meslekler olduğudur. Sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri içerisinde yüksek nitelikli mesleklere sahip olanların oranı %44'tür. Bir diğer husus da sivil toplum kuruluşlarının yöneticiliğinin genelde, devlet memurları ve orta düzey ekonomik güce sahip olan kişiler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu sonuç, belli bir ekonomik güce sahip olanların sivil toplum kuruluşlarına katıldığını ve yöneticilik yaptığını göstermektedir.

Kısacası: meslekler açısından değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ve ekonomik bir

güce sahip oldukları görülmektedir. Genel olarak sermayelerinin fazla olması, sosyal alan içerisinde konumlarının yüksek olmasını sağlamaktadır.

Kişinin mesleğinin ne olduğu, bir işe sahip olup olmadığı ve bir işe sahipse bu işi çalışma hayatı içinde hangi konumda yaptığı hem kişinin hem de dolaysız biçimde mensup olduğu topluluğun sosyal gücünü ve konumu belirleyen temel hususlardır. Kişilerin ve mensup oldukları toplulukların sosyal gücü ve konumunun en yalın ifadesi ise sahip oldukları ekonomik gelirleridir. sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin ekonomik düzeyinin orta ve yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %76'sı 4.000-7.000 TL, %20'si 7.000-10.000 TL, %4'ü 10.000 ve üzeri ortalama bir gelire sahiptir.

Katılımcıların ailelerinin ekonomik durumlarının iyi veya kötü olması, katılımcıların ekonomik geleceklerini şekillendirmiş olabilir. Eğitim alamamış ve kötü ekonomik koşullar da yaşam süren aile çocukları, meslek sahibi olmasında daha özverili olabilir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ekonomik durumu ailelerinin üzerine çıkmıştır.

4.3.2. Eğitim Durumu

"Günümüzde sosyal evrende sosyal özne olarak kişilerin ve toplulukların güç ve statüsünü belirleyen bir diğer temel unsur, ekonomik güçle doğrudan ilişkili olan eğitimdir" (Keser ve Seyidoğlu, 2018: 20).

Katılımcıların %8'i ilkokul, %4'ü ortaokul, %16'sı lise, %8'i ön lisans, %32'si lisans, %28'nin de lisansüstü düzeyde eğitim almış olmasından da görüldüğü gibi sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin çoğunlukla yüksek bir eğitim düzeylerine sahip olduklarıdır. Sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri, ekonomik açıdan olduğu gibi, eğitsel olarak da yüksek bir güce sahiptir. Eğitim seviyesi düşük olan yöneticilerin genellikle hemşerilik ve mesleki dernek türlerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi yöneticilerin geneli eğitimsel ve ekonomik seviyeleri düşük ailelere mensuplardır. Habitus kavram, geçmiş tecrübelere göre

şekillenmektedir. Habitusun gelişimde aile en önemli faktörlerden biridir. Çünkü kişinin ilk sermaye kazanımının çocukluk döneminde olmaktadır ve çocukluk dönemi aile içinde geçirilmektedir. Çocukluk dönemindeki tecrübeler ile ailenin kişiye kazandırdıkları kişinin sermaye gelişimini hızlandırmaktadır. Ayrıca ailenin bulunduğu sosyal çevrenin etkisi kişinin gelişiminde etkilidir (Keser, 2017a: 23). Dolayısıyla bu farklılıklar ve eşitsizlikler faillerin eylemlerinde açıkça görülecektir.

Katılıcımlar, "Sizi eğitim almaya iten faktörler nelerdir?" sorusuna çeşitli cevaplar vermişlerdir. Ailelerinin ekonomik durumları kötü olan ve okuryazar olmayan ailelerden gelen katılımcılar kendilerini geliştirmenin önemini anladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların anneleri %56'sı okuryazar değil, %16'sı okula gitmemiş ancak okuryazar, %24'ü ilkokul mezunu, sadece %4'ü lise mezunudur. Babaların eğitim durumlarına gelecek olursak: %36'sı okuryazar değil, %8'i okula gitmemiş ancak okuryazar, %32'si ilkokul mezunu, %4'ü ortaokul mezunu, %8'i lise mezunu, %12'si üniversite mezunudur. Katılımcıların ailelerinin eğitim durumu bu durumdayken kendilerinin akrabaları içinde üniversiteye giden ilk kişi olduklarından bahsetmişlerdir. Katılımcılar yaşadıkları çevrede kendini geliştirip iş ve meslek sahibi olmanın en kolay yolunun okumak olduğunu söylemişlerdir. Katılımcıların kimisinin baba mesleği sürdürülemez durama gelmiş, kimisinin ailesinin geliri iş kurmaya yetmemiştir. Bazılarının ailesinin geleneklerinden kaynaklanan okur yazarlığı teşvik edilmiştir. Ebeveynleri öğretmen olan katılımcılar, eğitim almak zorunda olduklarını daha doğrusu başka alternatiflerinin olmadıklarını vurgulamışlardır. Eğitim hayatının sürdürmesinde okuldaki öğretmenlerin teşvikleri de önemli bir rol oynadığı belirtilmişlerdir. Çalışma grubumuzda bulunan katılımcıların çevreye hayırlı bir evlat yetiştirme amacıyla babaları tarafından okumaya teşvik edildiklerini söylemişlerdir. Bazı katılımcılar ise kendilerinin toplumsal olayları daha iyi anlamak ve toplum sorunlarına çözüm bulmak için eğitim hayatlarını sürdürdüklerini ifade etmişler.

Katılımcıları eğitim almaya iten güç Bourdieu'ye göre sahip oldukları konumlarını korumak veya daha yüksek konuma ulaşmaya çalışmak ile alakalıdır. Kültürel sermayelerini eğitim alarak geliştiren katılımcılar, sosyal konumlarını

yükseltmektedir. Kapitali bir yatırım olarak yorumlayan Bourdieu'ye göre eğitim almak da bir tür kapital stratejisi olarak görülebilir. Eğitim hayatındaki kazanımlar gelecekte daha yüksek konumların habercisi olabilmektedir (Keser, 2017a: 67). Bu stratejiler, katılımcıların eylemlerinde de görülmektedir. Her biri ailelerinin konumundan daha yükseğe ulaşma niyetiyle eğitim almaya başlamaktadırlar.

Katılımcıların "Eğitim almamanızın nedenleri nelerdir?" sorusuna verdiği cevaplar çarpıcıdır. Eğitim seviyesi düşük katılımcıların geneli ekonomik nedenlerden ve sosyal kozmosun yapısından dolayı okumadığını belirtmiştir. Okumamasının nedeninin maddi yetersizlik olarak belirten Katılımcı 10, köylerinde ilkokulun bulunmadığını ve başka köylere gittiğini söylemiştir. Katılımcı 20 ve Katılımcı 23 de aynı sorunlarından dolayı eğitim hayatına devam edemediklerini vurgulamıştır.

Eğitim konusu, katılımcıların ekonomik geçmişleriyle doğru orantılıdır. Ekonomik gücü yeterli ailelerden gelenler, eğitim hayatına devam edebilmişlerdir. Ekonomik güçleri yetersiz olan katılımcılar ise büyük çoğunlukları, çevrelerinin ve ailelerinin destekleriyle bir meslek edinmek için eğitim almışlardır. Çünkü yaşadıkları bölgeden kaynaklı iş imkanlarının kısıtlı olması katılımcıları daha iyi eğitim alarak toplumda fark yaratmalarını gerektirmiştir. Böylece toplumda hem kabul görürler hem de ekonomik gücü elde etme imkanını kazanırlar.

Bourdieu, kişi sosyal sınıfı ve toplumsal süreçler doğrultusunda şekillenirken kültürel sermaye kazanımı elde etmektedir. Bu kazanımlar bilinçli değildir. Bir bölgede veya bir sınıf içinde önceden belirlenmiş edinimleri kazanmaktadır. Bu sermeye türü her zaman gelişimini sürdürmektedir (Dursun, 2018: 84).

4.3.3. Cinsiyet

Her alanda olduğu gibi, sivil toplum alanında da cinsiyetler arası eşitsizlik net bir şekilde görülmektedir. "Diyarbakır'da kadın ve erkeğin algılanma biçimi sosyal hayatı büyük ölçüde şekillendirmektedir. Şehirdeki cinsiyet eşitsizliği, erkeklerin daha avantajlı bir konuma yükseltmektedir. Kadınlar, çalışma hayatında ve sosyal hayatta dezavantajlı konumlarını sürdürmektedir" (Keser, 2017a: 92). Katılımcıların

sadece %8'inin kadın olması kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olduğunu açıkça göstermektedir.

4.3.4. Öz Tanımlama

Katılımcıların ''Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?'' sorusuna; %16'sı demokrat, %16'sı hümanist-demokrat, %8'i hümanist, %16'sı Müslüman, %12'si Müslümanlıkla ilişkili olan muhafazakâr, %4'ü liberal-muhafazakâr, %8'i milli görüşçü, %12'si sol-sosyalist, %8'i Kürt yurtseveri olarak cevap vermiştir. Cevaplardan anlaşılacağı üzere öz tanımlama biçiminin çeşitli olduğu görülmektedir.

4.3.5. Yabancı Dil

Katılımcıların %72'si hiçbir yabancı dil bilmediklerini belirtmişlerdir. Geriye kalan %28'lik kısmın hepsi İngilizce bildiklerini ifade etmiştir. Ayrıca yabancı dil bilenler üçüncü bir dil olarak, %37,5'i Arapça, %12,5'i Romence, %12,5'i Farsça bildiğini belirtmiştir. Yabancı dil bilenlerin oranın oldukça düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

4.3.6. Sanatsal Faaliyetler

Katılımcıların %48'inin herhangi bir sanatsal faaliyete ilgi duymadığı, geriye kalan %52 kısmından orta düzeyde sanatsal faaliyetlere ilgi duyduğu görülmektedir. Sinemaya ilgi duyan katılımcıların %20'si ayda bir defa, %8'i üç ayda bir defa, %16'sı da yılda bir defa sinemaya gitmektedir. Tiyatroya ilgi duyan katılımcıların %12'si ayda bir defa, %16'sı yılda bir defa tiyatroya gitmektedir. Bulgulardan anlaşılacağı üzere sanatsal faaliyetlere duyulan ilginin düşük olduğunu anlaşılmaktadır.

4.3.7. Kitap Okuma Alışkanlığı

Katılımcıların %76'sı kitap okuduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %24'ü ayda bir kitap, %20'si ayda iki kitap, %8'i ayda üç kitap, %4'ü ayda dört kitap, %4'ü ayda beş kitap, %12'si de yılda 1 kitap okuduğunu belirtmektedir. Oranlara bakıldığında kitap okuyanların oranının yüksek olmasına rağmen okuma

sıklığının düşük olduğu görülmektedir. Entelektüel gelişim çabasının katılıcımlar arasında yaygın olmadığı anlaşılmaktadır.

Kültürel sermaye türleri olan eğitim, sanat ve kişisel becerilerin sosyal alan içerisinde kişilere, bulundukları konumlarını korumak ve yüksek konuma dönüştürmek için gerçekleştirdiği girişimlerdir. Kişisel eğitim ve belirli türden kültürel beğenilerin gelişmesinin hiyerarşik üstünlük mücadelesinin parçası olduğudur. Kültürel üretim alanları içindeki çoğu ayrım, ince, rafine ve alanın dışındakilerin kolayca vakıf olamayacakları ayrımlar yaratmasına dayanır. Bu şeylerle ilişkili duyarlılığı alanlar içindeki ve arasındaki mücadelelerle daha yüksek bir statüye ve daha güçlü bir özel konuma dönüştürme girişimleri vardır (Cuff, Sharrock ve Francis, 1998: 321).

Kitap okuma alışkanlığı, Bourdieu'nün somutlaştırılan kültürel sermaye kavramı ile bağdaştırılabilir. Somutlaştırılan kültürel sermaye, kişinin kendisini geliştirmesi ile ilgili bir kavram olarak tanımlayan Bourdieu, bunun gelecekteki kazançları için bir yatırım olduğunu vurgulamaktadır. Bu sermaye türünün kalıtsal yol ile aktarılamayacağını veya satılamayacağını söylemektedir. Somutlaştırılan kültürel sermayenin sınırları kişinin sosyal sınıfına ve toplumsal gelişmelere göre şekillenmektedir. Bu nedenle STK yöneticilerinin kitap okuma alışkanlığı Diyarbakır'daki kültürel sermaye hakkında bilgi vermektedir (Dursun, 2018: 84).

4.4. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Tablo 4: Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Bulgular

Dernek Türü	Ulusal-Yerel	Üyelik Şartı	Cinsiyet	Faaliyet Alanı	Şube
Gençlik	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Gazetecilik	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
İş İnsanları	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Var
Din	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Var
Çevre	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Doğa Severler	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Sağlık	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Toplumsal Araştırma	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net değil	Yok
Çocuk Suçluluğu	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Yok

Engelliler	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Şehit Aileleri	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Var
Gazi Aileleri	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Var
Tarih ve Kültürel Miras	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Hemşerilik İl	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net değil	Yok
Hemşerilik İlçe	Yerel	Gönüllü	Erkek		Yok
Hemşerilik Köy	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net değil	Yok
Yardım	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net değil	Var
Hayvan Sevenler	Ulusal	Gönüllü	Kadın	Net	Var
Eğitim	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net	Var
Mesleki	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok
Hak Savunucuları	Yerel	Gönüllü	Kadın	Net değil	Yok
Turizm	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net değil	Yok
Politik	Ulusal	Gönüllü	Erkek	Net değil	Var
Kalkınma	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net değil	Yok
Eğitimi Destekleme	Yerel	Gönüllü	Erkek	Net	Yok

4.5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLİŞKİN BULGULARIN BETİMSEL ANALİZİ

Bu başlık altında sivil toplum kuruluşlarının nesnel amaçlarına ve kişisel arzularına yönelik soruların cevaplarına yer verilip, analiz edilecektir.

4.5.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Nesnel Amaçlarına Yönelik Görüşler

4.5.1.1. Diyarbakır'da Sivil Toplum Kavramının Tanımlanması

Bu başlık altında katılımcıların sivil toplum kavramı hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları araştırılmış ve sivil toplumu kendilerine göre ne anlama geldiğini belirtmektedirler. Katılımcı 1'in verdiği cevap doğrultusunda sivil toplum bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Sivil toplumu çağlar boyunca insanların sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılaması için ortaya çıkan kuruluşlar olarak algılamaktadır. İkinci katılımcımız sivil toplumu aile ile bağdaştırmaktadır. Sivil toplumda kişilerin bir araya gelerek aile gibi bir güç birliği oluşturduğunu ifade etmektedir. Toplumun aileleşmesine önem vermektedir. Sivil toplumda aile gibi kişilerin belli idealler doğrultusunda güç birliği yaparak hedefe ulaşma arzusunun bulunması gerektiğini dile getirmektedir. Diğer bir katılımcı; insanların hür ve özgür iradeleriyle, toplumun

sorunlarıyla ilgilenmelerine ve bu sorunlara çözüm üretmelerini sivil toplum olarak tanımlamaktadır. Toplumu geliştirmeye yönelik hareket eden gruplar olarak da nitelendirilmektedir. Ancak kendisinin sivil toplumda böyle bir hareketi göremediğini de vurgulayarak günümüzdeki sivil toplum yapısını eleştirmektedir.

İnsanlara yardım etmenin önemli olduğunu ifade eden katılımcılar, sivil toplumun işi üstlendiğini ve büyük bir fedakârlık örneği gösterdiklerini belirtmektedirler. Kişilerin tek başlarına yapamayacakları hizmetleri sivil toplum çatısı altında yapabileceklerdir. Sivil toplum kuruluşlarının objektif olması gerekmektedir. İnsan hakları doğrultusunda çalışmalıdır.

Katılımcılar sivil toplumun siyasetten ayrı görülemeyeceğini söylemişler. Siyaset ile sivil toplumun sürekli temas halinde olduklarını ve toplumun sorunları ile ilgili gerekli bilgileri siyasilere ulaştırma sorumluluğunu sivil toplum üstlenmiştir. Sivil toplum, toplumsal sorunları kamuoyu oluşturarak siyasete baskı unsuru oluşturan bir yapısı vardır. Bu yüzden devletlerin yapamadığı daha doğrusu erişemediği işleri, sivil toplumun yapması gerekmiştir.

Katılımcı 8, sivil toplumu ikiye ayırmak gerektiğini belirtmektedir. İlki, topluma fayda sağlayan sivil toplumdur. İkincisi ise kendileri için kazanç sağlayan sivil toplum örgütleridir. Topluma faydalı sivil toplum olmak istediklerini vurgularken bunun içinde örgütlü bir çalışma sistemiyle gerçekleşecektir.

Sivil toplumun branşlaşması gerektiğini söyleyen katılımcılar, her alanda örgütlenilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sendikal çalışmalar gibi örgütlenmeye de örnek olarak vermektedirler. Sivil toplum kuruluşları, federasyon ve konfederasyon çatı altında toplanmalıdır. Bu fikirlere sahip olan Katılımcı 9, tüm sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesiyle daha güçlü ve faydalı işler yapılacağını düşünmektedir.

Katılımcı 14'ün sivil toplum anlayışı; resmî kurumlardan ayrı olarak yani kendi başlarına kurulan, maddiyat olarak da kendi üyelerinden geçinen bir kuruluştur. Bürokrasinin dışında ama her açıdan bürokrasi ile iç içe siyasal kültürel

ve sosyal faaliyetlerde bulunan, gerektiği zaman, devletlerin yetersiz kaldığı zaman ara bulucu olan ve o konuda devreye girendir.

Katılımcılar tarafından Türkiye'de sivil toplum kavramı eleştirilmektedir. Birçok dernek aktif olarak Türkiye'de faaliyet göstermektedir. Diyarbakır üzerinde örnek veren katılımcılar, derneklerin çoğunun göç eden köylere ait olduğunu belirtirler. Köylülerin birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendirdiğini ve şehir yaşamını birlikte sürdürerek huzurlu bir ortam yaratmaya çalıştıklarını vurgularlar. Birbirlerinin sorunlarını çözerler. Bu cevap da görüleceği üzere Katılımcı 19, "sivil toplum nedir?" sorusuna cevap vermemektedir.

Yukarıda bir katılımcı siyaset yani devlet ile sivil toplumun ayrılmayacağını söylerken, diğer katılımcılar sivil toplumun devletle toplum arasında bir denge unsuru olduğunu vurgulamaktadır. İktidar ile toplum arasında sivil toplum üçüncü bir güçtür. Devlet güçtür. Toplum ise sahip olduğu gücü kontrol edemez. Sivil toplum, toplumun gücünü kontrol altına alıp, gerçek bir güç oluşturmaktadır. Sivil toplum, devletle halkın arasında mekanizma oluşturan, halkın sorunlarını halleden, mevcut şehir dinamizmi ile kurumları ve halkı bilinçlendiren yapıdır. Halk bir araya gelerek toplumsal dinamikleri gerçekleştirmektedir. Katılımcı 21'e göre, sivil toplumun akademik tanımları da var şeyleri de ama bana göre sivil toplumun bir defa yerel olması çok önemlidir. Yaşadığı yerin toplumsal sorunlarını, özelliklerini yansıtması ve onları çözüm üreten çalışmalar planlamasını yapan bir kurumdur.

Yukarıda verilen cevaplarla anlaşılacağı üzere hiçbir katılımcı; sivil toplum hakkında, tarihsel ve teorik bir tanımlama yapamamaktadır. Daha çok kişisel deneyimlerden ve yönetici olduğu dernek türünün faaliyetleri doğrultusunda tanımla yapıldığı görülmektedir. Katılımcımız olan tüm sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri, kendi mücadele alanlarında faaliyet göstermektedir. Bourdieu'cü anlamda düşünecek olursak, Özgül sermaye biçimi üzerinde tekel kurma ve iktidar mücadelesine girişerek alt-üst ilişkileri belirlemeye çalışırlar. Bourdieu, kademeli farklılaşma tanımlaması yapar (Palabıyık, 2011: 136).

4.5.1.2. Sivil Toplumun Amaçları ve İşlevleri

Bu başlık altında katılımcıların sivil toplum amaçları ve işleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını, verdikleri cevaplar doğrultusunda incelenmektedir. Sivil toplumun amacı insana, çevreye, doğaya ve topluma faydalı olmaktır. Bunu yaparken herhangi bir menfaat makam, mevki, para pul elde etme düşüncesi olmadan yapılması gerekir ki başarıya ulaşsın. Ama makam, mevki, parayı elde ettikten sonra o değerlerin de bir anlamı kalmamış olabilir; insanları kullanarak, insanların duygularını, düşüncelerini bir takım menfaat elde etmek uğruna bir yere varılamayacağını düşünmektedir.

Sivil toplumun hedefi, bir konuda toplumu bilinçlendirmek veya toplumda var olan olumsuz bir şeyi çözüme ulaştırmaktır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının çeşitli kuruluş amaçları vardır: Yardım kuruluşu olan sivil toplum kuruluşları olduğu gibi eğitim verme konusunda, akademik seminerler veren sivil toplum kuruluşları da vardır. Bunlardan başka siyasi sivil toplum kuruluşları da vardır. Bunların haricinde daha çok halkı bilinçlendirme nedeniyle faaliyet gösteren İslami dediğimiz sivil toplum kuruluşları vardır. Bir de esnaf zanaatkarlar odası, ticaret odası gibi meslek odaları sivil toplum kuruluşlarına dahildir.

Sivil toplum hangi alanda kurulmuşsa kendi kuruluş amacı çerçevesinde çalışma yapması gerekir. Katılımcı 3'ün bulunduğu sivil toplum kuruluşları, çevre gönüllüleri derneğidir sadece çevre üzerine odaklanılmaktadır. Çevre sorunlarına çözüm bulmak için faaliyet göstermektedir. Katılımcı 3, sivil toplumun amacıyla ilgili çelişkilerden şikâyetçidir. "Türkiye'ye bakıldığında baro çevre sorunlarıyla ilgileniyor yahut bir çevreci gidip bir tıp alanıyla ilgileniyor. Türkiye'de herkes kendi görevi dışında her şeyi yapmaktadır. Maalesef, misyonu dışında her şeye müdahale ediyor ama hiç kimse kendi kuruluş misyonunu iyi işletememektedir. Çok nadir birkaç örgüt sayabilirim, onun dışındakilerin hepsi kendi kuruluş felsefesinin dışında faaliyetlere yöneldikleri için bugün bunun için sivil toplum bu duruma geldi. Artık aktif sivil toplum göremiyorsunuz biz dahil olmak üzere." (Katılımcı 3). Katılımcı 8, Diyarbakır turizmini geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Diyarbakır'da turizmi nasıl daha iyi hale getirebiliriz, Diyarbakır'a nasıl daha fazla turist

getirebiliriz, çalışmaları bu yöndedir. Hayvan hakları, insan hakları diğer sivil toplum kuruluşları yaparken Katılımcı 8 kendi amaçlarının turizm olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı 5'e göre, sivil toplum kuruluşlarının birçok kuruluş amacı vardır: Bir sivil toplum kuruluşu vakıf veya dernek kurulurken kuruluş amaçları orada yazılır, belirtilir. Sosyal anlamda faaliyet gösterir, sosyal alanda devletin ulaşamadığı, yardım gereksinimi olan insanlara ulaşan sivil toplum kuruluşu mu yoksa eğitsel, kültürel veya sanatsal sivil toplum kuruluşu mu olduğu yazar, fakat temel amacı kişileri veya toplumu istekleri doğrultusunda geliştirmektir. Sivil toplum kuruluşlarının salt amacı, kişilerin ve toplumun isteklerini bir adım öne götürmektir.

Sivil toplumun aktif siyaseti hedeflememesi gerektiğini düşünen katılımcılar azımsanmayacak kadar fazladır. Çünkü aktif siyasetin içerisine girildiğinde toplumsal sorunların yerine siyasi sorunlar öncelik haline gelebilir. Herkesin siyasi fikri var ama siyasi fikri önde tutmak doğru değildir. Daha çok toplumumuzun arzularını, kuruluş amacı neyse onu dile getirilmesi lazımdır. Hükümetlerin, siyasetin çözemediği veya duymadığı bilmediği alanlarda çalışma yürüten kuruluşlardır. İdeolojilerin arka bahçesi olmadan insanı temel alan bir birliktelik ve beraberliktir. Tarafsız ve objektif biçimde insan haklarını baz almalıdır. Katılmıcı 11'e göre "bir gazeteci gözüyle ve aynı zamanda gazeteciler derneği olarak biz de tarafsız, objektif olmaya çalışıyoruz ve amacımız budur. Bunu yaparken de sosyal, ekonomik ve diğer bütün yönleriyle üyelerimize katkı sağlamak temel hedeflerimizdendir. Basın özgürlüğünü sağlamak için tüm üyelerimizle büyük bir emek veriyoruz."

Sivil toplum kuruluşları özünde toplumu ele alan kuruluşlardır. İnsanların; eğitim, ekonomik, ulusal, siyasal ve diğer tüm alanlardaki problemlerin çözülmesi ve olmayan problemlerin engellenmesini amaçlamaktadırlar. Katılımcı 10 "sivil toplum kuruluşu dediğimiz zaman sorunları çözmek demektir yoksa gidip orda oturup rant sağlamak değildir." demiştir. Katılımcı 14, devletin çalışmadığı veya görmediği alanlarda sivil toplum kuruluşlarının devreye girdiğini vurgulamaktadır. Halkı sosyal, kültürel ve ekonomik desteklerde bulunan kurumladır.

Sivil toplumu farklı bir taraftan ele alan Katılımcı 18, Türkiye ve Avrupa arasındaki farklılıkları dile getirmektedir. Türkiye'de, sivil toplumun her zaman üçüncü bir muhalif güç olarak görüldüğünü söylemektedir. Ancak Türkiye'de sivil toplumun etkinliğine bakılacak olursa, onuncu sırada yer aldığını vurgular. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin hak ettiği yer, üçüncü sıra olması gerektiğini söylemektedir. Bir iktidar vardır, iki muhalefet vardır bir de meclis dışı alternatif üçüncü bir güç, sivil toplum vardır. Katılımcı 18'e göre, "sivil toplumun etki edebilecek bir yapıya sahip olması gerekir, şimdi içerisinde bulunduğumuz hali ile tam tersi bir yapıya sahip düşüncesindeyiz. Nedeni ise etki etmemesi. Ama olması gereken şudur: iktidar yanlış yaptığında muhalefetin onu frenlemesi lazım bunu yapamıyorsa devreye kimin girmesi lazım sivil toplumun girmesi lazımdır. Sivil toplum örgütleri kendi uzmanlık alanına göre anayasa teklifi sunabilir, yasa teklifi sunabilir. Çünkü biz sivillerin içerisinde yer aldığımız için sivillerin sorunlarını çok iyi biliriz." diyerek kendi sivil toplum düşüncesini ortaya koymaktadır.

Katılımcı 19; sivil toplum kuruluşlarının temel amacının, insanları bir araya getirme, taziyelerde, düğünlerde buluşturmak olduğunu söylemektedir. Bunun dışında bazen mahalli kavgalar olur, kız kaçırmalar olur, cinayetler olduğu zamanlarda STK'lar barış girişimlerinde bulunmaktadırlar.

Sivil toplum, toplumda demokrasiyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yerelden merkeze kadar demokrasinin yayılmasını ister. Bu yüzden ilk önemli nokta demokrasidir. İkincisi örgütlenmedir. Her dernek kendi alanında ve amaçları doğrultusunda örgütlenmelidir. Buna örnek veren Katılımcı 20, şunları vurgulamaktadır.

> *Bizim derneğimiz sosyal ve kültürel kalkınma ile ilgilenmektedir. Toplumdaki alanlara ve bölümlere göre dernek yapılanmaları oluşmaktadır. Kadın dernekleri var, kadın sorunu ile ilgilenmektedir. Toplumdaki cinsiyet eşitsizliği, toplumun kalkınması ve toplumun bilinçlenmesi için faaliyet gösterirler. Biz ise toplumun gelişmişlik düzeyini ve demokratik anlayışını arttırmaya çalışırız. Sivil toplum; yeri geldiğinde iktidarın gücünü sınırlar, yer*

geldiğinde dengeler, yeri geldiğinde toplumun talepleri iktidara ileterek çözüme katkıda bulunur.

Ayrıca üçüncü amaç vardır, o da ekonomidir. Sivil toplum yardımlaşmayı örgütleyerek daha iyi toplumsal düzen inşa edebilir.

Katılımcı 21 şu şekilde cevaplamaktadır: "Derneğin klasik anlamına baktığımız zaman, bir amaç uğruna bir araya gelmiş bir grup insanın kurum oluşturup o kurum içerisinde tespit ettikleri sorunlara çözümler geliştiren bir yapı olarak tanımlanır. Ama bütün sivil toplum kuruluşlarının nesnel amaçları denildiği zaman bütün sivil toplum kuruluşları için aynı şeyleri söyleyemeyiz. Mesela: yardım kuruluşları; hak temelli kuruluş, yardım temelli kuruluşlarında daha çok bir alt üst ilişkisi var. Buradaki insanlar biz sorunlarımızı çözmüşüz, daha çok yoksul insanlara maddi ve manevi yardımda bulunması gerektiğini benimserler ve bu tür çalışmaları yaparlar. Bir de hak temelli dernekler var, hak temelli politik bakış açısı var; politik çözüm önerisi var, o yüzden genel bir nesnel amaçlar var diyemeyiz. Çünkü her derneğin tüzüğüne, bakış açısına göre belirlenecek bir durum söz konusudur."

Tüm katılımcıların cevaplarına bakıldığında; daha öncede olduğu gibi tecrübeler ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların kendi amaçları uğruna sivil toplumda bulundukları görülmektedir. Katılımcılar, genel bir sivil toplumun amaçlarını söylemek yerine kendi sivil toplum kuruluşunun amaçlarını ifade etmişlerdir. Çoğu soruyu cevaplamaktan öte sivil toplum ile ilgili kendi düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu yüzden sivil toplumda yönetici olarak görev yapan katılımcılarımızın büyük çoğunluğu, sivil toplumu nesnel amaçlarından uzak görmektedir.

4.5.1.3.Diyarbakır'daki Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeterlilik Durumu Hakkındaki Düşünceler

Bu başlık altında katılımcıların Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşları hakkındaki niceliksel ve niteliksel yeterliliği ile ilgili görüşlerine yer verilecektir. Katılımcıların %76'sı sivil toplum kuruluşlarının sayıca çok fazla olduğunu, bu sayının çok düşük kısmının faaliyet yürüttüğünü, geriye kalanların hiçbir faaliyetlerinin olmadığını belirtmektedirler.

Yapılan anketlerde katılımcıların büyük çoğunluğu, Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarının sayısının çok fazla olduğunu söylerken aktif olarak çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayısının az olduğunu ifade etmektedirler. Bu birçok nedene bağlayan sivil toplum örgütleri yöneticileri, Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarının farklı amaçlara yöneldiklerini vurgulamaktadırlar. Bu kuruluşların faaliyetlerinin yetersiz kaldığını söylemektedirler.

Öncelikle sivil toplum yöneticilerinin diğer sivil toplum kuruluşları arasında bir kopukluk olduğu görülmektedir. Katılımcılarının önemli bir bölümü, diğer sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri hakkında bir bilgi sahibi değildir. Sivil toplum kuruluşlarının birbirlerinden habersiz olmaları oldukça büyük sorunlar teşkil etmektedir. Katılımcılar, habersiz oldukları sivil toplum kuruluşları hakkında yetersiz çalıştıklarına dair bilgileri sunmaktadır. Bu bilgileri bizleri düşündürmektedir.

Katılımcı 11, Diyarbakır'da gazetecilerin haklarını amaç edinen sivil toplum kuruluşunun yöneticisidir. Kendisi Diyarbakır'da kendileri gibi 17 tane gazeteciler derneği bulunduğunu ancak hiçbirinin gazetecilerin sorunlarıyla ilgilenmediklerini ifade etmektedir. Kendi derneklerinin bu 17 dernek arasında en bilinen dernek olduğunu da eklemektedir.

Diğer bir nokta, sivil toplum kuruluşlarının sayısı fazla olsa bile toplumda en büyük sorunla karşılaşan kadın ve çocukların sorunlarını amaç edinen sivil toplum kuruluşlarının azlığı dile getirilmektedir (Katılımcı 5). Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının iyi çalışamamasına örnek olarak iyi düzeyde yetişmiş elemanın bulunmamasından şikâyet edilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının içlerinin boşaltıldığını söyleyen katılımcılar çoğunluktadır. Bunun nedeni dernekleri veya vakıfları bir kimlik veya etik gibi kullanan insanlardan kaynaklanmaktadır. Katılımcı 6, bu durum hakkında şöyle demektedir.

> *Yetkili birisi ile görüşmek isteyen sıradan bir yurttaş belki hiç görüşemez ama herhangi bir derneğin başkanı gelmiş sizinle*

görüşmek istiyor denildiğinde hemen görüştürülür. Bu yüzden sivil toplum kuruluşlarının bu amaçlar için kullanıldığını gördük.

Aynı fikirlere Katılımcı 20 de sahiptir. Derneklerin rant sağlamak amacıyla kurulduğunu söylemektedir. Ancak dernek başkanının ilk önceliği bağımsız ve tarafsız olmasıdır.

Diğer bir yandan sayının neden bu kadar fazla olduğuna Katılımcı 8 şöyle cevap vermektedir:

Burada örgütlenen sivil toplum kuruluşu bir iki gün sonra birbirine giriyor, ondan sonra diğeri gidiyor, bir dernek açıyor, öbürü bir dernek açıyor ve böyle bir kalitesiz çoğalma oluyor. Ve üretime herhangi bir katkıları da olmuyor. Devlet kademesinde yer alan ismi belirtilmeyen herhangi bir kurum sivil toplumla iş yapması gerekiyorsa gidip bir tanesini seçiyor; kurum her şeyi kendisi yapıyor, ondan sonra da o sivil toplum olarak orda adı oluyor.

Katılımcılar sivil toplum kuruluşlarının sayısı hakkında şikayetlerini dile getirirken kanarya veya kuş derneklerinin ülkenin geleceğine ne faydası olduğunu sorgulamışlardır. Büyük ölücüde bunun gibi derneklerin gereksiz olduklarını ifade etmektedirler. Ülkemizde farklı amaçlar için kullanılabilen bu dernekler, sonuçlar hayvan hakları ile ilişkini önemli çalışmalarda bulunabilir ve devlet ile birlikte çalışarak hayvanların daha iyi şartlarda yaşamasını sağlayabilirler. Anlaşılacağı üzere sivil toplumun tek görevinin ülkenin menfaatleriyle ilişkili olduğunu düşene katılımcılar bu gibi dernekleri gereksiz görmektedirler.

Katılımcılar, farklı alanlarda sivil toplum kuruluşlarının sayısının artmasının iyi olduğunu savunurken, aynı amaçlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının açılmasını gereksiz görmektedirler. Bu gibi derneklerin kendi menfaatleri için çalıştıklarını dile getirmektedirler.

Dursun (2018: 90) bu konu hakkında Bourdieu'ye paralel bir tavır takınmış ve şunları belirtmiştir:

"Sosyal sermaye Bourdieu'nün, kişinin bir toplum, topluluk, grup vb. yapılar içerisindeki eylem/söylem yeteneğini, grup ilişkileri ve bu ilişkiler içerisinde kişilerin konumlandıkları pozisyonların bu kişilere getirilerini açıklamak amacıyla ortaya koyduğu bir kavramdır. Bourdieu'ye göre: Kişisel başarıların altında, kurumsallaşmış yapılar içerisinde iyi stratejilerle eylemde bulunma becerisi yatmaktadır."

Cevaplardan da anlaşılacağı üzere kişilerin sivil toplum kuruluşları aracığıyla edindikleri kimliklerini sosyal alan içerisinde sosyal sermayeye dönüştürerek bulundukları konumlardan daha bir üst konuma yükselmeye çalışır. Başka bir deyişle sivil toplum kuruluşlarında yönetici olan kişilerin, sivil toplumun nesnel işlevlerini gerçekleştirmek yerine bir çıkar güttüğünü, kişisel arzularını gerçekleştirmek için yöneticisi olduğu kuruluşu bir araca dönüştürmektedir. Katılımcılar alanda tekel oluşturmak için kendilerini en yakın rakiplerinden farklılaştırmak için uğraşırlar. Alana dahil olmanın bedeli vardır. Bu bedel abarttırılarak alana girişler kısıtlanmaya çalışılır. Sivil toplumun ne olduğuna, kimin sivil toplum olduğuna ve kimin gerçek olduğuna karar verme yetkisiyle ilgili net ve kesin hatlar çizilir. Bunları tekelinde tutanlar, aynı zamanda alana meşruluk da elde etmiş olurlar (Kaya, 2016: 409**).**

4.5.1.4. Diyarbakır'daki Sivil Toplum Kuruluşları Hakkındaki Görüşler

Katılımcıların sivil toplum kuruluşları hakkındaki düşünceleri büyük ölçüde siyaset ile ilgili olmuştur. Diyarbakır'daki siyaset ve sivil toplum ilişkisini katılımcıların yorumlarında daha net bir şekilde görülmektedir. Bu başlık altında katılımcıların Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşları hakkındaki görüşlerine yer verilecektir**.**

Neredeyse tüm katılımcılar Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarının siyasetle yakın ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Dernekleri siyasal hayata geçişin bir basamağı gibi gören birçok sivil toplum kuruluşunun yönetici olduğunu belirtmektedirler. Katılımcı 1'e göre" sadece Diyarbakır'da değil, tüm Türkiye'de dernekler bu amaç uğura çalışmaktadır. Sivil toplum örtülerinin bir amacı vardır. Bu

amaç topluma hizmet etmektir. Eğer Diyarbakır'da sivil toplum daha iyi çalışsaydı, bu kadar kötü halde olmazdı." cümleleriyle Diyarbakır'daki sivil toplum mantığını eleştirmektedir. Katılımcı 3, Türkiye'de sivil toplumun siyasete alet olduğunu ve amacından saptığını belirtmektedir. Son 10 yıl içinde sivil toplum siyasi ve ekonomik rant kapısı haline gelmiştir. Aynı çizgiden devam eden Katılımcı 6'da sivil toplumda yönetici olanların bir siyasi partiye geçişini hızlandırdığını düşünmektedir. Katılımcı 20, Galip Ensarioğlu örneği veriyor bizlere ve şöyle devam ediyor:

> *İktidar yanlısı dernekler de var. Adam dernek kurmuş nemalanmak için yani böyle toplumun geneline yönelik bir çalışma görmedik, duymadık. Siyasi rant da var. Örneğin: bizim ticaret odası başkanlığında bulunan Galip Ensarioğlu oradan siyasete atıldı. Diyarbakır'da böyle rantçı çevreler çok var. Geneli sivil toplumu böyle kullanıyor. Oraya geldiğinde orayı kalkındırma hedefi yok yani. Biz nasıl bir adım ileri götürürüz değil de sivil toplumda bulunduğu konumu sıçrama tahtası olarak kullanırız gibi bir anlayış var. Benim gördüğüm bu şekildedir.*

Katılımcı 24, yukarıdakileri ile aynı düşünceleri paylaşmıştır ve şunları söylemiştir.

> *Diyarbakır'daki dernekleri sana söyleyeyim. Dört tane dernek dışında faaliyet gösteren dernek yok. Diğer dernekler isim olarak var. Başka dernekleri de kötülemeye çalışıyorlar. Dört dernek dışında diğer derneklerin yeri bile yok. Milleti kandırmak için dernek ismini kullanıyorlar, yardım toplayıp paraları kendilerine alıyorlar. Hepsi çıkar peşinde bir milletvekili olur, onun peşinde koşarlar. Birkaç kuruş para alırlar, ceplerine koyarlar başka bir şey yok.*

Diyarbakır'da kültürel, sosyal, maddi, eğitimsel, dini noktada insanı bilinçlendiren sivil toplum kuruluşlarının azlığından şikâyet eden Katılımcı 2, bunun nedeninin siyaset ile sivil toplumun iç içe geçmiş olmasından kaynaklandığını

söylemektedir. İstanbul ve Ankara'dan sonra en fazla siyasete bulaşmış şehrin Diyarbakır olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden sivil toplum kendi doğal amaçlarını yerine getiremiyor. Hükümete yakın sivil toplum kuruluşlarının rahat olduğunu belirten Katılımcı 4, istedikleri gibi para harcayabildiklerini ve bir siyasi parti ile yakın ilişki içinde olmanın güven verdiğini söylemektedir. Bu yakın ilişki sonucunda gerekli desteği daha kolay alabilmektedirler. Aldıkları parayı ise toplum için harcamak yerine kendileri için kullanıyorlar. Yardım topluyorlar, ancak o yardımların yarısı ihtiyaç sahiplerine ulaşıyor. Katılımcı 9, sivil toplum kuruluşlarının Ankara ile olan temaslarından şöyle örnek veriyor. "Ankara' da projemi geçir ben o hibeyi alayım yüzde onu senin olsun. Sivil toplum bu değil. Sivil toplum halk için çalışmaktır. Bugün çocuklarımızın gelişmesi için çalışan yok. Bu kaliteyi düşürüyor." Katılımcı 5 de, aynı sorunları vurgularken, bürokraside bir yakını olan sivil toplum kuruluşları daha avantajlı hale geldiğini belirtmektedir. Katılımcı 8 ise farklı alandan konuyu ele almıştır. Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşları, toplumu dini ve etnik kökenlerini istismar ediyor ve gergin bir ortam yaratarak bunu kendi menfaatlerine kullanıyor. Katılımcı 14, Diyarbakır'da dernekleri kendi çıkarına kullananların oranın %80 olarak açıklamıştır. Ancak bu veriyi nasıl elde ettiği şüphelidir.

Katılımcı 10 ise daha çok ekonomik rant üzerinde durmaktadır. Dernek toplantılarının, projeler üzerinden olduğunu ve daha önce hiç görmediği dernek başkanlarının toplantıya projelerini sunmak için katıldığını söylemektedir ve şunları eklemektedir:

> *Ekonomik rantın dışında kendisi için siyasi rant sağlayanlar da var. Mesela: Bizim ticaret sanayi odası bir dönem başkan oluyor ondan sonra milletvekili oluyor. Büyük odalar vardır, bu odaların başkanları bir iki seneden sonra siyasette ön planda yer alıyor. Mesela: Tabipler odasından Selçuk Mızraklı oradan geliyor.*

Katılımcı 16, kendi fikirlerini şöyle ifade etmektedir:

Tamamını bilemem doğrusu. Yalnız şunu söyleyebilirim; dernek ile meşgul olan kardeşlerimizin, özellikle derneği temsil noktasında olan kardeşlerimizin kendi derneklerini derneğinin hizmetleri ötesinde bir takım çıkar ilişkileri olabilir: Bu çıkar ilişkileri maddi de olabilir, manevi de olabilir, siyasi de olabilir, popüler olma sevdası nedeniyle de olabilir. Bu gibi şeylere alet etmemeleri gerektiğine inanıyorum, edenlerin olduğunu da görüyorum. Bakıyorsun bir dernek kurmuş, derneğe üç beş sene hizmet eder ve onu bir yerde kullanmaya çalışır. Şunu söylemek isterim: İslami amaçla kurulmuş olan derneklerin yöneticilerinin özellikle başkanlarının herhangi bir siyasi partiden aday olmalarını ben uygun görmüyorum.

Yapılan anketlerin sonuçlarına bakıldığında: Katılımcıların tamamının görüşlerinde Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarının özelde yöneticilerin ve üyelerinin büyük bir çoğunluğunun kişisel çıkarlarını ve arzularını gerçekleştirmek için sivil toplum alanı içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Arzu ve çıkarların siyasette toplandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni Diyarbakır'ın politik yapısından kaynaklanmaktadır.

Sosyal faillerin daha yüksek konumlara ulaşma veya konumlarını muhafaza etme isteği STK'ler örneğinde de mevcuttur. Ancak bu rekabet ortamında başarıya ulaşmanın yolu kapitale bağlıdır. STK yöneticileri de aynı şekilde kapitallerini arttırıp diğer failler ile mücadeleye girişmektedir. STK yöneticilerine göre bu kapitaller, siyasi grupların nüfuz ve ekonomik destekleri ile dini grupların kitle desteği olabilmektedir. Bu desteklere sahip olan STK yöneticileri, diğerlerine göre daha yüksek konuma ulaşmada daha başarılıdır. Yöneticiler de STK'lerin bu konumlarını kendilerine basamak olarak kullanıp kişisel konumlarını daha yükseğe taşıma niyeti içinde olmaktadır. Yukarıdaki örnekler bizleri bu sonuca ulaştırmaktadır. (Keser, 2017a: 67).

"Günümüzde, birer sosyal fail olarak gerek kişilerin gerekse toplulukların, sosyal kozmos içindeki konumlarını belirleyen temel unsurların başında sahip

oldukları ekonomik güç gelmektedir" (Keser ve Seyidoğlu, 2018: 11). Eş deyişle, sosyal kozmos içerisinde başat unsurlardan olan ekonomik kapital failler arasında da temel çıkarlardandır. Dolayısıyla edindikleri yönetici kimliğini yani sosyal sermayesini kullanarak, ekonomik sermaye kazanmaya çalışır.

Diyarbakır'daki STK'ler Kürt Sorunuyla ilgili ülkenin genelinde önemli bir siyasi etkinlik alanına sahiptir. Diyarbakır özelinde de STK'ler bir tür güç odağı haline gelmektedir (Keser, 2017a: 134). Bundan dolayı sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin de siyasi çıkarları temel amaçlarındandır. Siyasi alanda mevki kazanma ve ideolojik olarak kazanç sağlama arzusunu gerçekleştirmeye çalışırlar. Birinci direkt bir çıkar sağlarken, ikincisinde dolaylı bir kazanç sağlamaktadır.

Bir diğer çıkar türü de kişilerin en bilinen arzularından olan tanınma ve popülerliktir. Cevaplardan da anlaşılacağı üzere sosyal kozmos yapısından dolayı kişiler konumlarını yükseltmek ve tanınmak için sivil toplum kuruluşlarını, çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar.

4.5.1.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasete Müdahalesi Hakkında Görüşler

Yapılan ankette katılımcıların %96'sı sivil toplum kuruluşlarının politik alana müdahale etmelidir cevabını vermiştir. Bu cevap, Hegel'in sivil toplum anlayışı ile benzerlik göstermiştir. Hegel, sivil toplumda karşılıklılık ilkesinin olduğunu savunmuştur. Bu yüzden devlet ve sivil alanın birbirine müdahalesine olumlu bir gözle bakmaktadır. Hem devletin sivil toplum dışından olduğunu söylemiş hem de modern devletin oluşumunda sivil toplum önemli bir moment olduğunu vurgulamıştır (Tosun, 2001: 40-41). Diyarbakır'daki sivil toplum yöneticilerinin de siyasete etki edebilme ve karşılığını alabilme istekleri olduğu görülmektedir.

1.6. YÖNETİCİLERİN KİŞİSEL ARZULARI

1.7. SİVİL TOPLUM KURULUŞUNA YÖNETİCİ OLMA VE TEMEL AMAÇLARI

Sivil toplum kuruluşlarında yönetici olan katılımcıların her birinin farklı yola çıkış hikayeleri olduğu görülmüştür. Bazı katılımcılar üniversitesi yıllarından itibaren derneklerde görev aldıklarını belirtmiştir. Hatta bazıları çocuk yıllarından itibaren dernekle ilişki içinde bulunduklarını ifade etmişler. Üniversiteden mezun olduktan sonra Katılımcı 1, kendi derneğinde uzun yıllar çalışmanın verdiği tecrübeyle ve dernek tarafından seçilerek yönetici olmuştur. Katılımcı 4 ise kendi isteği doğrultusunda derneği kurmuş, hatta ilk kendi ailesini derneğe üye yapmıştır. Doğal yaşamı koruma için bu derneği faaliyete geçirdiğini ifade eden Katılımcı 4, bir tesis kurarak tezek üretme, doğal ürünler yetiştirme ve hayvan beslemek istediğini açıklamıştır. Ancak bu projesini gerçekleştirmek için devletten destek alamadığını söylemiştir.

Birçok katılımcı kişisel veya ailevi sorunlardan yola çıkarak sivil topluma katılırken birçoğu ise mesleki sorunlarını dile getirmek için sivil toplumda yerini almaktadır. İlk olarak kişisel ve ailevi sorunlarıyla ilgilenen derneklere bakacak olursak: Katılımcı 6'nın yönettiği Dicle Hemofili Derneği, iyi bir örnek olacaktır. Katılımcı 6, derneğin kuruluşunu şöyle anlatmaktadır. "Benim oğlumun hemofili olması ile oldu. ilk başta dernek yoktu. Türkiye hemofili derneği sayesinde dernekleştik. Onlardan bilgiler öğrendik sonra temsilcisi oldum. Ondan sonra derneği kurduk. 2007 yılından beri derneğimiz faaliyet yürütüyor. Katılımcı 10 ise mesleki sorunları çözmek için derneği kurduğunu ifade etmektedir. Emlakçıların büyük sorunlar yaşadığını belirten Katılımcı 10, sıkıntılarını gidermek ve eğitimler vermek isteklerini belirtmektedir. Çünkü emlakçılar alanı ile ilgili şeyleri öğrenmesi gerekir. Temel amaçlarından birinin eğitim olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Aynı motivasyonla yola çıkan Katılımcı 13 ve Katılımcı 25, şehit ve gazilerin haklarını korumak ve onlara destek olmak için dernekleri kurmuşlardır. Ömeryalılar Derneği'nin yönetici olan Katılımcı 8, memleketlilerinin birlik ve bütünlüğü

korumak için derneği kurduklarını söylemektedir. Ancak dernekte kendisinden başka kimsenin başkan olmak istemediği için bu görevi üstlendiğini belirtmektedir.

Katılımcı 8 ile Katılımcı 23, yaşadıkların şehrin doğal ve tarihi güzelliklerini ve tarihi şahsiyetlerini tanıtmak için derneklerini kurduklarını açıklamıştır. Şehrin tanımında eksiklikleri olduğunu belirten iki yönetici, Diyarbakır'ı daha popüler bir yer haline getirmek olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların %36'sı yönetici olmadaki temel amacını, kişisel çıkarlarının olduğunu net olarak belirtmişlerdir. Dolayısıyla kamusal bir amacı olan sivil toplumun kişiler tarafından çıkarları doğrultusunda bir araca dönüştürülüp kullanıldığı saptanmıştır.

1.7.1. Yöneticilerin Aileleri ve Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İlişki

Katılımcıların %72'si, ailesinin fertlerinin bir sivil toplum kuruluşuna üye olduğu belirtilmiştir. Buradan çıkaracağımız sonuç; kişiler, aile fertlerini de sivil topluma üye yaparak içerisinde bulundukları mikro kozmosta güç kazanmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

1.7.2.Yöneticilerin Siyasi Partilerle İlişkisi

Katılımcıların %24'nün politik partilere üyeliği bulunmaktadır. Sözleşmeci düşünürlerden beri sivil toplum-siyasal alan ilişkisini hala devam ettiği görülmektedir.

1.7.3. Yöneticilerin Siyasete Katılımı

Katılımcıların büyük çoğunluğu Diyarbakır'daki sivil toplum kuruluşlarının siyaset ile iç içe bulunduğunu ve kişisel çıkarının peşinde koştuklarından şikâyet etmektedirler. Ancak farklı motivasyonları olsa da bazı katılımcılar, siyasette yer almak istediklerini belirtmektedirler. Katılımcı 1, topluma daha iyi hizmet etmek için siyasete girebileceğini söylerken Katılımcı 3 ve Katılımcı 4, açık ve şeffaf politik platform bulurlarsa siyasete girebileceklerini söylemektedirler. Bazı katılımcılar siyasetten çekinmektedir. Ancak sivil toplumda görev alan katılımcıların bir kısmı fiilen siyasetin içindedir veya eskiden bir siyasi parti içinde görev almaktadır.

Katılımcıların %32'sinin politikaya katılmayı düşündüğü veya politik bir faaliyet içerisinde olduğu görülmektedir. Yukardaki başlıkta değindiğimiz gibi sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin politik bir çıkar için mücadele ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Sivil toplum kavramının tarihsel olarak kökleri, Antik Yunan düşünürlerinden olan Aristoteles'e kadar dayanır. Aristoteles'in; siyasal toplumu tanımlamak için kullandığı "politike koinonia" kavramı, yasalarla belirlenmiş normlar sistemi içinde özgür ve eşit kabul edilen siyasal toplumu ifade eder. Ancak bu; toplumun içindeki insanlar özgürlüklerine, cinsiyetlerine ve sınıflarına ayrılmıştır. Antik dönemde bu şekilde tanımlanan sivil toplum kavramı, feodalite içerisindeki gelişmelerle birlikte dönüşmeye başlamıştır.

12. Yüzyıldan sonra feodal sistemin sonucu olarak gelişen şehir ekonomileri Avrupa ticaretini canlandırmıştır. Ekonomik gücü artan tüccar sınıf, siyasi güçlerden hak talep edebilecek güce ulaşma sürecine girmiştir. Ayrıca 12. yüzyıl Avrupası'nda kilisenin hüküm sürdüğü bu dönemde gerçekleşen Rönesans ve Reform Hareketleri, Avrupa siyasi sistemini dönüştürmüştür. Kilisenin toplum üzerindeki etkisi azalırken merkezi krallıklar siyasal olarak güçlenmiştir. Merkezi krallıkların himayesine giren tüccarlar; köylüler, ruhban sınıfı ve aristokratlar arasında toplumsal hakların çehresini değiştirmiştir. Sürekli zenginleşen tüccar sınıf, siyasal iktidarları kendi lehine karar alma konusunda zorlamaya başlamıştır. Aristokrat sınıf, ayrıcalıklı yerini kaybetme tehlikesine girmiştir. Tüm bu sınıfların değişen dünya karşında hak ve özgürlük talepleri de gelişmiştir. Aydınlanma dönemine geçiş böyle bir serüven ile başlamıştır.

Sözleşmeci düşünürler, Aydınlanma Dönemi'nde fikirlerini dile getirmişlerdir. Jean-Jacques Rousseau, Thomas Hobbes, John Locke gibi sözleşmeci düşünürler ile yeni bir form kazanan sivil toplum kavramı, farklı düşünürler ile sivil toplum kavramının felsefi bakış açısı ile değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ele alınan üç sözleşmeci düşünür de sivil toplum ile siyasal toplumu aynı anlamda kullanmış ve hepsi sivil topluma olumlu bir anlam yüklemiştir. Devlet ve sivil

toplumun iç içe olduğunu belirtmişlerdir. Açıkça devletin sivil toplumu kapsadığı bir anlayışı öne sürmüşlerdir. Hobbes, devletin amacının güvenlik olduğunu vurgulamıştır. Ona göre insanların bir araya gelerek meydana getirdikleri devletin nihai amacı, bu insanları korumak ve mutlu bir hayat sürmelerini sağlamaktır. Locke'un anayasal devleti ile benzerlikler barındıran bu tanımın en önemli noktası sınırsız güç sahibi olmasıdır. Locke'un devlet ve sivil toplum arasındaki yetki üstünlüğü devlet lehinedir. Ancak yasalar çerçevesinde sivil toplumun nasıl ve ne ölçüde sınırlandırılacağı belirlenmektedir. Her ikisinde de devlet mekanizması ister güç ister yasa olsun, sivil toplumu kısıtlamaktan yanadır. Sadece Locke'un devlet modeli Hobbes'a göre daha esnek görünmektedir. Rousseau ise sivil toplum ile siyasal toplumu birbirine eşit görmektedir. İnsanlar doğa durumunda savaş halinde değildir ve bu yönüyle Hobbes'dan farklılaşmaktadır. Savaş hali ise doğa dışıdır. Özel mülkiyet hakkının elde edilmesiyle yani toplumun ortak bir sözleşmeye karar vermesiyle ortaya çıkacak olan savaş durumu sona erecektir. Sivil toplumda böyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sivil toplum ile doğa durumundaki insan birbirine zıttır.

Hegel ise kendinden önceki bütün sivil toplum tasavvurlarına karşı bir tepki olarak anlaşılabilir. Hegel'de yarı tanrısal bir devlet tanımı ortaya çıkmıştır. Toplumu aile, sivil toplum ve devlet olarak üç parçaya ayıran Hegel; devlete dengeleyici bir rol verir, sivil toplum da kişisel ve ailevi ilişkileri düzenleme rolünü üstlenir. Ancak devletin sivil toplum içinde gerekli olduğunu düşünür ve sivil toplumu devletin dengelemesi gerekmektedir. Sivil toplumu aile ve devletten ayırarak bir farklılaşma olarak görür.

Marx'ın sivil toplumu kavramsallaştırması, özelde Hegel ve kendinden önceki düşünürlerin eleştirisi üzerine kurulur. Sivil toplumu, kapitalist bir burjuva toplumu ile eşdeğer olarak görmektedir. Marx, sivil toplum ile siyasal ayrışmaya yönelik siyasal bir perspektif geliştirir. Sivil toplum, burjuva toplumu olduğu için devleti yönlendirir ve sömürünün devamını sağlar.

Gramsci'nin ise sivil toplum hakkındaki fikirlerini Marx ve Hegel'in görüşlerini harmanlayarak oluşturduğunu söylenebilir. Gramsci; Marx'ın aksine bir alt yapı alanı değil, üst yapısal alanın sivil topluma ait olduğunu vurgulamaktadır.

Aynı zamanda Hegel'in çizdiği yoldan giderek, sivil toplumun sadece ekonomik ilişkiler alanı olmadığını vurgulamaktadır. Sivil toplum ve siyasal toplumun devleti bir araya getirdiğini savunmaktadır. Ayrıca devletin sivil toplumu oluşturması gerektiğine inanmaktadır.

Feminist perspektiften sivil topluma bakıldığında dışlanmışlık görünür. Kadınların tarih boyunca ayrımcılığa uğradıkları görülmektedir. Avrupa medeniyetinin merkezi sayılan, bilim ve felsefenin doğduğu topraklar olan Antik Yunan'da dahi kadınlar ikinci sınıf yurttaş olarak görülmektedir. Demokrasinin ortaya çıktığı; Atina şehir devletinde, sadece erkeklerin oy kullanabildiği bir siyasal toplum yapısı bulunmaktadır. Aristoteles ve Platon'da kadının dışlanışını destekler nitelikte argümanlar sunarak bizlere geçmiş hakkında önemli bilgiler aktarmaktadırlar. Aynı şekilde Orta Çağ Avrupası'nda da kadın sivil toplumun dışına itilmektedir. Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi ile kadınlar haklı taleplerini akademik anlamda dile getirmeye başlamaktadırlar. 1960'lardan itibaren sistemleşen ve güçlenen feminist hareket, cinsiyet eşitlik talepleriyle sivil toplumun içinde yerini almakta ve mücadelesini sürdürmektedir.

Yapılan araştırmayla sivil toplum kuruluşları yöneticilerinin, ekonomik ve kültürel sermayelerinin standartların üstünde olduğu görülmüştür. Bundan dolayı da ekonomik ve kültürel sermayelerini sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sosyal sermayeye dönüştürerek sosyal alan içerisinde üst konumlara gelme stratejileri geliştirdikleri açıktır. Yöneticilerin asıl amaçlarının, sivil toplumun nesnel amaçlarını gerçekleştirmekten ziyade, kişisel çıkarlarını ve arzularını ön planı çıkardığı ve bu doğrultuda kuruluşları araçsallaştırdıkları anlaşılmaktadır.

Kişiler sivil toplum kuruluşları aracığıyla edindikleri kimliklerini, sosyal alan içerisinde sosyal sermayeye dönüştürerek bulundukları konumlardan daha bir üst konuma yükselmeye çalışır. Başka bir deyişle sivil toplum kuruluşlarında yönetici olan kişilerin, sivil toplumun nesnel işlevlerini gerçekleştirmek yerine bir çıkar güttüğünü, kişisel arzularını gerçekleştirmek için yöneticisi olduğu kuruluşu bir araca dönüştürmektedir. Sivil toplum aracıyla popüler bir kimlik edinen kişiler sosyal alan

içerisinde konumları ve güçleri yükselir, bununla birlikte kişisel çıkar da artmaya başlar.

Her ne kadar eğitim ve kültürel sermayeleri sosyal standartların üzerinde görünse de yöneticilerin sivil toplumun amaçlarının ve görevlerinin farkında olmadıkları görülmektedir. Devlet ile sivil toplum ilişkilerini yanlış tanımlanmaktadırlar. Yöneticilerin çoğunluğu, devletin gücünü kullanmak istemektedir. Devletin maddi ve sosyal gücü sayesinde diğer sivil toplum kuruluşları karşısında güçlenmeği arzu etmektedirler.

Kişisel bir çıkar alanına dönen sivil toplumun yerine nasıl bir sivil toplum olacağı da tartışma konusudur. Nasıl bir sivil toplum sorusu önemlidir. Çünkü bu soruya şöyle cevap verilebilir: Sivil toplum sosyal ilişkilerin organize edilmesinde ya da insanların kendi sorunlarının çözümünde devletin katkısının ve etkisinin en az olduğu durumlarda ve sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilerin düzenli yürütülmesinde, yurttaşların özne olduğu toplum tarzıdır. Özne olan yurttaşların öznel çıkarların aksine, nesnel amaçları ve kamu yararını ön planda tutması gerekir.

Açık olan bir husus var ki sivil toplum tam anlamıyla devletin dışında olması gerekirken, bugüne kadar neredeyse hiçbir sivil toplum kuruluşu devletin veya bir siyasi partinin etkisinden çıkamamıştır. Peki devletin hiçbir beklenti ve yönlendirmesi olmadan bağımsız bir sivil toplum mümkün mü?

O zaman şöyle bir soru öne çıkmaktadır: "sosyal ilişkileri düzenleyen bir üst yapı olarak devletin gerekliliği, gücü ve sınırları nereye kadar olmalıdır?" Bu soru cevaplanmadan bağımsız, özgür, kadın oluşumlu, bir sivil toplum örgütü hayaldir. Burada devletin tamamıyla ortadan kaldırılmasından söz edilmemektedir. Çünkü devletin varlık nedeniyle, sınırlarına yönelik tartışmalar arasında özsel bir fark vardır. Yani devletin varlığının gerekliliği, boyutları sembolik olmanın ötesine geçmemelidir. Devlet sosyal ilişkiler sonucu oluşmuş organizasyonların hiçbirine müdahil olmamalıdır. Sivil toplum kuruluşlarının devlete ihtiyacı olduğu kadar, devletin de özgür ve bağımsız bir sivil topluma ihtiyacı vardır. Devlet kendi arzu ve çıkarlarını, sivil toplum aracılıyla topluma empoze ederken sosyal sorunların üzerini

örtmeye çalışmaktadır. Günümüzdeki sivil toplum kuruluşları ve yöneticileri kendi kuruluş ve kişisel çıkarı için devlet, siyasi parti veya yerel yönetimler ile iş birliği içine girmektedirler. Bu durumda sivil toplumun asıl amacı devletin toplumdaki ajanı olarak faaliyet göstermekten ileri gitmemektedir. Böyle bir toplumda da hak ve özgürlük talepleri her zaman görmezden gelinecek ve siyasi güçler tarafından rahatça bastırılacaktır. Çünkü toplumu organize eden bir sosyal yapı yoktur. Günümüzde de devlet ve sivil toplum ilişkisi bu doğrultuda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Diğer bir yandan devletin sınırları sorgulanıyorsa, sivil toplumun sınırları da sorgulanacaktır. O zaman sivil toplum kuruluşları nereye dayandırılacak, kimin üyesi olacak, devletin etkinliği ve baskısı kabul edilmiyorsa sivil toplum nasıl bir yönetim organizasyonuyla çalışacaktır? Dikkat edilirse geliştirilen sorular bugüne kadar ki sivil toplum tanımlarının da krizde olduğunu göstermektedir. Sivil toplumun bir güce dayanası gerekmekte midir? Sivil toplumun kaynağı toplumdur ve diğer güçlere dayanması gerekmemektedir. İyi organize olabilen bir toplum, devlet gücü karşısında taleplerini daha rahat dile getirebilir. Devlet ve sivil toplum eşit şartlarda sosyal yapıyı düzenleyebilecektir.

Devlet kanun koyucudur ve uygulayıcıdır. Ancak topluma uzak bir devletin koyduğu kanun, sosyal yapıya uygunluğu şüphelidir. Bu kanunların uygulanması sosyal yapının sorunlarını arttırabilir. Sivil toplumun görevi burada daha net ortaya çıkmaktadır. Devlete tanımadığı ve bilmediği toplumun sorunlarını ve taleplerini daha net bir şekilde ifade edebilecektir. Kanunlar devletin çıkarı için değil toplum çıkarı için olmadır.

Şimdiye kadar yapılan sivil toplum tanımları daha basit ve kolaydı. Hegel'in, Marx'ın ve Rousseau'nun bu konudaki tanımlamalarına yukarıda değinildi. Bakıldığı zaman bütün düşünürler sivil toplumu; anayasal sisteme uyan, devletini dinleyen, devletin verdiği bir görevi yapan, yapma dediği görevleri yapmayan olarak tanımlanıyordu. Bugüne kadar ki sivil toplum tanımları ve oluşumları az çok ataerkilliğe, statik düşünce kalıplarına, bir de devletin istediği toplum organizasyonuna göre tanımlamak yetiyordu. En iyi sivil toplum örgütü hangisi ya da

nasıl olması gerekir denildiğinde; devletini dinleyen şeklinde bir cevap karşımıza çıkmaktadır. En azından pratikte öyle ifadeye kavuşturulmaktadır.

O zaman ideal bir sivil toplum örgütü nasıl olmalıdır. Tamamıyla toplumun katılımını sağlayan denilebilir. Sivil toplum örgütü; toplumdan güç alan, toplum içerisinde eşitlikçi, özgürlükçü, ekolojik, cinsiyet eşitliğini savunan kurumlardır. Bu tanımlar daha da çoğaltılabilir. Örneğin: günümüzde kurulan sivil toplum örgütlerine bakıldığı zaman bir topluluk kurulmuş ama nicel bir kalabalık haricinde bir niteliğe sahip değil, hiçbir dayanışma ruhu içermiyor ya da sivil toplum örgütlerinin içerisindeki üyeler, birbirini tamamlamıyor. Bu örgütlenmeler sadece kalabalık bir nicel topluluk olarak bütün kişileri yadsıyarak tek bir kişi ya da otoriter bir yönetim adına hareket etmektedir. Ayrıca tüm üyeler parçalara ayrılmış, kişilerin birbirlerine karşılıklı bağımlılığı oluşmamakta ve böylece sivil toplumun kurulma amacına uygun olmayan kuruluşlar ortaya çıkmamaktadır. Halbuki sivil toplum kuruluşları, bir ortak değer yaratmak için bir araya gelirler. Herkes; aynı oranda bu yaratılan ortak değerlerden yetenek, renk, yaş, cinsiyet farklılıklarına bakılmaksızın ihtiyacını karşılama hakkına sahiptir. Ya da bu özellikler tüm topluma aşılanabiliyor mu? Toplumda iki komşu arasında bir dayanışma kültürünün olmaması, ekolojik bilincin zayıf olması, eril yaklaşımların hakimiyeti; herhangi bir kimsenin oturduğu şehre, mahalle ve sokağa karşı bir sorumluluk duymaması sivil toplum örgütlerinin toplumla değil iktidar ve sermaye çevreleriyle hukukunun olduğunu göstermektedir.

O halde sivil toplum tanımlaması, toplum yurttaşlığı tanımlamasından önce yapılmamalıdır. Özetle bir sivil toplum için nasıl bir tanımlamaya gidilmelidir:

1- Hangi amaçla kurulursa kurulsun, sivil toplum örgütleri toplumsal kişi anlamında yani kişi toplum dengesi içinde ele alınmalıdır.
2- Sivil toplumun bulunduğu yer, köy, ilçe, il neresi olursa olsun iktidar ve devlete değil içinde bulunduğu coğrafi ve kültürel anlamda mekâna karşı sorumlu olmalıdır.
3- Toplumsal ruh anlamında dayanışma ve ortaklaşmayı geliştirmiş olmalıdır

4- Devletten veya herhangi bir toplumdan uzak çıkar grubundan değil kendi ekonomik üretimini sağlamalı. Son olarak da resmi merkezi inanışa, ataerkil ideolojiler yerine demokratik bilinç sahibi olunmalıdır.

Sivil toplum kavramı, son on yılda ülkemizde en çok öne çıkan ve saygı duyulan kavramlardan biridir. Hemen hemen her kesimde pozitif değerler gösterir. Aslında herkesin aynı sivil toplum kavramını anladığını ve ona aynı anlamı verdiğini söylemek zordur.

KAYNAKÇA

Akal, C. B. (1995). *Sivil Toplum Tanrısı.* İstanbul: Engin Yayıncılık.

Aristoteles. (2017). *Politika. İstanbul: Say Yayınları*

Arslanel, M. N. (2017). *Türkiye'de Demokrasi Sürecinde Sivil Toplumun Gelişimi* . İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(33), 188-212.

Aslan, S. (2010). "Türkiye'de Sivil Toplum", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:9, sayı:31, s.260-283.

Atılgan, D. K. (2013). Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*(10), 15-27.

Baltacı, A. (2018). Habitus: Dini İnanç Habitusunun Oluşumu Üzerine Kavramsal BİR İnceleme. *Adnan Menderes Üniversitesi SBE Dergisi, 5*(2), 1-24.

Bayhan, V. (2002). "Demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin engelleri: patronaj ve nepotizm", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:26, no:1, s.1-13.

Bobbio, N. (1979). Gramsci and the Conception of Civil Society. C. Mouffe içinde, *Gramsci and Marxist Theory* (s. 21-48). Routledge.

Bobbio, N., ve Texier, J. (1982). *Gramsci ve Sivil Toplum.* çev. A. İpek ve K. Somer, Ankara: Savaş Yayınları.

Bottigelli, E. (1997). *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu.* çev. K. Somer, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Bourdieu, P. (1983), "Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales Kapital", Hrsg: Kreckel, Reinhard, Soziale Ungleichheit, Soziale Welt, Sonderband 2. Göttingen, s. 183-198.

Bourdieu, P. (1984). *The Field of Cultural Production: Essays on Art Literature.* New York: Columbia University Press.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. J. Richardson içinde, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241-258). Westport: Greenwood.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine.* İstanbul : Kesit.

Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of the Judament of Taste.* London: Routledge.

Bourdieu, P. (1997). *Televizyon Üzerine.* çev. T. Ilgaz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, P. (2015). Mekan Etkisi. P. Bourdieu içinde, *Dünyanın sefaleti* çev. B. Öztürk, L. Ünsaldı, Ö. İlyas, A. Sümer, H. E. Mescioğlu, Z. Baykal, . . . L. Tutalar, (s. 223-234). Ankara: Heretik.

Bourdieu, P. (2016). Vivre la Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* çev. Ü. Tatlıcan, (s. 33-49). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bourdieu, P., ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar.* çev. N. Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çaha, Ö. (2004). Açık Toplum Yazıları, Ankara: Liberte Yayınları.

Calhoun, C. (2016). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları . G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 77-129). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cengiz, K., Küçükural, Ö., Uğraş, U. ve Akşit, B. (2005). Türkiye ve Ortadoğu'da Sivil Toplum Tartışmaları. L. Sunar içinde, *Sivil Toplum ve Demokrasi.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Chandhoke, N. (1995). *State and Civil Society: Explorations in Political Theory* . New Delhi ve Londra: Sage Publications.

Cuff, E. C., Shorrock, W. W. ve Francis D. W. (1998) Perspectives in Sociology, 4. Baskı, London: Rouledge.

Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Donovan, J. (2016). *Feminist Teori.* çev. M. A. Gevrek, A. Bora, ve F. Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dursun, O. (2018). Toplumu Pierre Bourdie İle Düşünmek. *Global Media Journal, 8*(16), 68-123.

Dursunoğlu, İ. (2012). *Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri.* Isparta: (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.

Einhorn B ve Sever C (2003). Gender and Civil Society in Central and Eastern Europe. International Feminist Journal of Politics, 5(2), 163–190.

Eto M (2012). Reframing Civil Society from Gender Perspectives: A Model of a Multilayered Seamless World. Journal of Civil Society, 8(2), 1-21.

Gal S (1997). Feminism and Civil Society. İçinde: J W Scott, C Kaplan ve D Keates (der), Transitions, Environments, Translations: Feminisms in International Politics, London: Routledge, 30-46.

Gönenç, A. A. (2001). *Sivil Toplum: Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi.* Elektonik Kitap: Altkitap.

Gramsci, A. (1995). *Further Selections form the Prison Notebooks.* ed.D. Boothman, çev. D. Boothman, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Güzel, B. (2015). Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumdaki Yeri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10*(10), 505-522.

Hassim S ve Gouws A (1998). Redefining the Public Space : Women's Organisations, Gender Consciousness and Civil Society in South Africa Redefining the Public Space: Women's Organisations, Gender Consciousness and Civil Society in South Africa. South African Journal of Political Studies, 25(2), 53-76.

Halifeoğlu, M., & Yetiş, M. (2013). Gramci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kurumsal Kökenler. *Mülkiye Dergisi, 37*(1), 163-188.

Hegel, G. W. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri.* çev. C. Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Hegel, F. (1995). *Tarihte Akıl*. çev. Ö. Sözer, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Hobbes, T. (2007). *Leviathan.* çev. S. Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kaplan, M., ve Yardımcıoğlu, M. (2018). Alan, Habitus ve Sermaye Kavramları ile Pierre Bourdieu. *Social Sciences Studies Journal, 4*(14), 614-623.

Kaya, A. (2016). Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 397-419). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazkondu, Ş. B., ve Aydilek, E. (2015). Antonio Gramsci'nin Marksist Düşünceye KAtkıları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Tektik Araştımalar Dergisi*, 9-18.

Keane, J. (1993). Despotizm ve Demokrasi: Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımın Kökenleri ve Gelişimi 1870-1850. J. Keane içinde, *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* çev. E. Akın, A. Bora, A. Çiğdem, L. Köker, M. Küçük ve A. Nur, (s. 9-90). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum.*, çev. N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keser, İ. (2017a). *Diyarbakır Sosyolojik Bir İnceleme.* Adana: Karahan Kitabevi.

Keser, İ. (2017b). İnsanlar ve Kozmoslar: Bourdieu Sosyolojisine Dair Bir Taslak. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(19), 111-123.

Keser, İ. ve Seyidoğlu, S. (2018). *Türkiye'nin Doğusunda Araplar.* Adana : Karahan Kitabevi.

Keyman, E. F. "Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum", http:// www. stgm. org.tr/tr/icerik/detay/avrupa-da-veturkiye- de-sivil-toplum (12.02. 2021).

Lizardo, O. (2004). The Cognitive Origins of Bourdieu's Habitus. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 375-401.

Locke, J. (2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. çev. F. Bakırcı, Ankara: Eksi Kitaplar.

Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaler 1.* İstanbul : İletişim Yayınları.

Marx, K. (1979). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (4. b.), çev. S. Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (1997). *Yahudi Sorunu.*, çev. M. İ. Erdost. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2011a). *Alman İdeolojisi.* çev. S. Belli, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2011b). *Kominist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri.*, çev. M. Erdost, Ankara: Sol Yayınları.

Onbaşı, F. (2005). *Sivil Toplum.* İstanbul: L&M Yayınları.

Öztürk, E. (2016). *Sosyal Bilimler Metodolojisinde Bir Yaklaşım Olarak Pragmatizm.* İstanbul : Doğu Kitabevi.

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", " Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi, 16*(61-62), 121-141.

Rousseau, J. J. (2004). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı. çev. R. N. İleri, İstanbul: Say Yayınları*

Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*. çev. V. Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Sami, Kamuran (2017) Diyarbakır Tarihi Suriçi: Kentesel, Mekansal, ve Toplumsal Yaşamda Renkleri Yok Olan Kültürel Miras, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(53), 390-400.

Savran, G. A. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx.* Ankara : Dipnot Yayınları.

Saygılıgil, F. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Seungsook M (2002). Carving out Space : Civil Society and the Women's Movement in South Korea. The Journal of Asian Studies, 61(2), 473-500.

Tamer, M. G. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. *Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27*(1), 89-105.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerie Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihisel Süreçleri ve Dönüşümleri . *Akademik Hassasiyetler*, 163-175.

Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2016). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, ve Ü. Tatlıcan içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 303-366). İstanbul: İletişim Yayınları.

Therborn, G. (1999). Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve "Ortadoğu"ya Uygunlukları. S. P. Elisabeth Özdalga içinde, *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları .

Thomas, P. (2013). *Gramsci Çağı: Felsefe, Hegemonya, Marksizm.,* çev. İ. Akçay ve E. Ekici, Ankara: Dipnot Yayınları.

Tosun, G. E. (2001). *Demokratikleşme Perspektefinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Wacquant, L. (2006). Habitus. J. Beckert ve M. Zafirovoski içinde, *International Encyclopedia of Economic Sociology* (s. 315-319). London: Routledge.

Weber, M. (2017). *Bürokrasi ve Otorite.*, çev. B. Akın, Ankara: Adres Yayınları.

Yarcı, S. (2011). Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi, 6*(1), 125-135.

Yetiş, M. (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praksis Dergisi*(10), 35-72.

Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 27*(2), 226-242.

EKLER

EK 1: Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Cinsiyetiniz: Kadın ( ) Erkek ( )
2. Medeni haliniz: Evli ( ) Bekar ( ) Boşanmış ( ) Eşi vefat etmiş ( )
3. Hane nüfusunuz: …….
4. Çalışma durumunuz nedir? Çalışıyor ( ) Çalışmıyor ( )
5. Mesleğiniz: ……
6. Mesleğinizi hangi sektörde yerine getiriyorsunuz? Kamu ( ) Özel ( )
7. İşteki statünüz? İşçi ( ) İşveren ( ) Kendi hesabına çalışan ( ) Memur ( )
8. Kaç yıldır bu işi yapıyorsunuz?
9. Aylık hane geliriniz: 1-1000 TL ( ) 1001-2000 TL ( ) 2001-3000 TL ( ) 3001-4000 TL ( ) 4001-5000 TL ( ) 5001 TL ve üzeri ( )
10. Kaç yaşındasınız? 20-29 ( ) 30-39 ( ) 40-49 ( ) 50-59 ( ) 60 ve üstü ( )
11. Nerede doğdunuz? Mezra ( ) Köy ( ) İlçe ( ) İl ( )
12. Anneniz nerede doğdu? Mezra ( ) Köy ( ) İlçe ( ) İl ( )
13. Babanız nerede doğdu? Mezra ( ) Köy ( ) İlçe ( ) İl ( )
14. Annenizin mesleği: ……
15. Babanızın mesleği: ……
16. Kazancınıza göre kendinizi hangi ekonomik düzeyde görüyorsunuz? İyi ( ) Ortanın üstü ( ) Orta ( ) Ortanın altı ( ) Yoksul ( )
17. Aileniz nerede yaşıyor?
18. Kaç kardeşsiniz:
19. Ailenizle mi yaşıyorsunuz?
20. Öğrenim durumunuz:
21. Annenizin öğrenim durumu:
22. Babanızın öğrenim durumu:
23. Kardeşlerinizin öğrenim durumu:
24. Hangi üniversitede okudunuz:
25. Lisansüstü eğitim aldınız mı?
26. Hangi dilleri biliyorsunuz:
27. Hangi sanat alanlarına ilgi duyuyorsunuz:
28. Ayda kaç defa sinemaya gidersiniz:
29. Ayda kaç defa tiyatroya gidersiniz:
30. Ayda kaç kitap okursunuz:
31. Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
32. Hangi sosyal sınıflarla ilişki içindesiniz:
33. Politik partiye üyeliğiniz var mı?

34. Sivil Toplum nedir:
35. STK'lerin amaçları ve işlevleri:
36. Diyarbakır'daki STK'ler hakkındaki düşünceleriniz:
37. Diyarbakır'daki STK'ler sizce yeterli midir?
38. Diyarbakır'daki diğer STK'lerle ilişkiniz var mı?
39. STK'ler politik alana müdahale etmeli midir?
40. Kuruluşunuzun kaç üyesi var:
41. Ailenizde STK üyesi olan var mı?
42. STK'ye yönetici olmanız nasıl gerçekleşti:
43. Yönetici olmadaki temel amacınız?
44. Sizin için yönetici olduğunuz STK'nin anlamı nedir?
45. Politikaya katılmayı düşünüyor musunuz?

EK-2 : Saha Verilerinin İzin belgesi

Evrak No	73272
Evrak Tarihi	21.11.2018
Konu	Mehmet Hüseyin ÇİÇEK
Ek Sayısı	0
Geldiği Yer	Mehmet Hüseyin ÇİÇEK
Teslim Eden	Diyarbakır İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü (Yalçın AYDIN)
Teslim Tarihi	27.04.2021
Teslim Alan	Mehmet Hüseyin ÇİÇEK
Açıklama	Sivil toplum kuruluşlarının verileri
Teslim Alanın Adı / İmzası	Mehmet Hüseyin ÇİÇEK

2018/73272
153819463